

КАЛЕНДАРЬ
АЛЬМАНАХ

2001

КАЛЕНДАРЬ-АЛЬМАНАХ НА 2001 ГОД

СОСТАВИТЕЛИ:

Др. проф. Антоній Лявинец - отв. редактор

Др. Маріанна Лявинец - гл. редактор

Др. Степан Лявинец - техн. редактор

Позбрати матеріали помогли :

Засл. уч. Михаил Алмашій, Віра Баганич, др. к.н. Ігорь Добош, др. Сергей Добош,
Іллиш Каулич, Юдіта Кішшова, Ігорь Керча, Тамара Керча, Міклош Кёкинъши,
Катерина Мальчицька, к.н. Тібор Міклош Попович, Василь Молнар, Георгій
Михайлович, др.к.н. Стефан Попович, Иван Петровцій, Василь Сарканич, пенз.уч.
Амалія Сливка, др.проф. Іштван Удворі, др. Ласло Шошварі, Владымыр
Федынышынець, др.д.н. Андрій Шпонтанк.

Набор : Ирина Скиба, Вікторія Кіш.

на убкладці : Ф. Манайло “У дідика”.

УДАННЯ РУСИНСКОГО МЕНШИНОВОГО САМОУПРАВЛЕННЯ
ЙОЖЕФВАРОША

Появленя тома пудпоровали : Фондація Національних и Етнічних
Меншин Мадярщини,

Столичное Русинское Меншиновое Самоуправление

Графична убряда, преламуваня, печать:

Bog-Art Kft. 1156 Budapest, Nyírpalota u. 80. fszt.

Telefon: 36 1 410-6528

директор : А. Magdolna Kovács

компьютерный набор: Gábor Dányi

ISSN : 1586 - 3239

БУДАПЕШТ 2001

RUSZIN NYELVŰ NAPTÁR ALMANACH

2001

ORSZÁGOS IDEGENNYELVŰ KÖNYVTÁR
BUDAPEST

L. sz.: 99853

Szerkesztők:

prof. dr. Lyavinecz Antal

dr. Lyavinecz Marianna

dr. Ljavinyec Sztjepán

Szedés: Szkyba Iryna, Kish Viktoria

Borító: Manajlo Fjodor – „A nagyapánál”

Kiadó: Józsefvárosi Ruszin Kisebbségi Önkormányzat

A kötet megjelenését támogatták:

A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségikért Közalapítvány,

Fővárosi Ruszin Kisebbségi Önkormányzat

Kivitelezés és nyomda:

Bog-Art Kft. 1156 Budapest, Nyírpalota u. 80. fszl.

Telefon: 06 1 410-6528

Kreatív igazgató: Kovács A. Magdolna

Szerkesztés és tördelés: Dányi Gábor

ISSN: 1586-3239

Budapest 2001.

ORSZÁGOS IDEGENNYELVŰ KÖNYVTÁR
BUDAPEST

L. sz.:

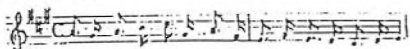

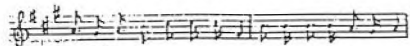
Гимнъ Подкарпатскихъ Русинювъ.

Оурыvisto

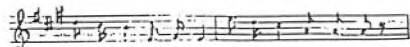
Духновичъ

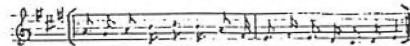
Под-кар-пат-ски-и Ру-си-ни о-ста-вь-те-су-бо-мъ-и-со-вь

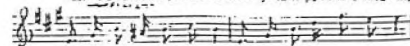
На-ро-д-н-ой го-лосъ зо-ветъ-васъ, не-за-бы-те-о-са-н-и-въ.

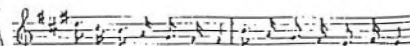
По-ше-не-по-тъ-бо-ги-ми-и-да-жи-ветъ-сво-ба-г-и-ни.

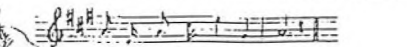
в-и-не-го-да-от-д-а-ли-са-не-пр-и-те-де-и-бу-ра-д-и-ю-с-в-и-тъ-с-ре-д-и-во-и-ст-и-у-мъ-и-ру-с-с-ко-е-п-ла-м-я.

Же-ла-е-е-ру-с-с-ко-и-в-и-съ, ру-с-с-к-и-да-ли-ветъ-на-ро-дъ

Про-с-и-тъ-Бо-га-В-и-ни-не-го, да-под-дер-жатъ-ру-с-с-ка-го

и-в-ъ-с-тъ-в-ка-луч-ша-го

Спердслово

Возродити традиції діло не простое. Помали минув сись год повный многими собитяями, котрі дали нам вдохновенис діля того, аби сьме зобрали нові матеріали и удали Календарь-Альманах на 2001-й год. Дустили сьме много отзывув, критики, пожеланий и множество материалув не лем из Мадярщини айбо и позад гатарув. Конструктивну критику и справедливі замічання мусили сьме ухосновати. Позад обширности критики ушитко туй привести не можеме, тому даєме лем из скурченнями. Не думали сьме ож Календарь-Альманах дустане такой широкий отклик. За сесе доказує множество присланных матеріалув. На сись год мы можеме удати не еден а цілых два айбо и три Календаря-Альманаха. Айбо позад финанчных возможностей сесе нажаль изробити не мож. Мусай нам держати и полиграфичный вид Календаря-Альманаха. Позад сєго нам мусай было улишити дакотрі матеріали, статі и т.п. А зробити сесе повірте дуже тяжко. Надісємя ож шитко не останєся в обиді, бо матеріали в усякому случаі будут опубликовані вадь у слідуєчому Календарі-Альманаху, вадь у Вседержавному Русинському Віснику, вадь отдільним сборником русинських статей. Часть матеріалув публікуєме по-мадярськи по той причині, ож тоті, котрі не знауть русинського языка, айбо неітересується русинством (а таких людей все булше) могли дустиатися до інформації. Друга причина, ож дустили сьме много материалув од мадярських учених, філологув, историкув, повицарув.

Типирь мало про язык авадь про граматику. Календарь-Альманах нияк не може урішити сись вопрос, сесе не наша ціль. У самы Мадярщині говорять по разному. К сожалінію до сєго времени кодификація русинського языка у Мадярщині ици не проведена, айбо и не признана котрась друга. Пишу так тому,

бо многим русинам у Мадярщині близька грамика, описана у писемниці русинського языка Ігоря Керчі (котру ми охотно хоснуєме). Другі пишут фонетично (не маючи граматики), айбо ид сєго хотят ся держати. Предписаты держатися котрого варианта ниткому не хочєме. Матеріали загатарні подаєме в оригиналі. Лем ті матеріали правимо сходно из писемницєв І. Керчі, авторы котрих самі просили на сесе – а таких желаний было много.

Календарь-Альманах на 2001-й год фінансово пудпоруєть Русинськое Меншьное Самоуправление VIII района Будапешта а й Русинськое Меншиное Самоуправление Будапешта, дустили сьме пуддержку од Фонда Национальностей и Національных Меншин Мадярщини.

У Мадярщині майже вшиткі національности удауть свої календарі уже многі роки. Типирь и русини не хиблять у сєму шорі. Но не єсьме послідні у шорі, бо Календарь-Альманах дустав файну оцінку из Фонда Мадярських Национальностей и Національных Меншин – сим по праву мож гордиться.

Степан Лявинец

Приводимо дакулько отзывув скурчено.

“Окреме дало бы ся поговорити за язык сього виданя. Вун – русинський, по в лексиці, як и в граматиці проглядаються различічі ідеї у разных авторов. Говориме за язык подкарпатських авторов, який домінує в альманасі и, навірно, мав бы доміновати в русинському світі. Высловльоватися категорично по сьому вопросу не насмілимєся, хоть и маєме вже на руках писемницю русинського языка Ігоря Керчі. Даєме нашим постам и писателям свободу глядати и глядати оригинальное русинськое слово, точну граматичну форму, як сесе робив наш ученый Антоній Годинка.”

Василь Молнар

Календарь-Альманах сись приготовлений по-земляцкы: Дуже добре приготовлений! Се першоє і головное, што хочу уповисти. Він лігат у рамки тої традиції, яка здавна жиє у нашому крайови, у нашуй науці і літературі. Бо творити календарі – се у традиції народів Карпатського регіона од часів давных і до нынішных. Бо сесе чудесный способ писателів майскорше поговорити зы своїми людьми. Або зы своїми людьми, земляками, што жиють у діаспорі, або у границях своєї державы. Но русины до своєї державы лише ідут, довго ідут, тяжко ідут. Большевики оборвали дорогу на півдорозі. Русины стали жити розметано по світови, оборвалися контактє не лише межі земляками, а й межі родинов, бо Москва выбудовала была жилізну стіну межі народами, державами. І типирькы русинський народ треба складовати, як черепкы, выкопані археологами із землі та склийовати, обы с того выйшов товкан.”

“До слова, каждый карпатський газда у прошлomu старався купити ци дістати календарь. Я тямлю малым, коли такі книжки стояли і в мамы та бабы за образом або на столі, коли читалися, а обы діти не пірвали, та пряталися за Божый образ, а коли буде час перед роботов, назад могли узяти в руки...”

“Я назвав свій отклик “Земляцкий календарь”, бо туйкы много подкарпато-русинських писателів з Ужгорода, і дуже красно поступили составители Лявинці, што гібы мирят пересважених ужгородських писателів, які выступили з-под тяжкого большевицького зобота і типирькы замісто йедної раты, обы йти вперед, дзьбають йеден другого, ги когуты. Туйкы, в календари, они під йеднов обложков мирно ужилися.

На страницях сього выдання йє домірно науки. Интересні пошукы Іштвана Удворія, Ігоря Керчі, Людвіга Філіпа, других. Усе треба вказовати, відкы береся статя, як типирь. Не боятися

переводити русинського характера статі з україньского языка на мадярьский і на русинський. Обы того выштыко капчалося йедно до другого, обы видко, што нарід, якого большевики, казалося добили, иши дыхат.

Календарь не быв бы календарьом, кидь бы не мав список дат і релігійных сят на каждый динь. Туйкы се йє. Лише треба список выповняти і доповняти. Природное діло, што первый раз він быти повным не міг.

Я радуєся сему Календарьови-альманахови, што не оборвалася традиция, што ряд календарів росте.”

*Владьмыр Федьнышынець,
карпато-рутенський писатель*

“Дустали календарь и Пудкарпатський Русины, у тум числі и у Мукачові. Ун, уданий у Будапешті при пудпорованку Русинського Меншинового Самоуправления VIII. раёна.

Подає ся календарь у своєм прямум розумію. Календарь церковный, но григоріанський. Однов из май ціннов частєв ёго являє ся помісячно изложени важні юбілейні даты из історії, культуры, літературы и горожанського житя Русинув. Особливо типирь, коли уже многыма нами призабыто, а молодуй верстві Русинув иши и не было відомо, сися часть календарья дустає важное значеня. Сесі публікації сїгаут у сиву давнину, но освітлюют и не такі давні дны.

Як видиме, усе є, што традиційно публикує ся у календарях. Мож казати, нич не забыто.

Які бы мож зробити замітки и добропожеланя?

Як было повіжено высше, календарь григоріанський церковный. Зачим на Пудкарпаті церковный календарь иши не переведений на григоріанський нам у якуюсь мірі незвычайно принимає ся, наприклад, коли Руздво обозначено у децембрі, авадь Ілія – в юлію місяцю. У Подкарпатю у церковному календаріи приводят ся у двох паралелных вертикальных стовбиках и григоріанський, и

юліянський календарі. Для нас се удобнійше.

Досадно рябіють неточности в пору-
нанню з оригіналом в изложеню “Гимна” и
“Вручання”.

При розбіжности в орфографії серед
окремых авторув редакторська колегія
Календаря могла бы пуддержовати и
заохочовати авторув, тексти яких
написані уже кодифікованыма правилами
языка авадя близькыма до них. Менше
разнопаяня!

Приведені замітки не умаляют роль и
значеня уданого календаря. Его
достоинства и достигнуті результаты
редакторської группы позволяют надіяти
ся на уданя календаря-альманаха для
Русинув повторно и на слідуючий рук и
што есе міроприємство стане
традиційным, як оно было и давно, в
локомуністичну еру.”

Стефан Попович

Председатель Общества им. А. Духновича у Мукачові

“Приятно взяти у руки симпатично
уданый календарь из Будапешта, на
убладці котрого видиме герб Пуд-
карпатської Руси. У вступі дузнаєме ся
за давну русинську традицію удаваня
календарюв, а составителі говорят нам,
же свуй календарь появили у
миленіумнюм 2000-годі на чисть 150-
літія первого русинського Духнови-
чового календаря, “Поздравление Руси-
новъ”; уданого у Перемышлю 1850-го
года, а переуданого у Будині 1851 и
1852-го.

Поникайме дале на ши єдну, газдувську
половку практичної части, што звыкли
сьме находити и чекаєме у русинськом
календарю. Туй найдеме 5 бокув из
книги вареня уд Анны Микиты и Єден
бук за гачкованя уд Тамары Керчі.
Видит ми ся, же тото помало про
календарь на 128 бокув. Русины все
были практичні люде и днись сут такі.
Ани інтерес ид газдувству и домашности
не стратили.

Майбулшу часть (80 бокув) удади
составителі русинськуй культурі,

духовности. Туй сут поезія, духовні и
народні співанкы (над 20 бокув),
малівисти ілюстрації (над 10 бокув),
шубліїстика (над 10 бокув), статі на
темы языка (над 15 бокув), пословиці,
пригваркы (дас 10 бокув), казка (сдна
єднинька). Туй бы ся ши много мало
уліпшити.

Не мали бы составителі забывати за
дітшій. Приятно бы было туй увідити діла
дітської творчості, старі и новочасні
казочки и модерні коміксы про
русинські діти.

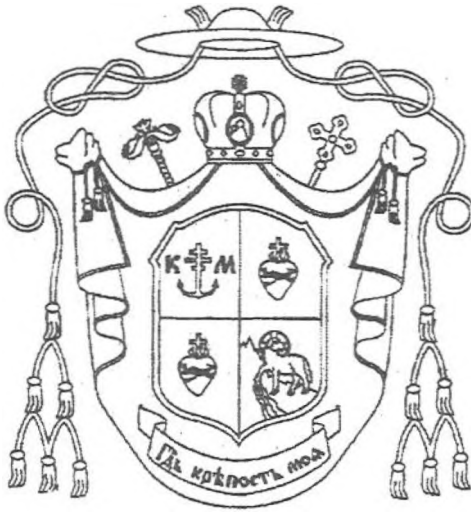
Паде до вока, же нияк не представлена
проза. А Русины мают што туй указаги,
мают на тото и традицію. Поезія дустала
непомірное місто, а при тум трафили
сюды и слабші діла. Трафлят ся
читателю булше раз и досадні
редакторські хыбы, коли дякі матеріалы
сут без имени автора, а инде вмісто
имени автора стоит имня редактора
періодика, из котрого матеріал
позычений.

Календарь представив Мадярську
Краину, Пудкарпаты, много менше
Пряшовську Русь. Не похыбили бы указіі
из культуры Русинув польської
Лемковины, Войводины, Горватіі,
Америки, булша увага Русинам Словакіі.

У модернум календарю (днись уже сьме
150 літ по Духновичови) мала бы быти
богатша інформація за роботу и плоды,
планы и перспективы русинських
організацій тай інституцій, колективув:
культурных, научных, общественных;
практична інформація из адресами тай
именами про тых, што бы ся хотіли
сконтактовати. Русинський живот бы
тым путём дуставав імпульс, Русины бы
могли установити контакты и творчос
сотрудничаня соуодвітно своим інтересам.
Добрі бы было туй указати русинські
книгы, які появили ся и ріхтуют ся,
театры и умільські колективы.

Составителі бы мали держати ся єдиных
граматично-правописных норм. Помалы
бы треба розвивати и літературну критіку,
бо русинська література даколи ани не
русинська, ани не література.

Ігорь Керча

НА ПОРОЗІ...

Радость и мир, исправление життя, время истинного покаяния, благодать и утешение святого Духа и го еже пребывать нам у добрых ділах да дасть нам Всемогущий и добрый Господь на порозі вступу до третёго тысячолітія !

Не мож сомніватися, што всі мы искренно жєлаєме собі, абы наступающєе тысячолітіє было щасливим. Много од него чекаєме, айбо часто не од самых себе, а од других. Так будьме и мы добрыми, ліпшими, ги якісь мє были у минувшому тысячелітію. Зачинайме од себе. Пригадайме собі слова Спасителя, указуючого на примір милосердного самарянина: "Иди, и такожде твори!..." (Лука 10,37)

Каждым нашим добрым ділом стаєме добрїшими, а из каждым далшим стаєме иши ліпшими! У новому тысячолітію дає нам Бог дальший шанс дозривати у доброті, дарує нам для того дорогоценный час.

Тому вступасме у новое тысячолітіє из молитвов, просячи, штобы мы сохра-

нили у собі правильну орієнтацію, заміряну прежде всего на духовні цінності, котрі нам передали наші предки.

У минувшому посліднєму році Великого Юбілея и мы уєдно из нашими тысячолітними соотечественниками ославляли міленіум Християнства, споминаючи на коронаваня Св. Стефана и засвяченя його короны Пречистой Діви Маріи. Се святкованя міленіума дало и нам повод задуматися над коріннями нашої християнізації. Якраз у нашої Святостефанської державі ученики місії св. Кирила и Мефодія найшли убіжище коло Балатона...

Благодаря нашому прекрасному церковному обряду наші предки, отцы и діды, захоронили для нас непорушный скарб віры, християнську орієнтацію, котру и мы хочєме передати нашим потомкам у наступающому тысячелітію.

Да благословить нас Господь Бог !

епископ Иван Лявинець.

1 Понеділок	Новый год
Василій Великий	16 Второк	Поклон оковам св.
апостола Петра
2 Второк	Сильвестра Папы,
Ігнація свящ.	17 Середа	Антонія Вел. преп.
3 Середа	Малахія прор.	18 Четвер	Атаназія и Кирила св.
4 Четвер	Собор 70 апостолов	19 Пятниця	Макарія Египт. преп. Ефроса
5 Пятниця	Теопемпта Стр. п. навечер
богоявленія	20 Субота	Евтимія Великого
6 Субота	Богоявленіє Господне	21 Неділя	Максима преп.
7 Неділя	Р. по стар. ст. Собор св.
Іоанна Іоанна Крестителя	22 Понеділок	Тимофія апостола
8 Понеділок	Преп. Георгія и
Еміліана муч.	23 Второк	Климентя свящ. муч.
9 Второк	Неділя по Богоявленію.
Полуєвкта	24 Середа	Ксенія преп.
10 Середа	Григорія из Ніссы	25 Четвер	Григорія Богослова св.
11 Четвер	Теодозія преп.	26 Пятниця	Ксенофонта преп.
12 Пятниця	Татяны муч.	27 Субота	Перенесеніє мощей св.
Іоанна Златоустого
13 Субота	Ермила и Стратоника муч.
Неділя Отцов
убитых в Синаї	28 Неділя	Ефрема
15 Понеділок	Павла и Іоанна преп.	29 Понеділок	Перенесеніє мощей
св. Ігнатія
		30 Второк	Трех Святителей
		31 Середа	Кира и Іоанна безсреб.

ЯНУАР

1.01.1896 - Родився др.Иван Парканій – русинський патріот, искусный дипломат. Юридическое образование дустав у Будапештському Університеті ім.Пазмана, був міністром ЧСР и губернатором Подкарпатской Руси.

3.01.1922 - Родився Василій Сочка-Боржавин, извісний поет, историк літературы, прозаик и публіцист, автор многих книг. Учився у Будапештському Університеті. Часто выступає на форумах русинов Мадярщины.

13.01.1900 - Умер Петро Кузмяк, педагог, поет, собиратель русинской народной творчости. Учився у Дебрецені. Плодотворну педагогическу и культурно-просвітительську роботу проводив у Рускому Керестурі.

15.01.1949 – родився Йозеф Боллік – мадярський писатель, публіцист, историк, теолог. Большинство его работ посвячено історії Пудкарпатья, жизни русинув, історії греко-католической церкви.

18.01.1850 - Родився Юлій Ставровскій-Попрадов, талантливый поет, етнограф, філолог, літературный критик. Теологію студовав у Будапешті, будучи бібліотекарём літературного кружка. Його называли класиком карпаторусской літературы.

19.01.1890 - Родився Иван Русенко из Лемковщины, знаний поет и драматург.

01.1978 - Умер Федор Манайло, извісний художник, график и архітектор.

18.01.1999 - У Шарошпотоку состоялось избране депутатов Державного Самоуправления Русинув Мадярщины.

22.01.1880 - Родився Бонкало Шандор, выдающийся етнограф, историк, філолог-славіст, педагог. Учився у Будапешті. Професор, завідующий

кафедров Русинского языка и літературы. Будапештського Університета. Кафедра была открыта у октовберу 1919 рока.

26.01.1791 - Родився Иоанн Чургович - “Карпаторуський Плутарх”. Філософію кончив у Будапешті. Быв директор Ужгородської гімназії и учительской семінарії. Талантливый педагог. Извісна книга Чурговича – “Церковні проповіді Иоанна Чурговича”. Собрав велику бібліотеку.

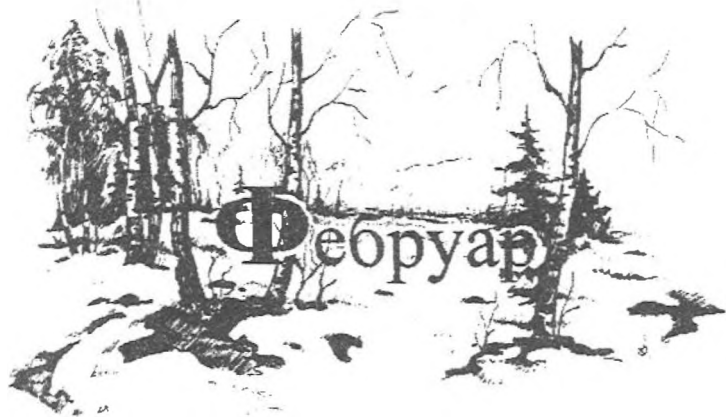
26.01.1941 - У Ужгороді основано Подкарпатское Научное Общество. Занималось издательством. Обществом было издано много книг, учебников, журналов на русинському языку.

26.01.1945 – родився Павел Роберт Магочи, професор-академик, автор больше 50 монографій из історії Украины и Подкарпатской Руси, найзнаменитый русинський ідеолог, організатор двигання русинув у цілому світі.

27.01.1741 - Родився Иоанн Пастеллій, историк, поет, критик. Учився у Ужгороді, Будині, Егері.

29.01.1905 - Родився Иван Гарайда, выдающийся культурно-просвітительский діятель, ученый, русин-патріот. Учився у Сейкешфегирварі, Будапешті, Пейчі. У 1941 році став председателем Подкарпатского Общества Русинов. Выдав по русинськи больше 40 книг. Написав Граматику русинського языка /из 1941 рока – офіціальний учебник для русинських школ/.

30.01.1775 - Родився Василій Кукольник, знаменитый у Росії ученый и педагог русинського происхождения.

1 Четвер	Трифона I	16 Пятниця	Памфила, Порфирія муч.
2 Пятниця	Стрітеніє Господное	17 Субота	Теодора вел. муч.
3 Субота	Симеона и Анны	18 Неділя	Льва Палы Римского, Неділя мясопусна
4 Неділя	Изидора	19 Понеділок	Архипа ал.
5 Понеділок	Агафії муч.	20 Второк	Льва епископа
6 Второк	Вукола преп.	21 Середя	Тимофія, Евстахія преп.
7 Середя	Парфенія и Луки	22 Четвер	Евгеніи
8 Четвер	вел. муч., Захарія	23 Пятниця	Поликарпа свящ. муч.
9 Пятниця	Никифора муч.	24 Субота	Нахожденіє головы Иоанна Крестителя
10 Субота	Харалампія. Начало Великого Поста	25 Неділя	Тарасія. Св. Неділя сыропусна
11 Неділя	Власія св. муч. Неділя блудного сына	26 Понеділок	Порфирія св. Начало ВП
12 Понеділок	Мелетія св.	27 Второк	Прокопія преп.
13 Второк	Мартиніяна преп.	28 Середя	Василія преп. ісп.
14 Середя	Авксентія преп.		
15 Четвер	Анисима ап.		

ФЕБРУАР

1.02.1931 - Родився Володимир Микита, ізвiсний русинський живописець, ученик Б. Ерделя, Й. Бокшая, Ф. Манайла. Окрем Ужгорода мав успішні виставки у Франції, Швейцарії, Мадярщині, Болгарії, Японії, Канаді.

4.02.1897 - Начало акції Егана Еде на Верховині, котра была практичново pomocов селянам горських районув. Из Тироля,

Швейцарії, Баварії, був завезений племінний скот, котрый був розпридiлений межи газдами. У верховинських селах были організовані кооперативы (дружества), кредитні касы, котрі давали выгодні позички на развитие газдуства. Фунговали господарські школы, были побудовані фермы на полонинах.

4.02.1924 - Родився Иван Калинин, поет, сатирик, юморист. Из 1995 рока начав писати русинским языком.

5.02.1999 - У Будапешті організовано Столичное Русинське Меншыновоє Самоуправленіє

7.02.1864 - Родився Антоній Годинка, славный ученый, член Академії Наук Мадярщины, ректор Пейчского Университета, председатель "Подкарпатского Научного Общества". У цілому світі знають його научні роботи "Глаголиця", "Утщюзнина", "Література русинов Мадярщины", "Сто наших співанок" и др. Умер 15.07.1946 рока у Будапешті.

12.02.1835 - Родився Анатолій Кралицький, игумен Мукачiвського монастиря, подкарпато-русинський будитель, поет, прозаик, етнограф, фольклорист, публіцист.

12.02.1920 - Родився Семен Панько, поет, прозаик, переводчик, русинського происхождения.

12.02.1922 - Родився Василь Молнар, ізвiсний писатель, філолог, соавтор "Материнского языка". Печататися почав ще у гимназії у альманасі "Живая струя". У зборнику "Поклик отчого края" избрані найліпші поетичні описанія родных міст.

20.02.1914 - Родився Иван Керча, талантливый

поет, літератор, редактор альманахов, організатор літературных обществ. Умер у 1951 році. Похороны его были стихійнов демонстраційнов русинської інтелігенції Подкарпатя против совітського тоталітарного режима.

20.02.1943 - родився Ігор Керча, писатель, переводчик, автор нової русинської граматики "Материнський язык".

21.02.1919 - Родився Емелян Балецький. Закончив Будапештський Університет. Став завідующим кафедров русского языка и літературы славянських народов. Извiсний поет, ученый, філолог-славіст.

21.02.1859 - Родився Рейвес Імре, знаменитый художник. Довгий час жив и творив на Подкарпатю у Виноградіві, там и умер у 1945 році.

24.02.1921 - родився ізвiсний художник Пудкарпатя Антон Кашшиай котрый много рокув був головов Союза Художников на Пудкарпатю.

25.02.1990 - Умер Степан Пап, видный русинський историк и драматург.

27.02.1829 - Умер Иван Орлай, ученый – медик, ботаник, філософ. Воспитатель М.Гоголя.

1 Четвер	Евдокиї преп.муч.	12 Понеділок	Теофанія
2 Пятниця	Феодота св.муч. Клеоника муч.	13 Второк	Перенесеніє мошей св.Никифора
3 Субота	Евтропія,	14 Серeda	Венедикта
4 Неділя	Герасима, 1 неділя Великого Поста	15 Четвер	Агапія муч. Державнос свято
5 Понеділок	Конона муч.	16 Пятниця	Савина
6 Второк	42 мучеников в Аморіи	17 Субота	Алексія преп Субота усопших
7 Серeda	Ефрема, Капітона св.муч.	18 Неділя	Кирила архієп.св. III неділя ВП
8 Четвер	Теофілакта	19 Понеділок	Хризанти и Даріи
9 Пятниця	40 мучеников у Севастіи	20 Второк	Саввы
10 Субота	Кондрата муч.	21 Серeda	Якова еп.ісп.
11 Неділя	Софронія патр.св. II неділя ВП	22 Четвер	Василія св.муч.
		23 Пятниця	Никона преп.муч.
		24 Субота	Захаріи преп.
		25 Неділя	Благовіщеніє Дівы Маріи, IV неділя ВП
		26 Понеділок	Арх.Гаврііла

5.03.1815 -Родився Іоанн Раковський, подкарпато-русинський будитель, автор шкільних книг. У Будині 13.03.1856 рока випустив “Церковну газету” – перший періодичний орган подкарпатських русинів у Мадярщині. “Церковну газету” видавало “Общество Св.Стефана”.

8.03.1360 - Книга “Літопис”, найдена у Мукачевському монастирі книга пише, ож князь Федор Корятович “...в честь и память Святителя Христова Николая положен храм сей, и уведе в он иноков...”

10.03.1241 - Надор Гейзерварі Дейнеш обороняв усдно из русинами Веречанський перевал уд нашествія татар. У битві погибло много русинів, котрі обороняли землю Мадярщини.

14.03.1737 - родився Арсеній Коцак – извісний ученый, лінгвіст, поет, педагог, історик, філософ, теолог. Автор граматики “Школа или училище граматики русской і прочих многоразличных отрокам надлежащих...” (бібліотека Дебреценського Університета).

15.03.1838 - Родився Іван Сільвай /Уріл Метер/, знаменитий прозаик, поет публіцист, церковний проповідник. Теологію закончив у Будапешті.

15.03.1783 - Родився Василій Довгович, греко-католический священник, перший извісний поет на світські теми, різносторонній писатель, ученый-філолог, антрополог, музикант, художник. У 1830 році був избраный членом кореспондентом Академії Наук Мадярщини, оставив за собов 248 латинських, 36 мадярських, 10 русинських трудов. Прощальну бесіду после его смерти провозгласив секретарь АН Мадярщини Толді Ференц.

17.03.1913 - Умер Александер Митрак.

19.03.1901 - Умер Адольф Добрянський, признаний у Мадярщині вождь русинів.

27.03.1899 - Умер Юлій Ставровський-Попрадов, извісний русинський поет.

28.03.1919 - Родився Юлій Мушка, знаменитый русинський художник Пряшевщини.

29.03.1865 - Умер Александер Духнович, великий подкарпато-русинський будитель, поет, прозаик, драматург, історик, філософ, фольклорист, геніальний педагог.

1 Неділя	Марії Єгиптянини У неділя ВП	14 Субота	Велика субота
2 Понеділок	Тита преп.	15 Неділя	ВЕЛИКДЕНЬ
3 Второк	Никити испов.	16 Понеділок	Світлий понеділок
4 Серeda	Георгія, Йосифа	17 Второк	Світлий второк
5 Четвер	Теодула и Агатопада муч.	18 Серeda	Йоанна преп.
6 Пятниця	Евтихія муч.	19 Четвер	Пафнугій вел. муч.
7 Субота	Георгія Калліопа Субота Лазарева	20 Пятниця	Теодора. Трихины
8 Неділя	Цвітна неділя. Иродіона	21 Субота	Януарія явящ. муч
9 Понеділок	Великий понеділок Евсихія муч.	22 Неділя	Фомы, Теодора
10 Второк	Великий второк Терентія, Максима муч.	23 Понеділок	Тeфія побідителя
11 Серeda	Антиппа св.муч. Велика серeda	24 Второк	Елизаветы
12 Четвер	Василія св.муч. Великий четвер	25 Серeda	Марка Евангеліста
13 Пятниця	Стр. Пост Велика пятниця	26 Четвер	Василія св.муч.
		27 Пятниця	Симeона св.муч.
		28 Субота	Ясона и Сосипатра ап.
		29 Неділя	Св. 9 мучениць неділя мироносиць
		30 Понеділок	Якова ст.

АПРІЛЬ

1.04.1994 - Начала виходити у Будапешті новинка “Русинський живот”. Издатель – Організація Русинів у Мадярщині. Головний редактор Габрієл Гаттінгер, редактори Василь Зеллеш, Юдіта Кішшова.

3.04.1867 - Начав виходити перший русинський педагогічний журнал “Учитель”, под редакційов Анрія Репая.

7.04.1989 - Русини Польщі зареєстрували “Стоваришеня Лемків”.

14.04.1911 - Родився Теодор Ромжа, єпископ, Мукачевської Греко-католицької єпархії, великомученик. Умер 1 листопада 1947 року в результаті отравлення, організованого співробітниками радянського КГБ у Мукачевській міській лікарні. Єпископа убили за відмову перейти у Православ'я.

18.04.1923 - Родився Іван Лявинець, Празький греко-католицький єпископ, Екзарх гр.кат. церкви у Чехії. По порученню єпископів П.Гойдича і В.Гопка возглавляв гр.кат.церков ЧСР у підпіллі, за що сидів у темниці. Талантливий поет, письменник /псевдонім Іван Горянин/. Основатель і редактор журналів “Благовісник”, “Зоря”, “Єдиним серцем”.

20.04.1690 - Був висвячений на єпископа Мукачевського грек Йосиф де Камеліс. Першим почав друкувати книги на русинському мові /“Катехизм”, “Азбука”/.

24.04.1646 - Була підписана УНІА у Ужгородському замку. Таким чином русини стали знову греко-католиками.

24.04.1803 - Родився Олександр Духнович – геніальний будитель русинів, педагог, мислитель, історик, драматург, публіцист. Автор гімна “Подкарпатські русини”. У 1851 році у Будапешті видані його “Литургічеські

катехизис” і знаменитий “Хліб души”.

24.04.1906 - Родився Андрій Карабелеш, один из найталантливих поетів Пудкар- пать. У 1928 році у Ужгороді вийшов перший збірник поезій А.Карабелеша “Избранные произведения”, у 1929 –другий “В лучах рассвета”.

Из 1954 року жив у Словаччії. У 1955 році у Пряшеві вийшов останній збірник поезій А. Карабелеша “В Карпатах”.

1 Второк	Держ. свято. Іеремії прор.	18 П'ятниця	Теодота муч.
2 Серeda	Атанасія Великого	19 Субота	Патрикія св.муч.
3 Четвер	Теодосія I	20 Неділя	Талалея муч.
4 П'ятниця	Пелагій преп.муч.	21 Понеділок	Константина и Олены
5 Субота	Ирины муч.	22 Второк	Василиска муч.
6 Неділя	Иовы многострадального	23 Серeda	Михаїла еп.исп.
7 Понеділок	Появленіє Чесного Хреста	24 Четвер	Вознесеніє.
8 Второк	Иоанна Богослова		Кирила и Мефодія
9 Серeda	Исайя прор.	25 П'ятниця	Обнаруженіє головы
10 Четвер	Симеона преп.		Иоанна Хрестителя
11 П'ятниця	Мокія св.муч.	26 Субота	Карпа ап.
12 Субота	Елифанія св.	27 Неділя	Св. отцов Нікійского
13 Неділя	Гликеріи муч.		собора
	Неділя Самарянки	28 Понеділок	Евтихія
14 Понеділок	Изидора	29 Второк	Теодозіи муч.
15 Второк	Пахомія	30 Серeda	Исакиа
16 Серeda	Теодора свящ.	31 Четвер	Ермія ап.
17 Четвер	Андроника		

МАЙ

1.05.1690 - Мукачевський єпископ Йосиф де Камеліс дав розказ, аби “каждый духовник мав дві книги, у одну най залише, кого крестив, то-єсть имя крещеного, родителей, кума и кумиці, год и день, коли крестив, а у другой най зазначит имена повінчаних и час вінчання”.

3.05.1991 - У Комлощі основана Організація Русинув Мадярщини.

4.05.1909 - Родився Петр Літур, историк, літературный критик, фольклорист. Преподавав у Ужгородському Університеті. Издал “Казки и баллады Подкарпатья”. Умер 2.02.1969 г.

9.05.1943 - Родився Владимир Федынышынец – майпопулярный теперішный русинський поет, писатель, публіцист, есеїст, автор многих книг: “Мирна наша русинська путь”, “Я єсть вечный Русин”, “Мы Русыны-Неба Сыны”. Первый редактор новинки “Подкарпатська Русь”, основатель журнала “Айно”.

15.05.1983 - Єпископ Александер Хіра тайно высвятит на єпископа о.Йосифа Головача.

16.05.1960 - Умер Игорь Грабарь /1871-1960/ всесвітньо знаменитый художник и тсоретик малярского искусства, директор Третьяковской галереі, директор Института истории искусств Академіі Наук СССР.

16.05.1968 - Умер Лука Демьян, писатель, собиратель фольклора на Подкарпатю. Первый зборник Луки Демьяна вийшов у 1943 р.

22.05.1993 - Состоявся II Світовий Конгрес Русинув /Криниця, Польша/.

22.05.2000 - У Шарошпотоку под Замком Раковці Ференца первый раз одбылося святкованя Вседержавного Дня Русинув. Сись день признанный Правительством Мадярщини Національним Днем Русинув.

23.05.1911 - Родився Андрій

Коцка, сден из найталантливіших художников Пудкарпатья, воспитаник “Публичной школы рисования” Бокшая и Ерделі. Найзівісними є його образы-портреты.

25.05.1891 - Родився Бейла Ерделі, знаменитый художник, основатель школы живописи на Подкарпатю. Закончив Будапешську Академію искусств. У Будапешті были перші выставки Ерделія /1913, 1915 pp./ Выставлявся у Парижі, Мюнхені, Римі и у других городах. Його инням названо Ужгородське училище прикладного искусства.

25.05.1933 - Родився др. Ласло Шошварі, историк, теолог, автор многих книг по истории греко-католической церкви и русинув у Мадярщині. Лауреат преміі Ласлова Ниймета.

25.05.1941 - Антоній Годинка написав “Першое и вступительное слово мое ид чесним членом Подкарпатского Общества Наук.”

29.05.1997 - Начав роботу IV Світовий Конгрес Русинув у Будапешті.

Юній

1 Пятниця	Іустина	17 Неділя	2 нед. по Сош.Св. Духа.
2 Субота	Никифора		Мануила муч.
3 Неділя	Пришествіє Св. Духа	18 Понеділок	Леонтія муч.
4 Понеділок	День Св. Тройці	19 Второк	Юды апостола.
5 Второк	Дорофея св.муч.	20 Серeda	Мефодія св.муч.
6 Серeda	Висаріона преп.	21 Четвер	Юліана муч.
7 Четвер	Теодота св.муч.	22 Пятниця	Евсевія св.муч.
8 Пятниця	Теодора Стратилата	23 Субота	Агриппини муч.
9 Субота	Кирила еп.св.	24 Неділя	3 неділя по Сош. Св. Духа
10 Неділя	Тимофія св.муч., Александра	25 Понеділок	Февроніи
11 Понеділок	Варфоломея и Варвары	26 Второк	Давида Солун. преп.муч.
12 Второк	Онуфрія	27 Серeda	Сампсона
13 Серeda	Акулины муч.	28 Четвер	Кири и Ионна Безсребреников
14 Четвер	Елісея прор.	29 Пятниця	Петра и Павла верх.ап.
15 Пятниця	Амоса преп.	30 Субота	Собор 12 апостолов.
16 Субота	Тихона св.		

ЮНІЙ

3.06.2000 - У Будапешті з успіхом виступив Мукачевський хор “ Стародавньої русинської співанки” под управлінням М. Алмашія.

5.06.1739 - Умер Иван Зейкань, подкарпатський русин, дипломат царя Петра Великого. 13 рокув перебував у Западній Європі /Англія, Франція, Іспанія и др/.

10.06.1829 - Умер у Петербурзі Петро Лодій, філософ, педагог, професор Петербургського, Краковського и Львовського Університетов.

13.06.1897 - Родився др. професор Александер Фединец, талантливий хірург, извісний ученый, самый популярный доктор нашого краю. За время свої довгої трудової діяльності зробив десятки тисяч успішних операцій. У світі знають його як дослідателя проблеми зоба. Руководив кафедрами хірургії Ужгородського Університета. Воспитав многих спеціалістов, мав міжнародный авторитет, написав понад 100 научных работ.

14.06.1703 - Множество русинов стрічали “нашого пана” – Раковці Ференца II и 16.06 перевели його коло Верещок через границу. Началася освободительна война проти австрійського владчества. Русины составляли основу войска Раковці и билися до побідного конца. За сесе Раковці назвав їх “найвірнішим народом”.

15.06.1945 - Начала виходити по пятницям новинка “Руске слово” у Новом Садзе. Директор – Наталія Дудаш. Головный и отвітственный редактор Гелена Медеші.

17.06.1874 - Родився Иван Добош, выдающийся педагог, популярный школьный инспектор Свалявського Округа, народолюбец, Член Центрального Правління Общества им. Духновича от дня основания (1923). Організовав Народні дома-читальні у многих верховинських селах. У соавторстві из

П.Федором составил и издал “Букварь” (1925).

17.06.1888 - Родився Павел Гойдич, Епископ Пряшевський, великий мученик, визнамна особность русинського народа. Учився у Будапешті. У 1917 році був высвячений у сан епископа, подпоровав русинські школы та издания книг и журналов. Арестованный у 1980 році. за отказ перейти у православіе, засужений на пожизненное пребывание у темниці. Умер у 1960 р. у темниці у Леопольдові. Офіціально вопрос о его канонизації був поставлений у 1998 році.

20.06.1999 - У Будапешті видана нова русинська граматыка – писемниця “Материнський язык” /М.Алмашія, І.Керча, В.Молнар, С.Попович/.

23.06.1896 - Родився Петро Милославський, фольклорист, музиквед, основатель професіонального хорового искусства на Подкарпатской Руси.

25-27.06.1999 - Отбывся V світовий Конгрес Русинув у Ужгороді, на котрому было 350 делегатов из 13 держав.

26.06.1924 – На V Конгресі III Комінтерна прозвучав первый сигнал по денационалізації пудкарпатських русинув. Уже из марта 1926 года газета “Карпатська правда” выходила лем украинским літературным языком.

29.06.1945 - Подкарпатя присоединено до УССР – начало гоненія на русинов и греко-католическу церков.

1 Неділя	IV Неділя по Сош. Св. Духа. Козмы и Даміана	16 Понеділок	Антиногена св. муч.
2 Понеділок	Положеніє Ризи Пр. Богородици	17 Второк	Марини муч.
3 Второк	Якinta муч.	18 Середя	Якinta, Еміліана муч.
4 Середя	Андрія св.	19 Четвер	Макрины
5 Четвер	Атаназія и Ламлія св. о.	20 Пятниця	Иліи прор.
6 Пятниця	Сисоя.	21 Субота	Симеона и Иоанна пр.
7 Субота	Кирила и Мефодія ап.	22 Неділя	VII Неділя по Сош. Св. Духа. Маріи Магдалины
8 Неділя	V Неділя по Сош. Св. Духа Прокопія муч.	23 Понеділок	Теофіла вел. муч.
9 Понеділок	Панкратія	24 Второк	Христини муч.
10 Второк	Св. 45 муч. Никопольских	25 Середя	Успеніє Св. Анны
11 Середя	Евтиміи муч.	26 Четвер	Ермолая св. муч.
12 Четвер	Прокла и Иларія муч.	27 Пятниця	Пантелеймон вел. муч.
13 Пятниця	Собор Архангела Гавриіла	28 Субота	Прохора, Никонора ап.
14 Субота	Акипы ап.	29 Неділя	VIII Неділя по Сош. Св. Духа Калиника муч.
15 Неділя	VI Неділя по Сош. Св. Духа Кирика и Іулитты	30 Понеділок	Силы, Андроника
		31 Второк	Евдокима

ЮЛІЙ

2.07.1871 - У Ужгороді вийшов перший номер сатирического журналу "Сова". 4и 5 номери вийшли у Пешті.

2.07.1959 - Родився Володимир Горанскі, извісний поет и науковец бачканських русинов.

6.07.1874 - Родився греко-католический священник Янош Бокшай, диригент хора Ужгородського Кафедрального Собора. Издал збірник Літургических Песнопеній, котрі написані на мотиви Греко-католической Літургії на Подкарпатю.

11.07.1883 - Родився Александер Грабарь, знаний подкарпатський природознавец, педагог и художник. Учився у Вені и у Будапешті. Автор коло 70 научных публікацій. Умер 30.06.1959.

14.07.1950 - Родився Іштван Удворі, доктор наук, професор, зав.кафедров української и русинської філології у Ніредьгазі. Талантливый, ерудований скрупулєзно – чесный исслідователь, ученый-славист, знаний у всьому світі своїми роботами по исторической и теперішній літературно-лінгвістичной проблематиці русинов.

14.07.1856 - Родився Корнелій Фенцик, извісний художник, один из перших професіональных художников на Подкарпаті. Отец його был греко-католическим священником. Поет Євгеній Фенцик був братом отца художника. Начальное образование Корнелій Фенцик достав у учительській семінарії, де проявився його талант до малєвання. Продовжив своє образование у Мюнхені у Художественной Академії. Успішно володів портретним и монументальним живописом. Зробив розписи церкви у

Великому Бычкові и Мукачевской церкви св. Успенія.

28.07.1849 - Мадярськое правительство выдало устав – распоряженіє, котрое давало право на преподаваніє русинського языка у гімназії и хосновати русинський язык у публічній жизни.

28.07.1899 - Родився Иван Фірцак /"Кротон"/, силач Подкарпатя, котрый из своим цирком обыйшов Европу и Америку.

АВГУСТ

1 Серeda	7 Маковейских мучениць.	нерук.обр.Госп.
2 Четвер	Перенесеніє мошей
св.Стефана.	Мирона муч.
3 Пятниця	Ісаакія, Далмага	Флоры и Лавра муч.
4 Субота	7 огроков из Ефесу	11 Неділя по Сош. Св.
Духа. Адрея муч.
5 Неділя	9 Неділя по Сош. Св.
Духа. Евстигнія муч.	20 Понеділок
Св.Стефана короля
6 Понеділок	Преобра женіє Господ.	21 Второк
Гадая ап.
7 Второк	Дометія муч.	22 Серeda
Агатоніка муч.
8 Серeda	Еміліяна св.	23 Четвер
Іриней
9 Четвер	Матяя ап.	24 Пятниця
Евтиха св.муч.
10 Пятниця	Лаврентія муч.	25 Субота
Варфоломея и Тита
11 Субота	Евпла муч.	26 Неділя
12 Неділя по Сош. Св.
Духа. Андріяна, Наталін
12 Неділя	10 Неділя по Сош.
Св. Духа. Фотія,
Аникиты муч.	27 Понеділок
Саввы, Пилипа
13 Понеділок	Максима	28 Второк
Августина, Моисея
14 Второк	Михея преп.	29 Серeda
Стр.пост. Усікновеніє
главы Иоанна Крестителя
15 Серeda	Успеніє Пречистой
Богородицы	30 Четвер
Александра, Иоанна,
Павла
16 Четвер	Перенесеніє	31 Пятниця
Положеніє чесного пояса
Богородиці

АВГУСТ

6.08.1928 - Родився Енді Варгол, король поп-арта, артист. Родичі его емігрували на зачатку сторіччя до Америки. Родина, котра именовалася "Варгол" походить из русинського села Микова, недалеко от Межилаборца у Словаччині. Вшыткі русины тепер познають Енді Варгола, хоть иши 10 рокув тому про нёго не чули. Сесе ся стало из-за того, што брат Ендіа Джон, котрий считає себе русином, є віце-президентом фонда Е.Варгола у Нью-Йорку и широко пропагує його умелєцтво. У Маляршині 2 декабря 1994 рока організовано обшество имені Енді Варгола. Основателі: Болькі Лайош, Готтінгер Габор и Яноші Андраш. Членами обшества є художники, музыканти, поети, писателі, артисти, які проводять велику культурну роботу.

7.08.1999 - Успішно отбылися Дні Русинської Культуры, посвячені 780-рочному Юбілею старинного русинського села Мучонь. Організатор – председатель Русинської самоуправи Каулич Иллеш.

15.08.1999 - По иніціативі Русинського Самоуправленія VIII района Будапешта /пред.др.Сабов Янош/, на його пригласеніє у Будапешт прибыв хор Ужгородського кафедрального собора, котрый дав концерт духовної музики у церкви на Режєв тир. Служба Божя по старославянськи при участні хора отбылася вечером сего же дня на Ровжак тере у Греко-Католической церкви.

18.08.1991 - Русины и мадяры греко-католики стрітилися у Марія Повчі из Папов Иоанном Павлом II.

20.08.1926 - Родився Стефан Попович, доктор, извісний дїтський хїрург к. м. наук, председатель обшества имені А. Духновича у

Мукачові, соавтор граматики "Материнський язык" по-русинськи. Написав книжки: "До 60-літія од дня смерти Євменія Сабова – извісного обшественного діятеля нашого края та 100-літія его хрестоматії", "Порунальний русинсько-мадярсько-русско-український словарьчик" и многочисленні стагті по русинським проблемам.

24.08.1978 -. Епископ Александер Хира тайно высвячує у епископы о.Ивана Семеди.

25.08.1999 - У Комловщі, у Русинському парку было великоє торжество-день Русинської культуры. організоване Русинським, Самоуправленієм Комловшки /пред. Попович Ласло/.

28.08.1949 - Ликвідація Греко-католической церкви на Подкарпатю. На Чернечной Горі у Мукачові устами греко-католического священника Иринєя Кондратовича был прогласеный акт про ликвидацию Унії.

29.08.1830 - Родився Андрій Репай, редактор и издатель педагогической газеты "Учитель" – первого печатного органа на Подкарпатской Руси.

1 Субота	Новый год церковный.
Симсона	16 Неділя	15 Неділя по Сош. Св.
Духа. Евфиміи муч.
2 Неділя	13 Неділя по Сош. Св.
Духа. Маманта муч.	17 Понеділок	Софія, Віры, Надежды,
Любви.
3 Понеділок	Антимія	18 Второк	Евменія преп.
4 Второк	Вавилы св. муч.
Моисея прор.	19 Серeda	Трофима
5 Серeda	Захаріи прор.	20 Четвер	Евстрата вел.муч.
6 Четвер	Чуда св.архангела Михаила	21 Пятниця	Кондрата ап.
7 Пятниця	Созонта муч.	22 Субота	Фоки муч. Ионы прор.
8 Субота	Рождество пресв.
Богородицы	23 Неділя	16 неділя по Сош. Св. Духа
Зач. Иоанна Крестителя
9 Неділя	14 Неділя по Сош. Св.
Духа. Иокима и Анны	24 Понеділок	Теклы муч.
10 Понеділок	Минодоры муч.	25 Второк	Евфросины преп.
11 Второк	Теодоры	26 Серeda	Представ. Иоанна
Богослова
12 Серeda	Автонома	27 Четвер	Каллистрата муч.
13 Четвер	Корнелія	28 Пятниця	Харитона преп.
14 Пятниця	Стр. Пост. Воздвиженіе
Чесного Креста	29 Субота	Кирияка преп.
15 Субота	Никиты муч.	30 Неділя	17 Неділя по Сош. Св.
Духа. Григорія св. муч.

СЕПТЕМБЕР

1.09.1888 - Родився Юлій Віраг – ізвісний художник. Учився у Мюнхені и Будапешті. Автор фресок многих церковей на Подкарпатю. Много його картин находится у Мадярщині.

19.09.1771 - Святыи отец Пала Климент XIV выдал буллу про основание Мукачевской Греко-католической Епархии.

19.09.1819 - Родився Александер Павлович, будитель, поет, публіцист, просвітитель. Учився у Мішкольці, Егері, Трнаві.

20.09.1901 - Умер насильственной смертю ізвісний мадярський економіст, руководи - тель “Верховинської господарської акції” на Пудкарпатю Еган Еде.

24.09.1944 - Посвященіе у епископы о.Теодора Ромжи.

26.09.1769 - Родився Михаил Балудянський,

выдающийся ученый, перший ректор Петербургського Університета.

27.09.1988 - У праздник Воздвиження Святого Креста епископ Иван Семедій перший раз открыто провів Службу Божу на Кальваріі у Ужгороді.

26.09.1902 - Родилася ізвісна скульпторка Елена /Илона/ Мондич. Жила у Будапешті, Кошицях, Празі. Автор памятника Е.Фенцика у Ужгороді, А.Добрянського у Ужгороді и у Михаловцях, А.Духновича у Пряшеві, А.Митрака у Мукачеві и др.

1 Понеділок	Покров Пр.Богородицы	18 Четвер	Луки ап.еванг.
2 Второк	Кипріяна св.муч.	19 Пятниця	Иоида прор.
3 Серeda	Діонисія муч.	20 Субота	Артемія муч.
4 Четвер	Еротея св.муч.	21 Неділя	20 Неділя по Сош. Св. Духа. Иларіона Вел.
5 Пятниця	Харитины преп.	22 Понеділок	Аверкія ап.
6 Субота	Томы ап.	23 Второк	Державное свято Якова ап.
7 Неділя	18 Неділя по Сош. Св. Духа. Сергія и Вакха муч.	24 Серeda	Ареты
8 Понеділок	Пелагіи преп.	25 Четвер	Маркіяна и Мартирія муч.
9 Второк	Якова ап.	26 Пятниця	Димитрія Вел.муч.
10 Серeda	Евлампія и Евлампиі муч.	27 Субота	Нестора муч.
11 Четвер	Пилипа ап., Теофана еп.	28 Неділя	21 Неділя по Сош. Св. Духа. Терентія
12 Пятниця	Прова	29 Понеділок	Анастасіи муч.
13 Субота	Карпа и Попілы муч.	30 Второк	Зиновіи и Зиновія муч.
14 Неділя	19 Неділя по Сош. Св. Духа. Назарія, Козмы	31 Серeda	Стахія ап.
15 Понеділок	Лукіана		
16 Второк	Лонгина муч.		
17 Серeda	Андрея, Осіи прор.		

ОКТОБЕР

1.10.1859 - Родився Евменій Сабо, автор книги "Русская граматика и читанка літературного языка карпаторусских" /1890/, и ціннійшої книги – "Хрестоматія церковно-славянских и угро-русских літературных памятников с прибавлением угро-русских народных сказок на подлинных наречіях".

2.10.1989 - Умер Юрій Цимбора, извісний композитор и культурный діятель Пряшевщини.

2.10.1891 - Родився Йосиф Бокшай, найзнаменитый художник на Пудкарпатю, уєдно из А. Ерделісі рахуєся основателем пудкарпатської школы живописа. Член-корр. Академії Искусств.

2.10.1930 - Родився Михаил Алмашій, заслуженый учитель, краєзнавець, фольклорист, председатель Обласного Общества имени А. Духновича на Пудкарпатю, основатель и диригент "Хора стародавньої співанки пудкарпатських русинув". Обробив многи русинські народні співанки. Выпустил ряд книг. Глубоко изучил педагогическое наследие А.Духновича.

3.10.1852 - Родився др.Коломан /Калман/ Демко, педагог, историк, член Мадярської Академії Наук. Был директором гимназії у Будапешті /Новосмесутцаї Фегімназіум/, котра стала просвітительским центром усіх русинов Мадярщини. Організував перший греко-католический хор у Будапешті. Был депутатом парламента, редактором альманаха и ряда газет.

3.10.1983- Умер Янко Фейса – один из первых поетов, писавших по-русински у Югослави /1929/. Дуже популярні суть его стихи и пісні для дітей.

5.10.1830 - Родився Тіводор Легоцький – извісний археолог, краєвед, историк, собиратель и издатель угро-русских народных пісень. Основатель красведческого музея у Мукачеві.

5.10.1844 - Родився Евгений Фенцик, извісний прозаик, ученый-славист, поет, просвітитель, редактор духовно-літературного журнала "Листок", автор учебников для русинських дітей и сборника церковных проповідей.

5.10.1908 - Родився видный этномузиколог, композитор и диригент Онуфрій Тимко

(псевдонім Тон). Выдав 4 томы наших народных и популярных пісень и много студій по исторії и фольклористіці. Умер 24.09.1989 р.

12.10.1997 – У Ужгороді був одкритый памятник А. Духновичу. Автор – М. Билень.

18.10.1833 - Родився Августин Снковський, священник. Был на лише чесным духовным пастырем, но и славным изобрителем – самоучков. Ще у 1873 році сконструював жатку-сноповязалку, корабельный двигатель, улики діла пчолярув, за які у 1892 році був удостоеный премії на выставі у Будапешті.

18.10.1998 - У Мадярщині: отбылися выборы. в результате котрых образовалися 9 Русинських Меншиновых Самоуправлений, у Будапешті у 5 районах, а также у Біаторбаді, Комловші, Мучоні, Шарошпогоку.

13.10.1892 - Родився др.Фенцик Стефан, извісний преподаватель теології у Ужгороді. Організував изданіє "Карпаторусского голоса". Был посланцем Общества Подкарпатских русинов у многих странах Европы. Проводил широко літературну діяльність, написав много книг, статей, в тому числі "Читанка для народа", "Рускій народный календарь" и др.

16.10.1837 - Родився Александер Митрак, талантливый писатель, этнограф, составитель капитального "Русско-мадыарского" и "Мадыарско-русского" словарів.

19.10.1910 -Родився Федор Манайло – талантливый художник европейского уровня.Май знамениті його композиції на мотивы карпатських легенд и балад, котрі поражають своими красками и самобытностью.

19.10.1849 - Делегация русинов передала австрійському імператору меморандум, у котрому требовала признати русинов за окремый народ из усіма правами и привілегіями.

20.10.1912 - Родився у Ужгороді Дезидерій Задор, извісний композитор.

23.10.1918 - На Конгресі средне-европейских освобожденных народув, серед 11 народностей Германії и Австро-Венгрії русины были признани окремішним народом из окремов державов "Руска Краина".

27.10.1909 - Родився Михаил Ковач, великий поет и писатель русинов Бачки.

Новембер

1 Четвер	Козмы и Даміана чудотв.	16 Пятниця	Матея ап.
2 Пятниця	Акиндина муч.	17 Субота	Григорія чудотв.
3 Субота	Акепсина еп.муч.	18 Неділя	24 Неділя по Сош. Св. Духа. Платона и Романа
4 Неділя	22 Неділя по Сош. Св. Духа. Иоанникія Вел.Преп.	19 Понеділок	Авдія, Варлаама
5 Понеділок	Галактіона муч.	20 Второк	Григорія преп., Прокла св.
6 Второк	Павла еп.	21 Серeda	Введеніє Пр. Богородиці
7 Серeda	Ерона муч.и Лазаря	22 Четвер	Филимона арх. Цецилиї вел..муч.
8 Четвер	Арх.Михаила и Гавриила	23 Пятниця	Григорія еп.
9 Пятниця	Онисифора	24 Субота	Климента св.муч.
10 Субота	Ераста, Олімпа	25 Неділя	25 Неділя по Сош. Св. Духа. Катерина вел.муч.
11 Неділя	23 Неділя по Сош. Св. Духа Мины, Віктора	26 Понеділок	Алипія преп.
12 Понеділок	Иосафата св.муч.	27 Второк	Якова муч.
13 Второк	Иоанна Златоустого	28 Серeda	Стефана, Иринарка
14 Серeda	Филиппа ап.	29 Четвер	Парамона, Филимона муч.
15 Четвер	Начало рождественського Поста. Гурія и Самуила муч.	30 Пятниця	Андрія ап.

НОВЕМБЕР

1.11.1890 - У Ужгороді був откритый институт акушерок-повивальных бабок.

1.11.1947 - Умер насильственной смертью епископ Теодор Ромжа. Послі неудавшейся “автокатастрофы” був отравлен у Мукачевской больницы.

4.11.1691 - Перший раз слезила до 8.12. чудотворна икона Пресвятой Дивы Маріи у Марія Повчі. Другый раз слезила года 1715, третійраз-года 1905.

6-7.11.1992 - Одбывся Перший Международный лінгвистичний конгрес у Бардіові.

7.11.1999 - Выйшов перевод на русинський язык св.Евангелія и Апостолов на неділі и свята цілого року у Словакіі. Перевод зробили о.Франтішек Крайняк, монахині-василіанки др. О.Мідликова, др.Е.Дуткова и др. Коректуру зробив епископ Иван Лявинец.

14.11.1815 - Родився Иван Дулишкович, извісний историк, культурный діятель, автор сборника исторических статей “Історическія черты угрорусских”, Унгвар 1874-1875., и 1877.

14.11.1732 - Родився епископ Андрей Бачинський, основатель духовної семінарії у Мукачові. Великий просвітитель, видав 5-томну Біблію. Поддержовав І. Пастелія, І. Базильовича и других, котрі доказовали автохонность русинув на Пудкарпатю.

19.11.1789 - Родився Михаил Лучкай, талантливый філолог, историк писатель, фольклорист. У 1830 році видав у Будині “Граматику Славяно-Русинську” /1831, “Церковні бесіды на всі неділі рока на поученіє народа” /Будин, Типографія Всеучилища Пештянського, 1831/. Автор “Історії Карпатських Русинов Мадярщины”. Книга была написана на латинському языку.

22.11.1859 - У Цюриху миром закончилась австрійсько-италіянська война, в которой участвовали и геройски погибли многі русины.

24.11.1923 - Родився Стефан Мартон, знаменитый композитор, педагог, музыкант. По собі лишив 400 оригінальных музыкальных произведений. Дуже извісні його обработки русинських, мадярських, словацких народних

пісень.

29.11.1857 - Родився Еміл Кубек, священник, поет, писатель, языкознатель, родолюб. Выдав обширный “Старославянський-мадярсько-русько-німецький словарь” /1906., Ужгородр/. У Америці видав “Народні повісті и стишки”. Стих “Під образом Духновича” написав под псевдонімом М.Ганич.

29.11.1946 - Закрита Ужгородська высша Духовна Семінарія.

1 Субота	Наума прор.	18 Второк	Севастіана муч.
2 Неділя	26 Неділя по Сош. Св. Духа. Авакума прор.	19 Серета	Бонифація
3 Понеділок	Софроніи прор.	20 Четвер	Игнатія вел.муч.
4 Второк	Варвары Вел.муч.	21 Пятниця	Юліаніи
5 Серета	Саввы прор.	22 Субота	Анастасії вел.муч.
6 Четвер	Николая чудотворця	23 Неділя	10 вел.муч.Критських
7 Пятниця	Авмросія еп.	24 Понедінок	Надвечіря Рождества Христова
8 Субота	Непорочное зачатіє Пресв.Дівы	25 Второк	РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО
9 Неділя	27 Неділя по Сош. Св. Духа. Потапія	26 Серета	Собор Пресв. Богородиці
10 Понеділок	Мини муч.	27 Четвер	Первомуч. Архидіакона Стефана
11 Второк	Даніила преп.	28 Пятниця	Муч. Никодимських
12 Серета	Спиридона преп.	29 Субота	Св.дітей Іродом побитых
13 Четвер	Евстратія муч.	30 Неділя	Неділя по Рождеству Христову. Анисії вел.муч.
14 Пятниця	Тирса, Левкія муч.	31 Понеділок	Меланіи.
15 Субота	Елевтерія св.муч.		
17 Понеділок	Даніила прор.		

ДЕЦЕМБЕР

7.12.1946 - У Ужгороді розстріляний Андрій Броді, ізвісний політик, первы премоьр-міністр автономного правительства Подкарпатської Руси.

8.12.1912 - Родився Степан Добош, учений-історик, видный педагог, первы ректор Ужгородського Університета

13.12.1849 - Умер Василь Довгович, ізвісний поет и філософ, член Малярської Академії наук.

10.12.1918 - У Залі Пештянського жупаната совіщалися 500 русинських депутатів и прийняли меморандум о русинском автономном краї.

21.12.1918 - Малярська Република создала русинську автономну територію "Руська крайна".

18.12.1908 - родився Николай Грицак, лінгвіст, составитель гігантського Словаря, матеріал для котрого збирав 50 років. Мав не лише

філологічне а й біологічне образование. Зробив Словар Ботаничної лексики.

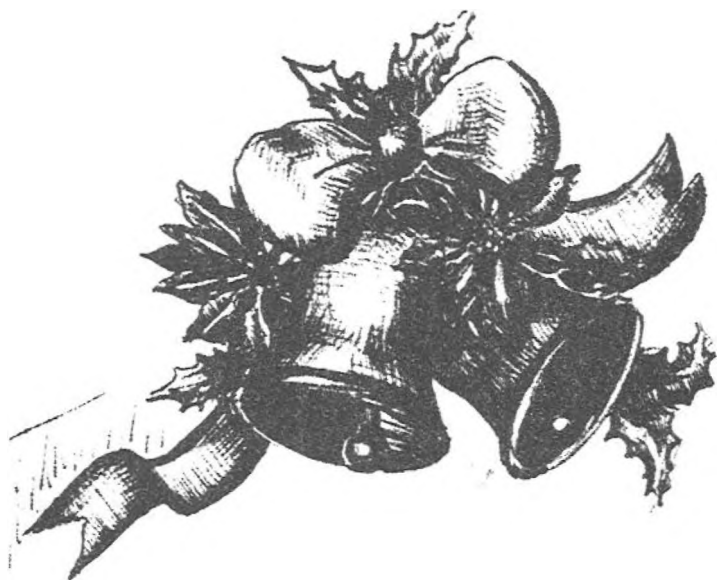
19.12.1804 - Умер мукачевський єпископ Андрій Бачинський - великий патріот Подкарпатя.

19.12.1817 - Родився Адольф Добрянський, выдающийся дипломат, політик, депутат парламента.

25.12.1900 - Умер Александер Павлович, русинський народный поет, будитель, публіцист, послідовник А.Духновича.

27.12.1923 - Основано культурно-просвітительское Общество им.А.Духновича.

28.12.1858 - Умер Константин Матезонський - признаний учитель хорового співу, основатель хорової капели "Гармонія", котра за 25 років діяльності перетворилася у великий хор при Кафедральной Церкви у Ужгороді. Хор прославився на цілу Малярщину, часто выступав у Будапешті.

АНТОНІЙ ГОДИНКА

“УТЦЮЗНИНА, ГАЗДУВСТВО И ПРОШЛОСТЬ ЮЖНО- КАРПАТСЬКЫХ РУСИНУВ”

Чесньні мої братчики!

Приказка у нас, ож “повідж правду, та каміньом ти у голову”. Однако я повім истинну и не боюся, же ми дахто провалить голову. Бо лишь тото повім, што и так усі знаеме, же у нас через якісь уже годы буря, страшна буря гучить и тросконить. У нашу милу утцюзніні, mezi нашими горами и берегами, по нашим долинам, де ги за 200 рокув уже без усяковї біды, тихо и мирно сьме жили, теперь небывала буря затемнила наше дотї ясное небо: льялася – кроу, протїкали – слезы, гримїли – адьовы, та онь и земля ги бы была потрясьлася. И мы нараз дале уже не у нашу Угорщинї, де нас, - як у світі плетуть, ай и не лишь плетуть, но зупраудї брешуть и выють, ги короставї псы, якісь то страшні гупақы, - Угре уд. р. 1254 мордовали, калічили, тоукли и постискували, як сесї брехачї квичуть, кажу, не у Угорщинї уже жиеме, ай на чужуй твари сталисьме ци аутономноу бородаукоу, ци на тумже твари напухлисьме “самоупрауным” михірьом.

Из нашего нещастя черно! хмары грум

ударив нас. Та хоть бы був забив тоты наши фатьтьове, котрі наших людей извели. Але ніт, тых не забив проклятый. Мы до шыї сидиме у горячуй смолі и онь зомліваеме пахаучи сесе благоуханїе. Та ши пожадауть уд нас, абесьме ся уд тепер туй дома чувствовали, ги перед тым у Угорщинї дома сьме были. Та ци мы “услобоженї с пуд угорського ярма” и перетрясенї у будущый рай, ги ягня у терню, куды лишь обернеся, усяды го коле, дома будеме ся признавати, ото не повім науперед, бо м не вішуник. Як было, я розповім, як ся стало и як е, знаеме усі, а што буде и як буде, сам Буг вішы откровити, ни я, слабый тлінник, ни жадный хтось другой годні сьме и не можеме. Но твердо и кріпко вірую, ож кедь сами ся не зохабиме, ни Отець наш небесный у сых гурькых наших часах, у суй біднуй долї нашуй не оставит нас.

Я сирохман, аши д тому дуже нещастливый. Любив бым спомочи и спомагати. Хотів бым хоть тішити, але такый емь. ги каминь на дорозї. Вергли ня набук. Не схоузем ся, ани не зсунувем ся, але пырснули мноу. Коли чоловіка удмечуть и вун ся убїе, вадь кричати зачне, вадь гойкати вадь йойкати звык. Я ни гойкати, ни йойкати не буду, айбо и набук не стану, но учиню,

а) што нам теперь майтреба, и

б) што и теперь – думаву – допущено и дозволено нам “свободным” бїдолакум.

Мы южнокарпатські русине до тепер

Св. Кирил и Мефодий

Епископ Петро Гойдич

Икона Св. Діви Марії у Маріуповчи

Ж. Доскоч
Мандокська греко-католицька церков

Церков Рождества у Салдобоши
Хустського району (згоріла у 1994 р.)

Воловецька греко-католицьська церков
Начала будоватися у 1996 р.

У церкви в Комловщі

ги уль 700 рокув уже у Угорщині сьме жили. Тепер пак сеся чортуська буря убалила нас ги яблыко з голузы, на котруй висіло и тихенько зріло, и мы, як яйце потяче, коли го вітер выдуе з гнізда и оно упаде, упали сьме на землю ци скалу, де ци розобемся, ги яблыко, ци сказимся, як яйце, - увидиме. Та тепер пак, коли сьме уже з нашого строма и конаря изорвані, коли нас ги дітину мачоха з колыскы, ги зозуля яйце з гнізда, вывернули и мы на земли лежиме задеревіті, коли нас уд Угорщины удорвали и пуд чужу власть перетягли и пересунули, и не знати, ци не будуть ли нас “услобожених” перелазом хосновати до закарпатських сторон, ци не будуть ли перелізуючі и переходячі нас на землю вержених и у кал, болото и сором положених топтати и так калічити, - я твердо вірую, и знаю, бо серцьом чую, ож усі котрі сьме и кулько лишь нас щирых русинув пуд Бескідом е и жие, любили бесьме и кортіло бы нас знати, же як мы перед сым, докі сьме за туйкі соткы рокув у колысці лежали, там у Угорщині жили, яка там наша доля была, як ся нам там вело?

И засим прошлость (минулость) нашу, долю наших предкув розповісти, чути- и знати ським способом загална и обща потреба и желаніе е, котру то общу нашу жажду утолити я з моеї части дуже нужным и барзо полезным держу и сужу, и то тым гурше, бо хоть як бым любив, и не лишь я сам, но бизуюно не замылявсья, колы кажу, ож усі кулько лишь е нас туйкы, хоть як щиро любили и желали бесьме читати и знати и діти наші научати, што чинили, як туй проживали наші діды, та прадіды и їх предкы, без діла и задарь ото желаеме. Нашому желанію, хоть як горячее, угодити, - нашу потребу, хоть як нужна, изпоунити, - нашу жажду, хоть як бьсьме хотіли, утолити, - не можеме и ніяким способом не годні сьме.

Бо за наших предкув долю и за їх тутешню участь нихто з нас не писав, не гадав и не журивсья. Ги бы были и не жили, ги бы было їх и не было.

Я сесе давно знав и зато ги перед 30 роками зачав емь ся занимати из наших прошлостьов, зазначовати и проучовати тоты и такі старі письма, у котрых наші предкы подаякі споминауть ся. Пуд сым доугым часом много м світа походив, докі м призазберав, што мож было, - вызначив и исписав, на кулько треба было, вісти и податкы за нас южно-карпатських русинув. И коли пак гет доста м їх под руками мав, много тоуды щи ночи я не спав, а у днину м прів и мучив ем ся, докі м їх прочитав, - бо сесі и ські стародавні письма и читати не хоть хто знае и окрема и поверх того стародауні письма читати дуже тяжка и мучительна робота, - докі м усі вісті аккуратно изклав и точно зрозумів нашу тутешню судьбу. Зато тепер тым майрадошно імлюся до розказованя нашой прошлости, бо ныні она ги докончена и дале не можеся продоужовати. Тепер из волі наших сынув, а з нашой неволі новый отділ зачинаеся нашой прошлости, котрый десь колись такый гордый титул (надпись) буде мати: наші діды аутономні мотылі у чеськословацькум райи. Кедь ниши буде з нас дахто. Тепер ушытко, што нас ид нашуй милуй утцюзнині, де сьме так доуго жили, де наші отцы поумерали и погребені спочивають, за многі віка прикапчовало, - поламано, покрышено, посучено, перервано так, же стара и когдашнясь – то наша дідина лемь у памяти нашуй жие. И просто росповісти нашу прошлу и минувшу судьбу, як уже не опасное діло, - кріпко вірую, - дозволено и свобудно нам и я сьым ницять не завинно против нашой теперішности. И то тым менше думаю завинити, бо я сесю угорську минулость искренно и справедливо, - ничь не прикладуучи, ничь не удбераучи, ничь не удгрібауше и не затайиуше накурто и в кратці росповім, и то обы ня усі розуміли и похопити могли и обы еі чім бульше нас прочитало, нашим простым языком.

И вижу и чую, ож у нас каждый мудрак свою граматикку собі чинить, про себе

самого язык выдуме и составляе, и хоче, обы го кождый з нас розумів. А славянських братьей наших, котрых из усяких бокув сього світа тультко ся до нас понапыхало и набігло, же уже ледвы уміщаемяся, единокождый своим языком пише. Сяк мы бідні аутономцы (без аутономії) теперь цілым славянським бабелом стали. Бо нас высвободити значить, ож кождому свобудно залізти до нас, хто по славянськы морконить и нас мадярами зубставших и проголошених блаженственніи наміряеся. Кождый небывалый и нечутый чужеземець, што до нас теперь свобудно заблудив, пише и говорить не по наскы, ай як му дяка. Ціла мішанина сьме вшеліяких братських языкув так, же кедь сесе состоянїе и дале держить, мы неборака русине на обауку утопимеся у слауянськое море. За 700 рокув жили сьме. Были сьме угророссы (теперь нас мадяронами – чудное слово - паскудять), як нас ши не давно тоты самі по цілум славянськум світу заганьбляючи высміховали, айбо были сьме. А теперь у суй пропасти погынеме же и кустя з нас не устане. Бо вадь перелазники затопчуть и замісять іх у кацапськое болотище, вадь волны славянського моря зальють и примывуть іх на спуд морській у пісок, де нас ниякій славяновид не увидить и не найде, не замерькне и не збачить. Были сьме и пропали сьме науктема. “яко иногда Обры, имь же ни памяти, ни потомка”...

У суй и сякуй путаницы, бо замотали и запутали нас так, як затырмані ши шуга сьме не были, янайудатннійшым гадав, но разом свойому материнському языку и повинным и доужным емь держав, тым самым языком написати и розговорити нам и дітьом нашим прошлость и наших отцов минулость, котрым мы звыкли говорити, бесідовати, співати, казкы и приповідкы розговорьовати.

Правда, ож сесе не ученый, не выглаженный, не выгобленный язык, котрым до теперь лем нащ Свистак Миша писав. Але кедь усі го спознаете

за нашего, усі го приймете нашим, та най другі дале мудрувуть и морконять. Мы читайме и читайме нашу угорськоруську прошлость: што и як было. Наша прошлость –нашим языком – нам писана – у моюм факобикуськум уголику и единственности, куды м пырснув и зтяг ся, ги мыш у діру. Зерькало м учинив, обесьме никали и розважовали, што сьме были, які сьме были, обесьме раховали, што сьме и порадитися могли: ци будеме и як будеме и што з нас буде. И кедь нам пропасти сужено, докі сеся книжка буде, памнять наша жити буде. Здорові читайте!

Будапешт, 1923

ИВАН ПЕТРОВЦІЙ

“НАШІ И НИНАШІ СПІВАНКЫ”

Кой серце боліло...

Дуже ня боліло, кой им писав сисю книжку. Боліло серце...

За моє изгиреное жита ня боліло. За згиреное жита мого русинського народа.

На слызы м ревати ни мог, и сисі слова ми цяпали из серця, ги слызы.

За тоты стихи, што йих кличу НАШІ СПІВАНКЫ, ни годеним уповісти нич – слызы, они и є слызы... Правда, люде звыклы прятати слызы, звыкли ся ганьбити слыз... А я свої – науказ...

НИНАШІ СПІВАНКЫ. Сафо... Ду Фу... Війон... Гете... По... Бодлер... Ніцше... Такубоку... Єсенїн... Русинськов бисідов!

А што м мав робити!?. Кой на габы русинського возрождения тілько словесного смітя ся пущать! И кить – гикойбы русинські (!?) – творитилі того нипотрібну тым ся ши й гордять, урагы русинської ідеї ся тів полові радувуть, качучи: “Русинська бисіда слаба”.

Божсчку! Гикой бисьме нигда ни мали Духновича, Павловича, Чопея, Злоцкого, Годинки, Стрипського, Потушняка...- наших безмертных Будитилів!

И я позираву на вічно живос море русинських слов, и серце ми ся спираць уд радости.

Господи! Русинська бисіда бирус вшытко. На чому сисе вказати?! А на чім, кить ни на высоченных вирьхах світової літературы?! На тоты позахмарны вирьхы понавішовав им, гикой кураговлів, наших трепетно живых русинських слов, и гойкаву ушыткым: “Никайте, які мы багаті на мудрое и красное слово! Позирайте: русинськое слово ни знає нидоступных вирьхів! Чуйте: наші слова суть безмертні!”

Я уд маминої цицькы дышу русинськыма словами. Они – мой воздух.

Без них умру.

Айбо так ся хоче жити.

Хоть и болить серце. Иппен так, гикой товды, кой писав сисю книжку.

Болить ня серце.

Ужгород 1999

Стефан Попович

МЕЖИНАРОДНЫЙ КОМУНИЗМ ПРОТИВ ПУДКАРПАТСЬКЫХ РУСИНУВ

1. Національна свідомость Пудкарпатських Русинув до Першої світової войны.

На южном боці сїверно-восточных Карпат, т.е. у бывшуй Угорській Руси, у дальнійшум на Пудкарпатській Руси, а нинї в Закарпатській области Украины Русины живут уже много столїтїй. Вопрос, удколи они туй живут, коли пришли сюда и, у тому числі, ци до прихода маляр 896-го рока, ци, може, часть из нима авадь за нима начали заселяти нашу територію, сись вопрос ученыма не уяснений еднозначно до кунця и до нинї, и заключения історикув діаметрально противолежні єдні одним, бо и самі первожерела противорічат єдні одним. Айбо ни сден не може удверичи тот факт, што уже у XIII-ум столїтїю на сую нашу територію были русинські села, про што свідчит ціла низка малярських грамот. Так што, Русины живут на нинїшнуй своєю утцюзнинї бесперервно и компактно май менше вусям столїтїй. Жили без своєї русинської державы, уд часу до часу їм давали ся, а булше обіцяли ся определенні автономні права, а фактично кожда держава, пуд яку Русины

пудпадали у пудчиненя, проводила асіміляційну політику на свуй хосен.

Серед першых значимых лиць удоженя русинської національної ідеї XVIII-XIX столітій був знаний єпископ Мукачувської грекокатолицької єпархії Андрій Бачинський /1732-1809/, посячений на єпископа у 1772.р. А. Бачинський, наконичь, змог завершити удділення Мукачувської грекокатолицької єпархії уд пудпорядкованя Егерському римокатолицькому архієпископству и стати незалежнов уд неґо. Бачинський сись успіх закріпив організаційно и матеріально, як для єпархії в цілому, так и для сяшенства, и вірників. Провув велику роботу по забезпеченю єпархії літурґічними книгами, вірників катехізмом и біблієв, удкрыв много приходських русинських школ, їх стало у тот час 300. Ёго каноник Іоан Кутка /1750-1812/ написав “Букварь языка рускаго” /1797/. Из сим букварём русинським прийшов до школы, букварь, був дуже популярным, передавав ся иши три раз и хосновав ся у школах цілоє столітіє. Учителі стали образованыма, говорили на бульше языках, кончали 6-8 класув гімназії, а лем затым ишли учителєвати. Из Мукачувської духовної школы Бачинський в Ужгороді зробив духовн семинарію, добився міста для обучения окремых теологов у Будині и Відню, організовав єпископську бібліотеку, котра ши при ёго житю уже начислєвала 9 тисяч екземплярв. Бібліотека позберала и присокотила перші и ціннійші печатані старославянські книги, у тум числі, наприклад, и “Часословец Краковскій”, уданий иши у 1491. році у першуй славянській книгопечатні у Кракові, дале и другі перші печатні церковнославянські книги из друкарень Ерделя, Молдавії, Сербії. Сеся бібліотека невдовзі стала єдным из ведучых культурных центрв края. Забігаючи уперед, замітимо, што она была позднійше розгромлена и розбазарена радянськыма комуністами, нашыма “старшыма братами”.

У многих окружных письмах Бачинського находиме проявленя ёго поглядв на збереженя, розвиток свого русинського народа, прями наставленя діла досягненя сєї ціли. У єдным из них ун писав: “Як практика и многочислені приміри єднозначно показуют, ож для збереженя єдної нації и народа не є булшого и сильнішого залога, як додержаня старого утцовського наслідства, т.є, материнського языка, письма и віры. Як лиш якийсь народ начинає ганьбитися и осуждати, а пак и у удмітоватии старый свуй первісній язык, письмо и віру, из сим уєдно народ и сам перейде через май окремішні перемины, ... Из утратов материнського языка и свого письма наш народ и наша нація утратит свого самого кріпкого союзника. “Тот народ, котрый лишає и дозволяє опустошити свуй язык, ступає на таку дорогу, конечный результат якої не укликає сумніва.” Есе не што другое, як асіміляція, растопити ся серед других народув. Подобні думкы Бачинського актуальні діла Русинув и в нынїшній час.

При Бачинськум в Мукачувській єпархії, яка умїщала ся у 13-тєх жупах, 63,8% складали Русины. Їх было 345.786 чол. Но якраз у Бережській жупі грекокатолицькі Русины складали 96,75%; в Ужгородській – 94,14%; в Угоцькуй – 91,01%. Румуны в єпархії складали 20,89% - 113,255 чол.; Мадяры – 6, 23% - 33.758 чол.; Словакы – 0,94% - 5.146 чол. Двоязычні вірники складали 7,91% - 42.888 чол./ в основном русинські и мадярські/. Сякі были етнично-языкові розкладкы на території Мукачувської грекокатолицької єпархії у 1806-ум році. Як видиме, Русины складали основное населеня нашего края и усєї великої території, яка у тот час пудпадала пуд юрїсдікцію Мукачувської грекокатолицької єпархії. Другої цивільної статістики того часу не было.

У XIX. и першуй половині XX-го столітія русинська національна ідея дустала дальшое свое розкрытія.

Пруйшли неспокуйні 1848-49. роки мадярської революції, айбо они принесли и много доброго. Мадярський парламент истер панщину, селяне стали вольными. Роздали ся голоса, достойні свободного чоловіка. Невтомным двигателём народного просвіщеня, образования быв А.Духнович. У своих споминах про проведену роботу Духнович писав: “Я выдал для простого народа дільце под заглавіем “Книжиця для начинающих”, оно было четыре раза издаваемо и принесло большую пользу народу. Крім того, я издал русскій молитвенник, альманах, календарь и пр. Я радовался, что наши забытые Русины ожили духовно, я трудился день и ночь, боролся с препятствіями и устроил літературное общество, издавшее много книг для начального образования. В Пряшевской гімназіі... мои уроки посіщали не только Русины, но и Словакы и Мадяры.”

Пуднятя русинської національної ідеї, што наступило в період мадярської революції и позад ній и якоє у великій мірі поязано из именами А.Духновича и А.Добрянського, породило в русинському общественум житю великоє оживленя. Изорганізовало ся и удавало конкретну роботу культурно-просвітительное Общество сят.Василія Великого, начали удавати ся русинські газеты. До усёго приєднала ся ціла плеяда будителюв, таких як єп.В.Попович, єп.Й.Гаганец, А.Павлович, А.Митрак, И.Сільвай, Є.Фенцик, А.Ставровській-Попрадов, Є.Сабов.

Послі перемирєня межи Мадярщинов и Австрієв у 1868. році и пудписаня межи ними дуалистичного договора, в результаті змінєня мадярськым урядом свого удношеня до національных меншин, уданя ряд декретув в сфері народного образования, досягненя Пудкарпатських Русинув для свого возроженя ид кунцєви ХІХ. и на початку ХХ. столітій были зведені на нич. Русины боролися, як могли и у даякуй мірі усокотили ся: подержали свою самоназву, свуй язык, форму житя,

звычайі, піснї, танці, посокотили свуй етничный менталітет.

Велика можливість реалізувати свою національну ідею утворила ся для Русинув по законченню Першої світової войны (1914-1918), коли наш край пуд назвов Пудкарпатська Русь приєднав ся до новоутвореної Чехословацької републікы из оговорєными межинародными договорами автономными правами.

У тот час по офіційному перепису населєня у 1921.р. на Пудкарпатській Руси проживало 320.649 Русинув, 102.998 Мадяр, 82.324 Євреюв, 19.289 Чехословакув, 10.721 Німцюв, 13.816 Румунув, 1157 разных. Товды же в Пудкарпатській Руси /П.Р./ проживало 6.771 чужеземцюв, основну часть котрых складали украинці и русскі, т.є, емігранты, які иши не устигли авадь не хотіли стати ся горожанами ЧСР /М.Болдіжар/.

2. Преступна роль комуністув в реалізації русинської національної ідеї по Першуй світоуй войні

У боротьбу за реалізацію в житя русинської національної ідеї включали ся три направленя національно свідомої русинської інтелігенції, своєї и прибившої, кожда из котрых: русо-фільська, украинофільська и русино-фільська, - по своєму плановала утіленя сеї ідеї. Айбо была иши една сила, притому рішуча, яка включила ся в національні и політичні вопросы Пудкарпатських Русинув - се межинародні и свої комуністы. Сесї, уждно взятї, прирекли Русинув за довго до того, докі містна інтелігенція лем намагала ся розвертати свої силы и ідеї по розвиваню края, культуры и соціального становища Русинув.

По І-уй світоуй войні первый сігнал по денационалізації Пудкарпатських Руси-

нув прозвучав уже у 1924.р. Двадцятьшестого юнія на 5-ум конгресї III-го Комунистичного интернаціонала /Комінтерна/ у Москві, де обговорёвав ся український вопрос, делегат из П.Р.Иван Мондок говорив слідуочо: “Мы хотим, чтоб рамки Союза Советских Социалистических Республик заполнялись. Мы хотим, чтобы в этот Союз вошли Карпаты и требуем от своих партийных руководителей, чтобы они без всяких дипломатических уловок высказались по этому вопросу”. А конгрес Комінтерна не булше и не менше у своєю постанові записав слідуочо: “Конгрес одновременно признает необходимость провозглашения Комунистическими партиями Польши, Чехословакии и Румынии лозунга соединения разорванных империализмом на части украинских областей в Советскую рабоче-крестьянскую республику.” Адтак, докі Русины дома бороли ся за свої автономні и національні права, у Москві за двома границями уд нашої території, уже было урішено: ниякої автономії, а руно у общий котел – у Радянську робочо-селянську республику. “Жребій був вержений и комунисты добились ся своєї ціли хоть и за рахунок ліквідації Русинув.

А ко був И.Мондок, так званий делегат уд Крайкома компартії ЧСР. Ун родом из восточної Словакії. У 1913.р. закончив Ужгородську учительську семінарію, пузнійше – Харькувський інститут історії. У Первой світовуй войні попав у руський плін. Уже у 1917.р. там вступив в РСДРП /бульшовикув/. Пузнійше, у 1918.р. уже став участником Першого Всеукраїнського зїздна комунистув-революціонерув у Москві. Дуже скоро дустав радянське горожанство и як такий бив ся на боці бульшовикув против білогвардійцюв. Так што за даякі пару рокув Мондок пройшов у Росії повну школу комунистичної закалки. У 1918.р. ун по партійному дорученю уже в Будапешті, стрічас ся из головным мадярським комунистом Бийлом Куном и в сьом же році в Ужгороді основав

комунистичну газету “Правду” и став єї редактором. Уд комунистичної партії був депутатом у празькум чехословацькум парламенті /1924-29.р./, а пак делегатом на IX-ум зїзді компартії Украины /1925.р./ Пуд єго руководством у 1921.р. був організований Пудкарпатський комітет Чехословацької комунистичної партії. Мондок був у першуй групі пудкарпатських комунистув, што поїхали учити ся у Радянський Союз. Быв делегатом V.и VI.конгресув Комінтерна у Москві. Усюды встигав. У 1930.р. партієв був покликаний назад у Союз, де ун жив до смерти /1941/.

Адсякий перевертанець, зрадник своєї утзоизны, колаборант, за куртый час ставший воєвничым комунистом, горожанин чужої державы, урізав ся у душу русинського народа, утілєвав єму чужу для нєго ідеологію и предопреділяв єго судьбу.

У зверненю Крайкома компартії ЧСР уд 1925.р. говорило ся, што “ми /русини/ - раби, східна колонія чеського імперіалізму... тому хочемо об”єднатися зі своїми українськими братами в Союзі Радянських Республик.” Лідер комунистів края Йозеф Гаті заявив у чехословацькум парламенті, що єдиним розвязком проблеми и питання про саме існування Підкарпатської Русі встановлення якнайтісніших політичних і економічних звязків з Радянською Росією. Тільки переможна пролетарська революція може гарантувати самовизначеня націй.”

У децембрі 1925.р. пудкарпатська делегация на IX-м зїзді компартії /бульшовикув/ Украины приняла и затвердила, што пудкарпатський народ має раховати ся лиш українським. А уже, руно через рук, на VII-й конференції крайкома КПЧ децембра 1926.р. было уголошено, ош “языковий вопрос для нас вже не існує. Нам ясно, што ми є частиною українського народу.”

Так што комунисти на своих заграничных конгресах, зїздах, конференціях урішили нашу долю, ко ми и удкі ми єсьме, не рахуючи думку самих

Русинув на місті. Комуністи не хотіли знати, што ни на з'їздах, ни в академіях не урїшує ся національна принадлежность народа. Они припустили кардинальну хыбу, рахуючи, ож етнична група, што живе в пограничнум краю, непременно мусит пристати до одной авадь другой сусідной нації.

Уже из марта 1926.р. газета "Карпатська правда" уходила лем украинськым літературным языком, а у конци рока рудный край назывався комуністами лиш Закарпатськов Украинов. За якыхись пять рокув уд своего основаня компартія края уже из своего боку устигла наязати и національну принадлежность автонхонного славянського населеня края и своевольно поміняти конституційно затвержену назву утцюзнины из Пудкарпатської Руси на Закарпатську Украину. Сякого своевольства и нахальства не могла собі попустити ни една політична партія авадь організації.

Комуністичні організації Пудкарпатської Руси усякими способами пуддержовала Радянська Украина. Уд 1926.р. у комітет Комуністичной партії Западной Украины /галицької організації, котра фунговала в угнаню в Харьковї/ входила окремішня секція пудкарпатськых діл, очолена угнанцьєм из Ужгорода Александром Баданом. Бадан уходець из Галичины, прибив на П.Р. 1920.р. и невдовзі став активістом містной компартії. У децембрі 1925.р. уже бив делегатом ІХ-го з'їзда компартії Украины в Харьковї. Напомнїме, што у тот час Харьков бив столицей Украины. У 1928.р. примушений бив лишити ЧСР, емігровав у Харьков, де до самої предчасной смерти бив радником по пудкарпатськым вопросам у одного из вождюв КП(б)У М. Скрипника. И сякий перевертанець Бадан давав порады комуністичному секретарю про нашу будучность. Лиш можеме догадовати ся, што ун там наговорив и порадив.

Харьков-щупальці Украины – став притулком для дакотрых Русинув: Ивана Петруцака, Ивана Туряницї, Олекси

Борканюка и др., котрі грали помітну роль у судьбі Русинув пуднійше. И туй треба прямо уповісти, ож ни еден из сих "партійних ученикув", які часто-густо приїзжали домув на "канікулы", ни еден из сих діячув дома не проговорив ся про истинні справи на Радянськуй Украинї: про бідноту, голод, беззаконіє, арешты НКВД, концтаборы и тд. Они мовчали, якбы воды набрали в рот. Давши бы справедливую інформацію про Радянську Украину и Союз, можно было бы попередити и удвернути масовый переход границі нашыма Русинами у 1939-40. роках и спасти їх уд концтаборув и безувной смерти. Но наші "патріоты-комуністы" зятато мовчали и сесе замовчаня дуже дорого обыйшло ся Пудкарпатськым Русинам.

А які были демографічні данї на тот період? Ци жили ши, ци вже пропали Русины? Послїдний перепис населеня на Пудкарпатськуй Руси бив у 1930-м році. За офіційныма данныма 446.228 жителюв края записали ся руської національности, а серед 16.228 чужоземцюв /емігрантув- не горожан ЧСР/, котрі проживали на П.Р., значна часть записала ся Украинцями /М.Болдижар/. Сякоє было офіційное и фактичное положеня діл без субєтивных авадь желательных інтерпретацій, без украинофільських комуністичных постанов.

3. Послїдні роки чехословацької державности.

Уд 1935.р., коли бив пудписаний радянсько-чехословацькый договор про дружбу, пудкарпатські комуністы исперли требовати изеднаня из Радянськов Украинов. Програма пудкарпатської партійной організації уд 1937.р. уже закликвала "добивати ся автономных прав,... призначеня виборув до сойму." Така позійія означала солідарность из чехословацьков владов на П.Р. Компартія рекомендовала своим членам приєдновати ся до инных "прогресивных" елементув и вступати у товариство "Просвіта", котрое перед

тым числило ся ворожов “буржуазно-націоналістичнов організаціїєв.” Суміст-на робота партії из українськым рухом проявила ся пудчас многолюдных зборув “Просвты” у 1937.р., на яких депутат парламента, секретарь Крайкома компартії ЧСР О.Борканюк уступив як основный оратор.

Правда, коли А.Волошин був назначений премьер-министром другого автономного уряда П.Р., распоряженём федеральной влады в Празі уд 23.II.1938.р. усї дотогочасні партії были роспуцені, но партійным комунистам рекомендовало ся робити уєдно и паралельно из державными структурами, т.є, из волошиновцями. Коли Волошин назначив выборы у сойм на 12.II.1939.р. дня 18.I.1939 .р. у Хусті была основана політична партія - Українське Національне Обгеднання /УНО/, котра удразу заявила про свою участь у будучых выборах. У выборах хотіла брати участь и оппозиція “Група Пудкарпатських Русинув” на чолі из М.Василенком, айбо она не была допущена пуд видом того, што не выступала як політична партія. У населеных пунктах, які были удорвані уд П.Р и придані до Мадярщины по Віденьському арбітражу у новембрі 1938.р. по чехословацькому источнику проживало, окрема других, 33.435 лиць – 20,34% руської національности. На автономной території П.Р. убстало ся 413.481 чоловік руської національности, што составляло 75,9% усёго єї населеня /М.Болдижар/. Хоть Русины не дустали права голосовати на выборах єднов політичнов группов, у даяких селах украинці потерпіли замітні неудачі. Так наприклад, против єдиной офіційной украинської “листи” у селі Чомоний голосовало 509 чол./за-201/, Доробратові против 212 /за-81/, Буковиці-113 /за-115/, Куштановиці - 258 /за-33/, Лалові - 301 /121/, Кендерешові - 99 /20/, Ряпіді - 392 /181/, Станові - 206 /255/, Софії - 125 /57/, Буковци - 204 /95/, Дусині - 244 /193/, Пасіці - 218 /117/, В.Ростоці - 126 /82/, у Р.Комарувцях - 225 /214/, В.Лазак

- 221/182/, в Гуді - 267 /105/, у Вербовци - 244 /34/, Ділку - 117 /123/ и др. У невеликуй Смологовиці майже усї жителі голосовали против - 122 /за-8/. Май сильну поразку потерпіли Украинці у себе пуд боком, у Изі: против 1109 и усёго 427 за. И у самом головнум городі Хусті, де были сконцентровані ушиткі украинські сили, по выборах Украинці не дуже мали чим похвалити ся, четвертина населеня голосовала против - 2122 /6208 за/.

Окрема комунистув украинському прямованю на П.Р. помагали уже упомянуті 20 тысяч украинських, в основном інтелігентных прибыванцюв иши из двадцятых рокув и націоналісты, котрі перейшли до нас через сіверну границу ЧСР за урядованя Волошина. Обі сесії группы изышли ся межи собов. Ци много было у последній группі, не знаеме, таких публикацій не маеме. Знае ся лиш, ож серед надрукованых неповных списках погибших у марті 1939.р. зашитникув туюко што уголошеної Карпатської Украины, 23% были выходцями из Галичины. Среди них у тым числі полковник Колодзінський - Гузар Мих., шеф Войськового штаба “Карпатської Січі” родом из Буковини и єго адьютант Коссака-Тарновський Зенон из Дрогобыча.

На першуй и єдиной сесії сойма Пудкарпатської Руси 15.III.1939.р. у Хусті назва автономного края Пудкарпатська Русь была помінана на Карпатську Украину, котру проголосили укремен державов, хоть она проекзистовала якусь неповну добу и не встигла была быти признанов никым из других держав. Сесе рішеня приняла 22 послы сойма из убранных 32-ох, бо позадчогос не усї изобразили ся. При чум из 22-х присутних єден був чех, другый - румун, за Карпатську Украину проголосовало усёго 20 послув-украинцюв, без представникув городув Ужгорода, Мукачова и Берегова. Последні переже усе были заняті Мадярами согласно Віденьському

арбітражу. По уголошеню Карпатської України члени влади и руководителі “державы” на другый же день мусли паковати чемоданы и утїкати ко куди знав. Нико из них не взяв пушку у руки хоронити свою “державу” уд нападаючого регулярного мадярського войска, в тот же час не перешкодили сесе зробити ненаучену и незоброєну молодежи. Члени уряда поутїкали и сперли ся ко у Празї, ко у Братиславі. Окрем Ю.Рева, А.Штефана и С.Росохи, котрі утїкли на запад, усї другі руководителі Карпатської України, у том числі Волошин, Перевузык, Долинай, Ключурак были комуністичнов владов Радянської Укрвины арештовані и 1945.р. у Москві засужені до вічного заключеня. Послїдних трїх и многих других засуженых по ділу Карпатської України діятелов комуністы у 1962.р. амнествовали и упустили из темниця. По іронії долі А.Волошин, котрый очолював проукраїнський рух на Пудкарпатській Руси, умер у темниці /Москва, 1945/ уд тых же комуністов, котрі пуддержовали тот рух. Бо їх не інтересували ни Русины, ни Украинці, ни цілий наш пудкарпатський народ, їх інтересовала наша територія, окно у Центральну Європу.

Про ото, што комуністов, своих и радянських, не дуже інтересували долі людий, може послужити факт нелегальної еміграції пудкарпатциов через границу у Союз. Из єдного боку сесї, в цілому молодї люде, переходили границу, базуючи ся на своих “патріотичных” чувствах, уговораных тенденційнов пропагандов як своих, так и заграничных /радянських/ комуністов. Они ишли из удкрытов душов до своих “руських” братув, котрі были “там за горами не чужї” як писав колись А.Духнович, а тоты “за горами”, їх приняли из камінєм за пазухов. Справедливости ради треба уповісти, ож наша молодеж у тоты 1939-1940.рр. переходила границу до “руських братув”, а не до українських, авадь, чого доброго до “братув-комуністов”.

Именно: до руських! И сесе треба пудчеркнути. А їх землякы, пудкарпатські “братя-комуністы” и пальцєм не кынули, обы перервати, у крайньому случаю изменшити сись масовый, добровольный марш у радянські темницї, концттары, а у кунци у смирть. Знали нашї землякы-комуністы, но не зробыли нич. А могли. У СРСР трибунали судили перебіжцов як шпіонув, хоть знали, ож ото неправда, давали уд 3 до 8 рокув. На протязї якихись пару рокув у ГУЛАГУ майже половина из них погибла. Адтакі были удношеня комуністов до наших Пудкарпатських Русинув и не лише до них.

Чехословацький уряд екзілі у Лондонї во главї з президентом Бенешом добивав ся уд радянського комуністичного уряда полекшити участь задержаных в СРСР Русинув – перебіжцов, які были собственно горожанами ЧСР. На початку 1943.р. около 2.700 пудкарпатциов было упушено из радянських трудовых /читак-концентраційных/ лагертьов и їх зачислили у корпус генерала Свободы, у якому они складали 86%. У октовбрі у бригад было 3.348 солдатув : 2.210 Русинув, 563 Чехы, 543 Словакы, 231 - инші національности.

Затягованя из освобоженєм Русинув из таборув ГУЛАГ-а стало ся по туй причинї, што тяжко было уповісти, як будут воєвати русинські люде позад такого шока и кривды, якими были для них гулаговські таборы. Не легко было пояснити товды, як и нынї, чому їх, котрі перейшли в Радянський Союз из удкрытым сирцєм, як до матери, засудили як розбуйникув! Айбо сї несчасні приголосили ся и пуйшли в армію, бо се був єдиний шанс остати ся серед живых и не зачахнути, вірнійше, не погібнути у ГУЛАГ-ови. Из другого боку, усї перебіжці фактично оставали ся горожанами ЧСР, усї они были воспитанї на чехословацькуй демократії и они не были против побороти ся за свою утцюзнину и, головное, вернути ся из комуністичного “рая” накониць

домув. Забігаючи уперед, скажемо, што коли чехословацький корпус у августі 1944.р. пудходив ид Ужоцькому перевалу, радянське комуністичное командованя нечекано и без согласованя из чехословацькым урядом удвело ёго уд границі Пудкарпатської Руси и перевело далше на запад, на Дуклу, де Німці зяядло обороняли ся и де много из русинув погигло. Комуністичный Союз не рішив ся пушати корпус Свободы, на 60% складеный из Русинув, на Пудкарпатську Русь, бо бояв ся тої тяжкої правды, котру Русины корпуса могли принести и передати населеню края про истинное становище и порядки в Союзі и тым самым перешкодити комуністам провести у житя свої політичні плани.

А за тот час у родному краю приходили зовсім иншакі и майже для всіх жителюв нечекані події.

4. Події з приходом Червеної армії на Пудкарпатську Русь.

У октовбрі Червена армія Радянського Союзу “усвободила“ Пудкарпатську Русь. Айбо иши у децембрі 1943.р., а пак пуднійше у маю 1944-го Бенек и Сталін пудписали договор, по якому делегаты чехословацького уряда мали право возобновляти цивільну и воєнну владу по цілому краю. Представителі ЧСР у виді комісії из 20-чоловік /у їх числі був и И.Турянция/ были допушені лиш у Хуст и їм, такуй мізерной делегачії, не удало ся майже ничого зробити на хосен ЧСР. Реальная влада была у руках Червеної армії. У тот же час на всюй території пуд прикритєм тої же Червеної армії організовали ся майже у кождум селі так звані народні комітеты, котрі спершу гигы пуддержовали удновленя чехословацького урядованя. Айбо вскорі у комітетах сторонники чехословацького направлення убстали ся у меншині и там запановали містні комуністи и другі

прорадянські елементи и сесі начали агітацію за приєднаня до Радянської України.

Як было высше приведено, Червена армія усвободила край в октовбрі 1944.р., а 1-й зьїзд “народных комітетув” удбыв ся у Мукачові уже через еден місяць, у новембрі, а територія усей Чехословакії была усвобожена лиш у конци самої войны, т.е. у маю 1945-го. Нашто было так пиловати из обгеднанєм, робити ёго наскоком, “сходу”, в условіях продовжаючих ся войськовых дій, фактично у войні, у присутности чужоземных /радянських/ войськ, хоть и освободителюв? По краю носив ся член воєнсовіта, страшный Мехліс, прувизище котрого говорило ся лиш пошпекы, котрого страшно бояли ся в радянських войськах, ёго появленя у любых частях армії приносило лиш депресії, головно росстрілы. А начальник політуправленя 18-ої армії Леонід Брежнев, тот самый Брежнев, нико другой, а будучий генеральный секретарь КПРС, не улїзав из Мукачова, докі не проюв у тум же Мукачові “наш зьїзд”. Знає ся и квартира, де жив за тот час Брежнев, живі ши подакотрі цивільні лица котрі ёго у чомусь убслужовали. Не хотько був дірігентом 1-го зьїзда народных комітетув уперед переименованої Пудкарпатської Руси, а сам Л. Брежнев.

Комуністи пиловали ся. Пилованя могло быти позад многих причин. Треба уповісти, ож солдаты, а также и офіцеры Червеної армії по своєюй зовнішности, контактам и поведеню у краю не укликали на населеня очекованый ефект. Ждали побідителюв, а пришли доста скромні, бідновато убрані солдаты из непривичным поведенєм, навиками и поступками. Руськое населеня краю хоть и уддавало подобаючу чисть высвободителюв, айбо дійсна масова сімпатія и дружба межи ними не учинила ся, рейтинг побідителюв и первинное одушевленіє населеня взаємно падали.

Уже уд перших тижднюв перебуваня “совітув” у краю начали ся репресії.

НКВД проводило арешты, концентровало часть населеня в таборах. Есе усё наводило страх серед жителюв, бо таких масовых и прискореных репресій у нашум краю ни при якуй владі не было. И уже через якікись невеликий час населеня притихло, притаило ся, начало бояти ся. Адтак пафос першых днюв “высвобоженя” помалы спадав. И командованя Червеної армії сяку ситуацію могло предвідіти и зато ся рішило провести “возгеднаня” сходу, на висоті пудьёма. Были и другі, другого характера причины поспішности, наприклад, зовнішнополітичні.

Зато містні комуністи, неудкладуючи діло у “довгий ящик”, галопом узяли ся за роботу. Уже через три тыждні по приході Червеної армії, 14.XI.1944.р. zorganizовали першу конференцію Комуністичної партії Закарпатської України (КІЗУ), на котруй было уголошено, што народ Закарпатської України є “складовою частиною великого українського народу”, а в резолюції прибавило ся “усунути історичну несправедливість: возгеднати Закарпатську Україну з Радянською Україною.” Так што комуністи всё уже межи собов порішили на своій конференції, што пак ними же было запропоновано и на I-ум зьїзді народных комітетув. А ци перед сим, 29.X.1944.р. И.Турияница (якого в Мукачові знали як доброго коменаря), - політичний радник чехословацької делегації, - публично заявив у Хусті, што узволена Пудкарпатська Русь убстане у складі ЧСР. А через три тыждні уже зовсім другос говорив. Такое лукавство у комуністув не новина. Не треба и казати, што у туй свіжій воєнуй обстановці другі партії не могли и не діяли. Алтернативы не было и не могло быти. Зато и не дуже порозуміло, яким образом уже через три тыждні по освобоженю комуністам удало ся назбирати делегатув на свою конференцію. Бо знає ся, што компартія у краю была заказана иши уд 1939.р., з часу Волошина, а пак дале при малярській окупації на протязі 5-ти рокув и што

комуністы, як они твердили, переслідовали ся, їх заперали у темниці и рострілєвали. А типирь, правда, їм у сёму ділі помогичну и політичну пудготовку у Харькові И.И.Турияница, котрого направили удты у Хуст у составі чехословацької делегації нібыто для організації чехословацької державности, появив ся на конференції у Мукачові и фактично проводив єї роботу и приняты рішень якраз против чехословацького урядованя.

Назву Закарпатська Украина вмісто принятой конституціїв ЧСР назвы Подкарпатська Русь містні комуністы, як было упомянуто высше, приняли для себе иши у 20-х роках позад удповідных рішень Комінтерна и IX. Зьїзда КП/б/У. Так што корні терміна Закарпатська Украина тягнут ся из Москвы и Харькова. Сись термін не був законным. – На соій конференції требало ся “возгеднати” Закарпатську Украину из Радянськов Украинув. Не треба и доказовати, што слово “возгеднати” є фальшивым, неправильным по своій суті, бо Закарпатська Украина, як и єї удповідник, нигда не была зьєднана из Радянськов Украинув, значит, річ могла ити лиш про приєднаня, а не возгеднаня. Не писали и не озвучовали приєднаня, бо ото близько, а майже и точно означає анексію. Но, ци видите, комуністи не такі, они, не позволяють собі приєдновати, они скорше “возгеднуют” то, што до того николи не было “згеднано”.

Спирати ся на то, што Мукачовськов домінієв у другуй половині XIII-XIV.ст. управляли близькі родичі малярського короля Ростислав Михайлович и Лев Данилович, родичі котры жили в Галицько-Володимирськым княжестві, свідчат якраз протилежное, а именно, што наш край якраз не входив у склад Кієвської Руси. А як бы и входив, то Кієвська Русь не Радянська Украина, Радянська Украина николи не стала приємниців Кієвської Руси, а наш край того часу и близько не був Закар-

патськов Украиннов, так што сесі політико-державні утвореня нияк не могли “возгеднатися”, а лиш едно до другого приєдновали.

І як постановили комуністи на своєю краёвуй конференції, так по їх сценарію протікали дальші події. 25-26.XI.1944.p., через місяць уд прихода Червеної армії и в єї присутности, при уже діючум НКВД, у Мукачові изобраз ся Первый /и послідний/ зїзд народных депутатув, який приняв Маніфест за возгеднання Закарпатської України. А пузднійше, по всьму, у януарі 45.p. Сталін цїнично писав Бенешови, што нібы Радянський уряд не забороняв и не може забороняти населеню Закарпатської України “виявляти свою народну волю.”

5. Заключный акорд насиельства комуністув над Пудкарпатськыма Русинами.

Позад проведення у 1944.p.так званого “возгеднання” Пудкарпатя з Радянськов Украиннов діла у нашум краю пуйшли як у калейдоскопі: в Ужгороді перейшли на московський час, православну цирьков из сербської перевели пуд московську юрисдикцію, прийняли не украинський, а радянський гімн, невдовзі изорганізували спеціальний суд, обы судити так званых колаборантув. Пересужено было много народу. Межи первыма був росстріляный С.Фенцик, туй же у темниці погіб И.Гарайда. У юнію 46.p. судили депутатув мадярьського парламента уд Русинув нашего края: бывшого первого премер-міністра автономной Пудкарпатської Руси А.Бродія и з ним М.Демка до росстріла, другі – И.Шпак, Ю.Бенца, А. Грабар-Кричфолуші, С.Ор-тутай, С.Жегора и А.Ріжко дустали уд шести до пятнадцяти рокув. А пуд час выдачі паспортув 45-47p. усї лица, што голосили ся як русин, руський, карпаторос регістровали ся у документах и

посвідках як українци. За еден динь Русин став Украинцём. Из легкой руки дакотрых украинських активістув у пресі, на конференціях роспускаєся думка, што Русины, гиби, и не протестовали против сёго. Правда, Русины не проводили мітінгы, не писали петіції итд. Лиш бы посміли! У тоты рокы Русины уже знали “повадки” нової влады и за такі поступкы мож было легко ся сперти за решітков авадь у лагерю. Русины протестовали поєдному у окоця выдачі паспортув и других посвідчень. Дакотрі намагали ся по 3-4 раз, требуючи писати їх в документах Русинми. Но нич не добили ся, ни єдного чоловіка не записали Русином. Без паспорта, других посвідчень лишати ся не мож было, без них люде лишали ся многих горожанських прав, а ши могли быти покарані. Неудержуючи борьбу из урядниками, много Русины в знак протеста записали ся словаками авадь руськыма. В результаті появили ся фамілії, які до типирь живут, у яких члены были зарегістровані еден українецём, другый словаком, а третій руським. Айбо Русином никого не записали. У сьом ділі комуністичное руководство держави знову примінило свою тактику: указ авадь другый документ про заборону регістрації Русинув не удало. Документа не є. Была лиш словесна інструкція, удана своєю адміністрації и уконуючим писарям. Раз документа не є, значит, всё проходило добровольно, без протеста. Но мы туй живі свідки тых часув. Знаєме, як было на самум ділі.

Хоть перепис у тот час не проводив ся, у 1945.p. окружні и городські уряди Закарпатської України давали дані про кулькусть и національний склад даяких регіонув. За сима даныма в 1945.p.в Ужгороді на понад 25 тис.чоловік проживало близько 6 тис. Украинцюв. У Мукачові из 25.603 жителюв Украинцюв было 508, в Ужгородськум округі из 60 тис. Жителюв было 36.044 Украинцюв /М.Болджар/. Як видиме, не так и много было Украинцюв у тот час, уже

при українській владі і наявності комуністичної радянської пролетарської диктатури. Йши и товды часть людей держала ся Русинами, не бояли ся.

Адтак, комуністы из Москвы, Кієва, Крайкома компартії ЧСР, горстка комуністув так званої Закарпатської України приклали ся до ліквідації Пудкарпатських Русинув.

За формальнов, но не фактично ліквідацієв Русинув комуністы постаралися унищити другу позад національної пудпору Пудкарпатських Русинув. У 1947.р. НКВД было проведено заказное убійство грекокатолицького єпископа Т.Ромжі, 127 сященикув, котрі не удказали ся уд своєї грекокатолицької віры, были засужені на довгі роки позбавленя свободы и горожанських прав и услані у май далекі міста обширного Союза у лагеря на примусові работы. Многі из них домув не вернули ся, там и погибли. Обставших ся священникув НКВД пуд страхом угроз и опасности їх житю заставило пудписати ся на православє и так 1947.р. грекокатолицька Мукачувська єпархія приостановила свою діяльність.

Скоро комуністы взяли ся за ліквідацію и слідууючої пудпору Русинув. Роздавши у перші роки селянам церковні и землевластницькі землі, боржі уд них сесі и усї власні землі забрали из усїм їх сільським інвентарєм, тягловов силов. И у 1950.р. у колгоспах и радгоспах уже было 94,4% оброблєваної землі. Фундамент пуд Русинами бив розруйнований.

Адтак, русинська національна ідея на Пудкарпатю уникла у кунци XVIII. столітія. Начата при єп. Л.Бачинським и продовжена А.Духновичом, А.Добрянським и многыма другыма, у XX. Столітію, по Першуй світовуй войні, на фоні проходячых соціально-політичных змін, за чехословацької державности прошла складный процес свого розвитку. Принятї на територію Пудкарпатської Руси президентом ЧСР Масариком рускі и особливо українські ємігранты в опреділенуй мірі впливали

на сись процес. Рішучов силов стали комуністы. У дотипирішных публікаціях про П.Р. мало и недоста освітлює ся роль межинародного комунізма в украинізації Русинув. Комуністы на своих конгресах, зьїздах и конференціях у односторонньому порядку урішили, што Пудкарпатські Русины, за кого они бы себе не держали, є Українцями и пуддержали українську часть політичного руха, а коли услободили П.Р. уд окупації и пришли до влады, у 1944-45. роках адміністративним методом формально ліквідовали Пудкарпатських Русинув як народ. Русинув переписали на Украинцов. Чужі прибыванці радянської комуністы пудруку из містными комуністами достигли своєї головної цілі, їм пудвидом изьєднання українських земель, удало ся при єднати стратегично важный плацдарм за Карпатами, окно у Центральну Європу. Што есе было головнов цілєв комуністув, а не украинство, свідчит и то, што у перші дні своєї влады заарештовали не лиш русинув – авадь русинофілув, а и усїх українських лідерув Карпатської України, котрі не встигли авадь не хотіли повтїкати из края. Комуністы Карпатську Україну ни в што не оцінили.

У дальнійшум комуністична влада много зробила діла того, обы ліквідовати Русинув як народ и фактично, позакривала їх школы, заборонила їх язык и культуру. Молоді покоління Русинув не знають про своєрусинське походження, про свою державу, они уросли уже на українській і руской культурах при забороні своєї, русинської. Многі из них и не пудозрюют, што они являют ся кунцєвым продуктом антирусинської діяльності комуністув, яка проводила ся починаючи уд 20-х рокув до роспада СРСР. Они лем продукт сєї діяльности, не булше. Етнично они останаю ся Русинами. Многі наші українські земляки охотно принимаюту проведену комуністами грубу роботу по етноциду Русинув, часть из них гибы и не замічєа, то ся стало, но мовчливо одобряє

ЯКИЙ МЫ, РУСИНЫ, НАРОД?

конечні результати сєї антинародної політики и насильства. На жаль, и нова українська влада, котра на словах чванит ся и удрікає ся уд усєго комуністичного, а на ділі, што чудновато, наполегливо продовжує сю антирусинську політику, не признаючи за Пудкарпатськыма Русинами нияких прав. Як мож, з одного боку, осуждати и удрікати ся уд комуністів, а з другого боку, їх преступні дії продовжати проводити в житя и типирь!

Недивлячи ся на проводиму владов політику, Русины обстают ся Русинамы, бо етничное не пропадає так бесслідно ніколи. Русина мож признати издалеку, невидячи єго, по єго говору и нияк не мож го спутати из украинцєм. Нам треба своє етничное пуддержувати, перебороти наслідки того насильства, яке зробили над Русинамы межинародні и свої комуністы.

Перед ранійше заявленим переписом населеня вопрос заключає ся у тум, у якуй мірі зуміют наші люде признати своє русинське походженя. Добре бы знати ци офіційні українські власти найдут у собі мужества признати несправедливість, котра была проведена над Русинамы и заведут окремішний код для Русинув при предстоячому перепису населеня у 2001.році и тим самым реабілітуют Русинув авадь мовчки согласят ся из результатами проведеної комуністами ліквідації Пудкарпатських Русинув и постарают ся признати у наслідство продукт діяльности комуністів и закріпити єго, як се робит ся типирь, и покласти над Русинамы хрест.

Мукачово, 20 мая 2000.р.

Стефан Попович

Общество им.А.Духновича

Мукачово, 2000

“Мы также не желаем сепаратизма, и желаем конфедеративное дружество”

А.Духнович

Коли начався 2000-й рук, не еден національный патріот (ткось на торжественных собраниях, а дако у пресі) высказався про свуй народ, про його історичну судьбу, про його права на ліпшое.

Українська центральна преса (напр. “Молодь України” и др.) переповнена была такыма роздумами про український народ. И нам захотілося уголос усказатися про свуй, русинський, народ.

По чиселности вун є малинькым народом не лем на мапі Європы и світу, айбо и mezi братньыма словянськыма народами. У Європі находиме до десяти народув, які живуть у своих малинькых державах з чисельностью до міліона жителяув.

Ушиткі они мають свою государственность. Мы у бывшой Подкарпатськой Руси мали 372 502 русинув, 19766 чехув и словакув, 103819 мадярув, 79722 сврекув, 10337 німцув, 298 полякув. Крім того, русины были розметані по Чехії (2007), Моравії (976), Силезії (838), Словакії (85642), Югославії (30 000) и других країнах. А типирь и не знаєме, кулько нас є.

По державной лжестатистиці, ни єдного русина не є на нашуй землі, ни на цілому білому світі. Так каже влада нашої України. Айбо духовно, поза необ’єктивнов украинськов статистиков, русины живуть и туй, на своуй землі, и у цілому світі.

Живуть и дають про себе знати у науці, у літературі, у фольклорі, у роботі общественных організацій. Выше пувміліона русинув жис типирь у Америкі.

Тото лем треба подумати: Австрія

Володимир Микита На перехрестю

А. Кашшай Старое Село 1975

Катерина Штраус-Игнатишак Родина

Б. Мартон Гуцулы

признала русинув у мало давніші часы. Марія-Терезія своїм розказом “Ratio educationis” щи 1777 рока дала русинам, наруні з чехами, словаками, сербами и другима народами, право на образование, культуру, культові обряды на родному, русинському, языкови.

Чеська демократія дала русинам (як и другим національным меншинам) майбульше у національному саморозвитку. Приміром, при чехах у 1935/36 учебному році мы мали 465 русинських школ при 158 чеських, 118 мадярських, 17 німецьких, 4 румунських, 7 єврейських.

Вшитких же было 769 національных школ. Мадяре даже за фашистського режима давали русинам сяку-таку автономію, діти училися у русинських школах, печаталися русинські книжки, новинки.

А днишні госудаственники України кажуть, ош русинув нигда не было (!), не є (!!) и не буде (!!!). Русины Подкарпатя з давних часув несли в свойому сирцю русинську національну ідею точно так, як українці, словаки, румуны и другі.

И нам мало не по души, коли за святу національну ідею нас обзывают сепаратистами, людьми третього сорту и другима далеко не хвалебными словами. Ищи А.Духнович у свойому дневнику 30 мая 1862 рока писав: “Мы также не желаем сепаратизма, и желаем конфедеративное дружество, но хочеме и того, чтоб наша интеллигенція не токмо к церкви прикована была, но чтоб по русских округах и руские (русинські – М.А.) чиновники были”.

Українці штось скоро забыли своє ищи недавное положеня: як їм ся не любило, коли при старуй Росії не признавалися українська нація, український язык и литература.

А типирь, коли мають свою державу, то самі повторюють політику царизму и не хотять видіти, ош щи у бульше оскорбленому и приниженому положеню є русины на своей земли уд лица української влады.

Чим ліпші українці од нас, русинув? Але як бы нас не называли, мы останемеся русинами. Се наше личное діло.

А исторія щи повість своє слово.

Ни умерша совітська власть, ни тепирішня “демократична” Україна, ни єї президенты, урядовці, учені, ни парламент не хрестили нас имньом “РУСИН” и не мають права удбирати уд нас сисе красное родное имя!

Кить наші державні правителі не знають, ош як ся рішавуть проблемы національных меншин, та най ся розпознають навколо май ліпше.

Товды они увидять, ош, приміром, у Данії уряд стараєся возродити и такі малинькі народы на єї території, які майже поумерали (фризы, сканы), и тепирь сисі народы уже мають свої школы, университет, театр и т. д.

Попозирайте и малиньку Черногорію, як там помагають національным меншинам! Попозирайте, як німці рішавуть проблемы датської меншины!

Не признати феномен русинства – значить: не признати тысячолітню історія на крутых кривулях котрої русины перенесли немало горя, кріпилися духом, выживали и не дали себе стерти на нич.

На сьому тяжкому пути світильниками для простых русинув были народні вожді, яких не маєме права дниська забыти. Комуś было угодно и давно, и днесь придумовати, ош русины не способні до своего державного управління.

Завто клали начальниками лем пришельцув. А нашими давали и дають лем міста другого рангу.

Починаючи нову еру – 2000-літя, попозирайме узад и спомянім тых, котрі были и суть для нас цвітом, силов, мудростьов, славов, приміром чесного служія свойому народови.

Ци много маєме таких? Много!

Се - наш славный сын Карпат князь Лаборець, який боронив наш край уд дикых татаромонголув-азіатув и зляг смертьов храбрых .

Се – десяткы-сотні церковнослужи-

тельув-патріотув, котрі и молилися Богу в Церкви, и кликали до віри в Бога. Сим они думали усе про духовность народа, про народное образованіє, науку и культуру.

Се – наші славні єпископы, котрі не лем управляли єпархіями, але й писали книги для школ, исторію свого народа (Й. Де Камеліс, Мануйил Олшавський, И.Брадач, А.Бачинський, В.Попович и др.).

Се – наші світлі розумы, учені-историкы, лінгвісты, лексикографы, литераторы Л.Коцак, В.Довгович, М.Лучкай, И.Дулишкович, К.Кондратович, И.Пастелій, А.Дешкко, Ю.Жаткович, К.Мейсарош, Т.Легоцький, А.Годинка, И.Базиллович, В.Гаджега, А.Добрянський и многі другі.

Се – великі будителі-просвитителі А.Духнович, А.Павлович, А.Митрак, А.Кралицький, И.Раковський, Є.Фенцик, И.Сильвай, Ю.Ставроський-Попрадов.

Се – русины – сыны Карпат, руські учені И.Орлай, М.Балудянянський, Ю.Венелин-Гуца, В.Кукольник, И.Фогараші, Дудрович, Билевич, Павлович.

Се – наші поеты и писателі, яких понад тристо!

Се – наші художники, які не просто мальовали, а утверджовали свуй подкарпаторусинський стиль художества, свою художню школу на уровні Європы, світа (Коцка, Бокшай, Грабарь, Микита, Манайло и др.).

Чи не є сисе свідченьом здоровля и повноцінности русинської нації и контраргументом для тых, котрі и в передні роки розглагольствовали, и тепір кажуть, ош русинська земля до світової войны была лем “terra incognita” – земля без имени, пустырь, де нич не росте (ни ліса, ни дерева, ни виноградника) и ничего цінного на нуй не є: не є соли, мінеральної воды, золота и др. Тяжко русинам и днись:

быти униженыма по національному признаку, знеціненыма у ділі самоуправы своим крайом, поверженыма (особенно молодеж) у безпамятство и не значучима своєю исторією и культурою;

позирати на полысілі горы и обезводнені ріки в засуху; видіти, як поковдоськы уряд дає области міфічну дотацію из тых грошей, што загарбав у свою центральну касу – бездонный банк, из котрого злодії крадуть и крадуть, а пак утікають за границу. А лиш народ умирать из голоду.

Ушитко сисе – страшный тягар: ота страшна неправда и нечеловічна кривда. Колись писав Шевченко для малорусов:

“Кругом неправда и неволя, Народ замучений мовчить”

Сисі слова, на жаль, удносяться и дниська до нас, русинув. Лем типір замучений царизмом не український народ, а українські царькы-ханы (ци хамы) мучать русинський народ.

Чех Т.Масарик був розумніший уд наших українських правительув, коли писав:

**“Не маю принижовати другі народы,
обы тым самым муй вызначився”!**

Так бы мали поступати и українці, обы прославити свуй народ не за рахунок принижованя подкарпатських русинув.

Краще бы было, обы українці чистовали русинув, а русины, які усіх чистувуть, вгедно из українцями будовали таку демократичну Україну, из якої бы не утікали люди по світу.

*Християнська РОДИНА
№10 (79) стор.5*

КУРС ДЕРЖАВНОГО ЯЗЫКА НА РУСИНСЬКУ ЛЕКСИКУ

Українське “языкотвориня” зайшло у сліпу улицю и зато - нич не обсталося українськым, “анти-Кієвсько-русским” філологам, окрем заміны придуманых нима нелогічных, безсмысленных, вымышлених слов на русинські.

Так на иднишний час упозірує так звана борьба так званих “новаторув науковцов” за українську мову, а практичеськы – за її нищину. Иппин так – філологы – языктворці (вадь – языкоспотворці?) по суті нищать свуй рудный язык, наводняючи його абсолютно не логічныма словесныма выдумками.

Давайте попробуєме розобратися у сьому . Напримірь, кидь на руки натігавуть рукавиці, то на ноги логічно – ногавици, а не штаны, бо сесе слово из слованиа нога авадь авадь ноги нич родственного не мас. Повирьх нижнього цуря (шаты) береса вирхньос, напримірь сукня, а не по-українськы – спідниця, бо пуд нив є комбіні, гатькы и т.д. Иппен зато украинці у пуслідний час уже зачали хосновати наше русинське – сукня. Украинкы, дякувучи новоявленым “науковым няням”, уже перестали моргати авадь мигати, бо уже лем по-русинськы кліпавуть. Колись ся у них затылок часав авадь зудів, а типирь, як у русинув, потилиця їх свербить. Щи недавно хворі мали температуру, а типирь по-русинськы – жарчку. Знаєме, што на Україні ладили жаркое, а типирь по-русинськы - ладять печиню.

Сесе вшытко мы даєме из словаря, наскоро написаного діла украинцов “языктворцями-языкоспотворцями”. Колись украинці мали духы, а типирь – порфіны (парфумы). Кидь дідик украинський був слабый, то казали, ош дряхлый, а типирь по-русинськы немучный. Щи у минулому році

украинці еден другого дьоргали, а типирь по-русинськы сіпавуть, авадь тырмавуть. Украинці з радостьов на сонцьови зягоряли, а типирь по-русинськы опалювуться. Украинці з учора на иднись жовтуху заміняли на жовтяницю (жовтячку), українську занозу заміняли на русинську скалку, свої морщины уміяли на наші русинські зморшки. Українську ломкість иднись заміняли на русинську крихкость, а лоб на чоло, курину (сліпоту) уже, як у русинув, уміяли на курячу. Синяк буде и у них, хвала Богу, уже сіньцом (кибы лем на хосен). Колись “давно” (иши учора) у украинцов было масло (рослинне) – олія, а типирь уже буде олай (олій), як у русинув. Нич, лем бы був.

Кидь позад дождя вода на Україні была мутна, то типирь, як у русинув, буде каламутна. Дітвак ся у них муг уродити мічений, а типирь лем значеный – по-русинськы.

Як и зад совітув украинці у хыжах роблять отоплення, причому особо ефективно, кидь прорывать трубы. Зато типирь дакотрі языкоспотворні українські філологы (майже з ганьбы) узяли уд нас, русинув, на місто отоплення слово огріваня (куріня, угріваня), бо тогды ся не “топить”, айбо гріє.

Айбо и давно были сякі “языкоспотворці”. Иппен позад них український язык є засмічений историческыма “нелогізмами”. И міні ся видить, ош абсурдность цілого ряда слов, придуманых давныма українськыма “языктворцями”, была обусловлена жаданьом утікнути уд Кієвсько-руської исторії, русської генетичної и духовної принадлежности. Иппен се привело український язык ло многих словесных казусув. Так, напримірь, кидь по-українськы НАгода и ПРІИгода – то є случай, тогды ЗЛАгода – то мас быти злый случай, авадь злоба, а не согласіє. Кидь по-українськы тхне – то смердить, а не тхне – не смердить, тогды натхнення виходить навоняння, а уже уд нього – и

“вдохновение” новаторув.

Діля (пол) по-українськи – ПІДлога. Айбо она фактически мала бы ся звати Налогов, бо кладєся на лагы (логы). Прийти Додому нелогічно, бо сесе иши не значить зайти у нього. Напримірь, прийти ДО ріки – то ши не значить у ріку. Кидь ДО року дітині – то значить юй ши не сповнився рук. Чоловік ДО хвороты – ши здоровый. ДО Чернобыля – ЧАЕС была ціла и не зналисьме тлько горя.

Иппен так нелогічно хосновати слово ДОзволити (у качестві поволєня). Бо ДОзволити то ши не значить, што ПОзволити, зато бо ДО того, не є совершением акта зволіня (разрешєния). Напримірь українські філологы недавно придумали и верли людям такое слово – оПРИлюднити. Тогда, кидь ткось не чистує людськє – ун може оПРИсвинити? Кидь мож когось ПОпередити, то мож и ПОзадити?

Значить, мож такой и оПРИнести, оПРИсплатити, оПРИнаблизити, оПРИихати, оПРИдостаток, оПРИхатити і т.д.?

Иши пару місяцєв тому нитко бы не муг подумати, ош украинци єден другого чекають на розі, бо усе чекали на углу. Айбо типирь, як видимє, уже и того присвоили. Нич, може из сяких українських філологєв с часом и русинські уйдуть.

Нагадує, обы їм было легше, ош межи нами обсталєся разниця:

У нас фійовка – у них шухлядка,
У нас машлик – у них краватка,
У нас піпа – у них люлька,
У них індик – у нас пулька,
У нас цїмбали – у них бандура,
У каждого народа – своя жура.

“Філологы-языкоспєтворци” своім утікєньом уд русскєстї завєли український язык, у такой “блуд”, што прості люди новый язык не розумівуть и зато по всєй Украині переходять изєсь на исторический, рудный свуй Кїєвськє-руський язык, без відсотків,

без оПРИнадолужило, оПРИтаманило, оПРИбуцїмтєло и оПРИпозицило здоровля, котрє треба як зичанєс, особенно позад мешканя, вертати. Айбо, кидь сякєс ся комусь любить – се иши не значить, што то є дубрі діла языка и науки.

Профєсор українськєй філологї УЖДУ пан Дзєнзєлівський дїєяткє рокув писав и издавав свої труды, у котрых фактически удмітовав русинський язык и доказовав, што ун инакший и што русинські слова недопустимо хосновати у украинськєму языковє. И се при тому, што и тогда, и иднись русинськєм языком говорить 1 млн. людий историческєй Подкарпатськєй Руси (Русинїї), а по світові – 3 млн.людий. Типирь дакотрі українські філологы заведші державну науку у тупик своим языкоспєтворїньом, зачали пилувучися “украшати” державный язык словами з русинськєго языка, против котрого иши учора бойовали. И типирь насилє замінюють введєні нима “неологізмы-нєлогізмы” на русинські, еволюцїонно возникші слова. Ци нє сесе сїгналом того, ош многым “неофілологам” треба уже зобрати свої “труды”- фалзифікаты и вышмарити на смїтник науки?

Хвала Богу, што Европа убернулаєя лицьом до Русинув, Русинськєго языка и приняла з єдного боку Рємочну конвенцїю по зашитї прав національных меншинств, причому – и русинув, а з другого – иши и Европську Хартїю по зашитї рєгїональных языкув вадь языкув меншинств. А се значить, што РУСИНЫ БЫЛИ ОТ ДАВНА, Є И ДНИСЬКА И БУДУТЬ НАОХТЕМА! Вєдно из своим рудным, материнськєм языком.

“Подкарпатська Русь, 1999.”

ЖЫВОТНА ОДІСЕЯ МИХАЛА ЖРОЛКЫ

Марія Мальцовска

З Михалом Жролком (1934) сьме ся свого часу стрітили на Поетічній осени в Горліцях, яка ся одбывать каждый рік в наших сусідув-Лемків в Польші. Заінтересовав нас нелем як запалены Русын, якый пережив Акцію Вісла, кедь тісячкі Лемків были выселені з родного пригранічного з нами краю аж ку німецькым граціям. Але тот чоловік пережив а о своїх трапінях написав і книжку. Звс ся она Лемківськы повіданя. Вышла в польскім языку, з елементами русиньского языка у 1998 році у Варшаві. Тым нас заінтересовав, бо чоловік, котрый вхаблять по собі слід і дуже прецізно робить над своєв особов, сі заслужить, абы сьме на нёго обернули увагу і приближили го шыршій громаді. Так ся і стало свого часу, кедь сьме записовали тот розговор.

Перше, што сьме ся го опросили было то, до якой міры акція Вісла позначіла ёго жылот.

У 1947 році нас выселили і по двох роках мій нянє з цілов родинов втікали із западу. Нянє повів, же мусиме втікати, бо тот уряд, тот штат, што тогды був, нам не дозволить легально ся вернути. Нянє запрыгли коровы до воза і 750 кілометрів сьме ся вертали до свого села. По еден а пів місяцю нашой одісеї, кедь сьме ся находили три кілометры од села Велика Верховня, комуністічна міліція нас вернула назад на запад, де сьме путовали у вагонах про добыток. Неслобідно было ся назад нікому вертати, мы мали быти у выгнанстві до смерти. Уж минуло понад пятьдесят років, як наш народ ся находить мімо мвого родного краю, мімо своїх сел. Так было і з моєв родинов. Так близко сьме были коло свого села, а мусили сьме ся вернути, не мали сьме право ани зазріти до нёго. Бо хто бы зазрів до свого села, такой бы го арештовали або і забили.

Мій нянє ціле жытя снів, позерав до окна, плакав за родным краєм і гварив так, же рад бы ся вернув до свого села напішо, у своїх гачах і не хотів бы нич інше, лем жебы го пустили ся поIZERATI. Отцёвы ся не сповнив сон, вмер на чужыні.

Я жыю у Варшаві, але цілый час ня душа тягне до родного краю. Лемже не мам нияку шансу. Не мам там ани хыжу, ани землі, ани тоты люде, котры там жыють, не суть то Русины, не знам, не знам, як бы ня там акцептовали!... Правда тепер є можность зазріти до свого села, але не мам можность там прийти на все. Вызерать, же на мойй землі не с місце про мене. Проблем є дістати шість квадратных метрів землі, абы ем сі поставив ходем даяку хыжчїну, жебы ем із Варшавы приходив до свого краю. Потерпілы в Акції Вісла, до котрой входили Лемкы, до днєшнёго часу (1999 р. познамка авт.) не были регабілітованы. То, што на нас комуністічний сістем нашмарив, щі з нас не зняв. Нашы люде жыють як рабы-невольници, як выселенці на западі републікы.

А предці даякы ниткы їх звязують з родным краєм...

Може быти, але они уж емоціоально не суть звязаны із своїм краєм, што є на велику шкоду. Взяли нам релігію, зниціли церкви, історію, культуру, язык, фолклор, вшыток, што ся лем дало забрати. А то має вплив на національне усвідомліня Лемків-Русинів.

Наперек тому, жеся так стало, зістали сьте вірны своєму, а не вздавате ся і о тім пишете. Кілько сьте дотеперь написали книжок а як власно, ся стало, же сьте зачали писати?

Ходив ем по книгарнях, антїкваріатах і звідовав ем ся, ці дашто є о Лемках написано. Было того мало, або скоро нич, і люде ся просили, што то суть Лемкы, што за люде, же они першыраз чують тоту назву. Звідовав ем ся робітника, учителя, редактора, фабриканта – ніхто не знав, хто суть

Лемкы. Пришов єм до такого результату, же сьме люде, о яких не знають. І так мі пришло на думку, же треба на тоту тему писати. Як єм зачав писати о матеріальній культурі, історії, духовній культурі, о языку, о фольклорі, такой єм росшырив свої думкы, а вышло того веце як сім тисяч сторонок. Много там написано о Лемках. Але вшытко то є мало, бо тот народ, што жыв, радовав ся, мав проблемы, вмерав, - о тім народі мало хто знає. Вшытко ся про то робить, абы ся о тім в Польщі не знало. Хоцьколи вказують в телевизії, як ся Лемкы сходять на ватрі, на Поетічній осени, але то є лем кропка того, як Лемкы жьють, а главно што пережыли. В Польщі є сорок мільонів людей, а лем єдно проценти ся дізнавать дашто о Лемках.

Подля офіціальной штатістykы є в Польщі 18000 Лемків, не є то дакус скреслена штатістика, кедь лем 150 000 Лемків одышло на запад?

Так є. Бо в лемківскых родинах было много дітей. Лем, наприклад в мойй родині было од вісем до єденадцятєро дітей. Моя сестра на западі має семеро дітей. Нас было, наприклад пятеро, але мама хотіли мати дванадцятєро дітей, лемже вмерли, кедь мали 36 років.

Як видно, є причіна, же сьте зачали писати, бо о таких подіях, як зажыли Лемкы, не мож не писати.

Досправды, є причіна, бо я жью в системі, де Акція Вісла не была анулована. А днесь, кедь приходжу на Лемківску поетічну осінь (6.-позн.авт.), то я не можу ся высловити ку вшыткому, што ня болять, што ня трапить. Дотеперь вышла моя книжка Я – Лемко, де я ся сподівам. Написав єм Лемківскы повіданя. То є докус закамфлований тітул, бо не каждому в Польщі ся може любити правда. Але як мож писати інакше, кедь мого няня, цілу родину выселили на запад! Десь десяти років передтым, кебы єм таку книжку выдав, сидів бы єм в арешті. Лемківскы повіданя мають 247 сторонок, а в книжці ся находить десять повідань, де є

описана трагедія Лемків в Польщі. До кінця свого жьвота буду писати о Лемках, бо нич інше ня так не інтересує, як лемківске діло, як діло много лемківского народа...

Істо, же каждый рядок, што писатель напише, сі дуже цінить. Але предці, яке повіданя вам найвече приросло ку серцю? В книжці є описана интересна історія о псови Райтопови. Може тото одбивать ваш внутрішній світ? Тадь з погляду дітины сьте попробовали описати свою жьвотну одісею выгнанця з родного краю...

В книжці выступать повіданя під назвов Райтоп. Події выходять з мойй біографії. Кедь нас выселяли, не сміли сьме із собов взяти мачку, пса, ани нич таке, што бы нам припоминало родный край. І так мій пес, який мав тогды рік, мусив зістати дома. Я того пса барз любив. Мені не было так жаль нашой хьжы, як того пса. Дуже єм за ним плакав. Я з ним як дванадцятірічний пас коровы, вчів го завертати, говорив з ним цілый день. Дуже єм до нєго прилипнув. Вім мі дуже хьбовав. Я ся по часі звідовав тых людей, які приходили за нами, ці не виділи мого пса. Вернути ся не мож было, бо бы го застрілили. Каждый ся дуже бояв. Суть такы Лемкы, які веце як пятьдесят років жьють на западі країны, а іщі днесь ся боять іти на родны місця, бо ся боять, же їх застрілять, як наприклад моя сестра. Є то великий сіндром страху. Є то голокауст. Таких людей єм стрітив на западі до тисяч, які щі дотеперь не были у своїм краю. Я ся з того вылічив і написав єм у своїм першім повіданю гордо

”Я – Лемко”. Признав єм ся, але не без конзеквенцій. Зато ня увольняли з работы 72-раз. Днеська уж єм на пензії, мам кус часу і цалком єм ся оддав ділу свого народа. Долі-недолі, співанкам, фольклору. Хоць єм дома жыв лем дванадцять років, але сі вшытко памятам. 35 теєк, там єм вшытко описав. А єдна тейка має двасто сторонок. Але верниме ся ку псови. Як двадцять-

штирирічний я ся вернув до свого краю, што не было так легко, мусив ем одблоковати у псіхіці забранны обшары, які мі того часу говорили, же не мож. Кедь ем там пришов, перше што было, зачав ем того свого пса глядати. Пішов ем до ліса, ку нашій шопі, де ем перебував в літі, спав там, варив сі їсти, доїв вівці, коровы як десятирічний. Повів ем сі, же мушу того мого пса найти. Лем-же як найти по дванадцятёх роках пса! Тяжке діло. Колись з тым псом ем ся першый раз стрітив при єднім студнику. А кедь ем мав іти на запад, зась сьме там были з Райтопом коло того студника. А я му повів так: "Райтопе, кебы сьме ся сден другому стратили, то чекай ня ту при тім студнику". І вера, же по даякім часі тот пс пришов на договорене місце. Вже лем ся на ногах тігав. Я го взяв, поціловав і він мі здох на руках. Така была моя доля і мого пса Райтопа.

Абсолютна історія... Вас, пане Жролка знаме нелем як талантованого писателя, але і як маляра. Який то є розмір вашого жывота?

Выходжу з такой філософії, же кедь чоловік хоче, та може вшытко зробыти. Колись ем зачав малёвати. Зо зачатку мі то не йшло добрі, але поступно ся то выліпшовало. Заміряв ем ся на крайобразы, лемківскый фолклор, терены, рікы, поля, воздух і цілу атмосферу, вшытко тот, што мі на сердцю лежить. Доднесь ем може намалёвав веце як пятьдесят образів, але никому їх не продаю, бо то є моя доля.

Пустилисье ся і до фільмів...

Свого часу ем росповів свою жывотну історію єдному молодому режисерови Єржі Колагови з Варшавы, який є родом з Кракова. Він ня слухав може 24 години, што я му повідав. О Лемках мож говорити цілый тыждень, і тыж бы не было вшытко. А він мені говорить: "Слухай, старый, та може бы сьме зробили фільм." І зачали сьме ходити дорогов од мого села на запад, де сьме путовали у вагонах про худобу, аж до села, де ем зачав ходити до школы, де

нас учили по польскы і підкреслёвали, же Лемкы суть бортаци. Є то документальный фільм Быти Лемком. Нафільмовало ся на дванадцять годин, але в конечнім результаті фільм має пів години. Колавдація фільму уж была. Фільм стояв 600 міліонів злотых на стары пінязі. Дороге діло.

Вшыткы актівности, які сьме спомянули, здалека не обімають цілу особность Михала Жролкы. А тоты, што сьме представили нашим чітателям, суть выслідком завзятой роботы над собов того запаленого і жывотом скушаного Русина з Польші. Суть выслідком чоловіка-самоука, про якого найвекшов універзітов був сам каждоденный жывот.

Пан Жролка був щастный, кедь сьме му задали вопрос односно ёго освіти. Аж ту ся отворили обшары ёго фантазії, але і націленой жывотной чкусености, котру нияка школа на світі не годна дати. Як то властно было з ёго освітов?

Там, де-м ся народив, скінчив ем єдну класу основной школы, як десятирічний. В часі войны ся не дало ходити до школы. Потім ем наступив до другой класы, бо ем знав чітати, писати, раховати. А потім сьме ішли на запад. А як дванадцятьрічний зась ем наступив до другой класы. А учителька мі гварить: "Ты не можеш ходити до другой класы, бо ты єшь старый кінь, бо діти бы тя кликали нянём. Може бы єшь пішов такой до четвертой класы." А я їй гварю, же я не вшытко знам, бо ем народности лемківской, а теперь, як я піду до польской четвертой класы, буду мати проблем языковый, ай матеріал не могу опановати. А кедь ем пішов до той четвертой класы, та нич ем не знав— ани по польскы, ани по русиньскы. Але я дуже любив ходити до школы, бо мене школа інтересовала. Кедь ем пришов домів, нянё ся ня позвідовали: Слухай, сыну, што тя там вчать?" "Но, што ня вчать?"— оповідам ем нянёви. "Гварили, же не маме ся лемківскым ділом занимати, бо то є такой дурный язык, а же не треба слухати няня і маму, бо

теперь такой час, же молодеж має велику освіту, а мала бы вчити тых старых, бо стары суть дурны." Нянё на то: "Слухай, кедь они тя так хотять учити, то ты підеш на універзіту." "А што то значить, універзіта?"- прошу ся. "Будеш бісідувати з людми, будеш позерати, як они роблять, як ся справують. І ты щі колись напишеш книжку."

Так ся і стало. Од того дня, скінчівши дві класы основной школы, зачав много читати, (доднесь має не на кіла, але на метраки книжок- познам.авт.) писати, як му нянё радив, бісідувати з людми. Исто, же мав великы проблемы з приїманём до работы, бо не мав ниякый выучный лист і под. І так му зістало ставебництво, де міг каждый чоловік робити, ай тот найвекшыи злодій, як ся гварить. Але Михал був робітный і порядный чоловік, наученый з дому тяжко робити- і так зачав робити на ставбах. Не дуже ся му то, правда, любило, бо ёго веце тягло до гуманітних сфер, але жыти было треба. Зб років одробив на шелякых ставбах і одходив на пеїзію цалком змученый, выроблений чоловік. Ростворили ся му крыла, кедь ся став незалежным од той фізичной работы і ся отдав досправды духовным ділам своего народа.

Одповідь на вопрос, де находить силу на таку відповідну духовну сферу, мож глядати в ёго гордости на свій народ, в ёго любви к народному краю, де ся народив і де до дванадцятёх років своего живота жив. Він ся гордо приголосив із своёв книжков Я – Лемко ку то тому, хто він є, бо як сам гварить "95 процент Лемків ся боять повісти, же суть Лемками. А і такє ся ставало, же чоловік Лемко-Русин жив із Польков, а за цілый живот ся сй не признав о своїм коріню. Аж кедь умер і пришла родина на погріб, вышла правда на верьх. Зато мене лемківске діло тримать при животі. Може, як бы єм то перестав робити, та бы єм умер."

Наконєць ся жадать лем єдно повісти, же меджі нашыма Русинами на

Словенську і Лемками в Польску є много сполочного, і кедь формы і способы їх історічной долі суть дакус розлічны. Доля каждого Русина у світі была і є скушана Богом і людми. Вытримають, не вытримають? Доднесь вытримав, і кедь не каждый. А завтра- укаже час, наскільки сі цинить своє і ку нёму ся голосить. Михал Жролка то вытримав, і хоць був збавлений своёй віры, языка, своего родного краю і наймилішого з наймилішых- дїтського світа. Ходем ся ід нёму приближме. Тогда нас благословить Бог і люде.

РУСИН

Культурно-Християньскый Часопис

Павел Р.Магочі

РУСИНЫ І ЇХ ДОМОВИНА

(Матеріал був приправлєваний до публікації о народностных меншинах, членах Maison de Pays , котра выйде у Франції)

Історія

Карпатськы Русины і їх предкы жыють в Карпатах уж од перелому 6. і 7. ст. Далше стягованя выходных Славянів зо северу і выходу і волоська пастырьска міграція з югу продовжовали од 12. До 17.ст. По добі слабых політичных звязків з Кієвсков Русёв в 10.і 11.ст. были Русинами заселены теріторії на юг од Карпат припоєны к Угорьскому кралёвству, а северны области (лемківска область) ся стала частёв ракуської провінції Галіція, яка ведно з Угорьском творила часть Ракуської а пізніше Ракусько-Угорьской монархії.

По розпаді монархії кінцём 1918 р. карпатськы Русины ся намагаали створити самостатный штат, або в рамках федерації ся проїти к бівшому сусідови. В 1919 р. русинськы теріторії на юг од Карпат ся стали частёв

новоствореного штату – Чеськословенської республіки, а северні території (лемківська область) вєдно з остатнєв частєв Галіції были припоєни к обновленому Польску. В Чеськословенську жыла приближно єдна третина карпатських Русинів у своїй властній провинції – Підкарпатській Русі, в рамках якої Русини дістали часточну самосправу. В Польску были Лемки одряджєны од припоїня ся к Чеськословенську а аж до 1920 р., кєдь перєшли під справу Польска, владли собі самы в Лемківській “рєспубліці”. В октобрі 1938 р. загарантовало Чеськословенсько Підкарпатській Русі (доты знаміє як Карпатська Україна) повну автономію, но в марцу 1939 р. была ціла область зась припоєна к Мадярску. За дакілько місяців (в сєптебрі) Польско ся піддало, а німецька третя рїша анектовала лемківську область.

В 1945 р. была Підкарпатська Русь припоєна к Советському союзу як Закарпатська область Української ССР. Так зїстала Русинами засєлена прашівська область в рамках Чеськословенська, а лемківська область – в Польску. На основі польско-советського договору были скоро дві третини лемківської русинської популяції перєселєны до разлічных частєй советської України, звышок бєв в 1947 р. насилу депортований до тых частєй западного і северного Польска (Слєзько, Помораньско), які наперед належали Німецьку.

З політичними змінами є тісно звязаний вєпрос народної ієднїтності. Народне възроджїня зачалося в другій половині 19 ст. а од тогды ся вєдє дїкусія о тїм, ці суть карпатськє Русини Русами, Українцями або творять окрему народность.

По 1945 р. під советськов владов в Закарпатській області і єї політичним впливом в Польску і Чеськословенську были вшыткє Русини просто вєголошєны за Українців. Під впливом політичных змін у 80. роках, кулмінуючих в 1989 р., дїшломєджі Русинами на Україні, Словенську, Мадярску і в

Польску к оживліню русинської ієднїтності.

Гєографїчна сїтуація

Розложїня: Домовина Русинів, звана Підкарпатська Русь, розкладать ся приближно на 20 000 км² вздовж схылів, долин і рївнин северніх Карпат. Днєсь є тотя територія розділена меджі 4 країны: лемківська область ся находить в Польску, прашівська область – в Словенській рєспубліці, бївша часть Закарпатської області (історїчна Карпатська Русь) – на Україні а область Марамуреш – в Румунську. Дакілько русинських сєл мож найти в северовходнім Мадярску і на рївнинних землях Войводини в Югославській рєспубліці (Сербія).

Поверх: Карпаты в місцях засєлєных Русинами досягують надморську вышку од 700 до 1200 м в юговходнім Польску і на северовходнім Словенську (Бєцаді і Бєскїды), а од 1500 до 2000 м в северній і вєходнїй часті Закарпатської області на Україні. Прилягла, нїже положєна вєрховина і рївнина на югу має надморську вышку в сєреднім од 400 до 600 м.

Клімат: Клімат є ту контінентальный, характерїзований частыми дєдками і снігами в році, в сєреднім од 75 до 100 цм, у высшых надморських вышках аж 150 цм. Сєредня теплота в януарі є од –4 до –6 ступнів, в юлі – до +17 аж +20 ступнів. Низше положєна вєрховина і рївнина на Закарпатю має клімат звычайно о дакілько ступнів тепліший і має мєнше зражок.

Водство: Русинами засєлєны території вздовж южных схылів Карпат суть частєв Дунайской котлины і одводнює їх дакілько на юг течучїх притоків (Торїса, Топля, Ондава, Лаборєць, Уг, Латорїця, Боржава, Рїка, Терєбля, Терєсва) вєрхнїєй Тїсы. В северных горьських частях належать Русинами засєлєны області, одводнєваны северно течучими рїками (Попрад, Біата, Вїстока, Вїсток, Остава, Солїнка) к поводю рїки Сан в

лемківській області.

Жытэльство: В Карпаты́ській Русі в цілім жые коло 2 міліонів жытэлів. З ных лем коло 850 тисяч творять Русины – найвеце (650 тисяч) іх жые в Закарпаты́ській області на Укра́їні. Окрем ных, на Закарпатю жыють Укра́їнці і Русі, котры до тых областей прышлі по 2.світоўй войні. Трады́чна Русины жыють в прыбліжно 1000 меншых селах, цісло жытэлів в якых є в середнім од 800 до 1000 людзей. Од 1945 року прыбліжно трэтына жытэльства жые в блызькых містах.

Язык, культура, трады́ціі

Язык: Карпаты́скы Русины належать к славяньскій галузі індоевропскых народів. Іх дыялекты мож характэрызаваць як выходо-славяньскы, тісно споены з укра́їнскыма дыялектама, але зарывно з впливама польскай, словенскай і мады́рскэй лексыкі. Тоты впливы, як і множество слов з церквоно-славянскаго літургычнаго языка і дыялектызмы, тыпчыны про карпаты́скых Русынів, одлішуюць іх говорены́й язык од остатніх выходо-славянскых языків, напры од укра́їнскаго. Карпаты́скы Русины вжываюць кірыліку.

Релі́гія: В звязі з містнов трады́цыёв, карпаты́скых Русынів на хры́стыянство абвернулі “славянскы апостолы” Кирыл і Мефодій по 860 році. Ранняя карпато-русиньска церквоў была частёв православнога світа і фуеговала під юры́сдыкцыёв екуменічнаго патрыарха в Константинополі. Зачатком 17.сторыча възнікнув рух з цілём зьдэдыніня з ры́мсквоў като́ліцквоў церквоў, які́ ку́лмінаваў в 1646 р. створы́нём едыно́й церквы. Едына церквоў, пі́зншы знама як греко-като́ліцка церквоў, захавала собі православы́ны ры́туалы (літургыя в церквоно-славянскім языку, можность священиків вступаты до манжелства, юліаньскы́й календарь, выбэраня епіско́пів), але была пі́дряджена паповы. Габсбургскы пановныцы рывночасно православы́ну церквоў утыскавалы.

Формальна перестала екзистоваць у 18. Сторычу. Зачатком 20.ст. зачала право слаўна церквоў поступно ажываты, глаўно під впливом конвертованых русиньскых емі́грантів, які ся верталы зо Спо́сных штатів амеры́цкых і помагалы в карпаты́скій домовіні заложыць дакілько православы́ных фарностей.

В но́вэй політы́чнай сітуацыі по 1.світоўй войні, ке́ды ся Русины зразу нашлы в двох новых штатах – Чэска-слоўенскаму і Польску-, православы́ны рух ся значно росшырыў. До року 1930 была уж прыбліжно едына трэтына з коло 675 тисячів Русынів правослаўна. Од тогды прыходыць непэрестанна война ме́дзі греко-като́ліцквоў і православы́ноў церквоў о здыбытя русиньско́й папуляцыі. По другій світоўй войні кому́ністычна владя греко-като́ліцкы́х церквоў заказала. Наповно ёй абновила аж по 1990 році. В сучаснасьці прыбліжно дві трэтыны Русынів ся голосыць ку греко-като́ліцкай віры і едына трэтына к правослаўній.

Пысьмэнтэсто: Карпаты́скы Русины маюць властну літэратурну трады́цыю, зачаткы якой сягаюць аж до 17.ст. Кажда з карпато-русиньскых областей мае свого отця той трады́цыі: прышывска область і Пы́дкарпаты́ска Русь – Алекса́ндра Ду́хновы́ча і Алекса́ндра Па́вловы́ча, лемкы́ска- Во́лоды́мыра Хы́ляка а Во́йводы́на – Га́вры́ла Костельны́ка.

В сучаснасьці выхадыць русиньскы новынкы, часопысы і кныжкы дослова в каждэй европскій кра́їні, в котры́й Русины жыюць. Драматы́чны творы прэзэнтуюць профэсыяналы́ны Театэр Алекса́ндра Ду́хновы́ча на Слоўенскаму, полопрофэсыяналы́ны театр Дядя в Югославіі і аматы́рскы́й театр Стыварышы́ня Лемкы́в в Польску.

Архітэктуря і малярство: Карпаты́скы Русины сьць знамы в першым ряді прэкрасноў оры́гынэлаў архітэктоніноў творчы́стёв у формі дэревяных церквоўей. Бывша часть з ных была выбудована у 18.і на зачатку 19.ст.

В першій половині 20.ст. карпатськы Русины створили оригіналну малярську школу, звану Підкарпатський Барбізон. Єй найвыз-начнішма представителями были: Ёсиф Бокшай, Адальберт Ерделі, Федір Манайло і Ернест Кондратовіч. В тім самім часі зобразив на полотні русинський способ жывота в лемківській области світознамый інсітний маляр Никифор Дровняк.

Фолклорны традиції: Народна творчость є найвеце росшырена через фарбны вышиванкы на облечіню і ритуальных полотнах (рушникы) великоденны крашанкы, різдвяны і великоденны обряды і народну музику і танець. Пісні і танці ся утримують при жывоті вдяка многым аматерськым і професіональным колективам.

Господарство

Обход: Карпатська Русь лежить на границях меджі історічным Польськом і Мадярьском. Дакілько северно-южных обходных путей, ведучіх через горьскы перевалы (Тіліч, Дукля, Лупков, Ужок, Верецьке) звязують рівнину на севері Европы (долины рік Вісла і Сан) з Дунайсков котлинов. Днесь є Закарпатська область вызначнов транзитнов зонов, яка звязує Україну з Мадярьском, Словенськом і іншыма середньєвропскыма країнами.

Польногосподарство: Приближно єдна третина русинського жытельства ся і днесь занимать малым домашнім польногосподарством і ховом худобы, у высье положеных місцях – ховом овец. В низше положеных областях і приляглій рівнині на Закарпатю пестують виноград і доган.

Промысел: Єдинов неростнов суровинов, яку іші все добывають, є сіль у выштыкых сольных шахтах юговыходного Закарпатя. В области є тыж розвинуте добываня дерева і экспорт мінеральных вод. Туристичный рух є мінімальный. Через Закарпатя ведуть до середней і западной Европы дакотры пути бывшых советських пліноводів і роповодів, але

область з низ някый хосен не мать.

Транспорт: Двойсерны главны пути і желізничны коляї крижують Закарпатя і звязують го з Мадярьском і Словенськом. Менше розвинутый транспорт є в горах на севері, який звязує область із остатнєв частєв України.

Жывотне оточіня: Зато, же в Карпатській Руси ся не находить тяжкый промысел, область мае чістый воздух без ексгалатів. У выходній часті лемківской области юговыходного Польска быв створеный Бескідський народный парк. В областях з русинськым жытельством на Словенську было выбудованых дакілько водных преград, і тыж недавно быв створеный Народный парк Полонины.

РУСИН

*Культурно-Хрїстияньскый Часопис
1-2/2000*

Городь Мукачево предь 100 годами.

Почти 50% русскаго населенія.- Каждый житель города говорил по русски. – Чего мы потеряли за 100 лїть?

Для того, чтобы ділали планы на будущность, полезное иногда вернуться маленько и до прошлого. Туть сообшєный оригинальный документь, живое зеркало для насъ русиновъ, изъ которого видимъ якій былъ городь Мукачево въ 1829-омъ году, когда наши предки будовали теперішнюю гр.кат. церковь. Документъ нижєслі-дующій вложенъ въ краєугольный камень фундамента церкви.

Видиме изъ сего документа, что большую часть жителей города Мукачева составляли русины и что всі иные жители города говорили по русски. Не такъ, якъ днесь. Ви димъ дале изъ сего документа не только статистику жителей города, но и звычайі, церковную, культурную жизнь и имена тогдашньх

представителей народа.

...”Во имя отца и сына и св. Духа Аминь.” Резиденція Епископская русскаго набоженства претворися въ Храме воскресенія Исусъ Христову врученый сей зді, егоже краеугольный камень писаніе сіе содержитъ муровати зачатый року отъ рождества Христова тысяча осемь сотъ двадесять девятог, місяца августа въ день 12-ый.

Мурникомъ Іоанномъ Турнеръ, унгарскимъ при паро ху Василіємъ Довговичъ, село діла первоначальнику.

Кураторихъ старшихъ: Іоаннь Чирскій и Іоаннь Годермарскій, меньшихъ Микиту Кепиначъ, Іоанні Гончаръ, Михаилъ Банцурка, Георгію Алексей, Іоанну Дюлай, Василію Паллаи, Павлі Глагола, Михаилу Блашковичъ, Василію Станковичъ, Василію Онда, Алексею Лашкай.

Торжество вложенія краеугольнаго камне сталося тогожде року 1829 въ день 8-ый місяца сентябрія дійствиемъ превелебнійшого Г-на Іоанна Чурговича, гонника и архидакона берецкого, школь гимназіальныхъ въ Унгаръ директора и проч. Брате читателю! Помяни насъ грішныхъ созидаемъ, симъ въ корванъ сей, яко въ скудости тїхъ обритаемъ, грошми отъ большія части паліряними у насъ въ теченіи ныні сущими. Но въ місто ныні здісь въ граді Мункачъ обритається число душъ отъ руснаковъ греко-кат. Віры 1950, отъ католиковъ римскаго набоженства 904, отъ реформатовъ рекомыхъ кальвиновъ 835, отъ лутерановъ 90, отъ жидвъ 1113, отъ циганъ 70, сумма 4462. Иныхъ языковъ нїтъ въ сей часть. Особливо же отъ руснаковъ въ малженстві чистомъ жіють 269 паръ. въ мішаномъ съ римляны 23 пары; съ кальвины 11 паръ. Діти отъ сихъ воспитываются мужского полу въ вірі отца своего, женского въ вірі матери; отъ иныхъ же всі діти въ вірі отца. Преступленіе же отъ единого набоженства на другое- запрещено естъ. Діти до русской школы ходять, зді въ граді 40, на науку христіанскую до церкви 50. До школъ латинскихъ въ Унгарі 6. – Учитель на діти школярні русски въ Мукачеві ныні

есть особливый еденъ. Церкви въ граді семь чєтыри суть муровани: Русска, кромі сей зді новозаоснованной мурована, мала, сюже въ время свое на школу обратити намірєнь.

Папіска на піяцу, кальвинска въ Новой улиці, куда теперъ тутъ чиненикъ каменный до Пудгорянь сторится. Жидовска при брезі ріки Латорица отъ сея страны великого моста, недавно измурованного иждивеніємъ домини и спомоществованіємъ обывателей тутешныхъ. Домовъ въ граді обритається ныні обще 642, отъ сихъ муровані суть 34, прочіи деревляні; русскихъ домовъ теперъ находится 37; въ вдовстві пребывающихъ 40, послужанцей 235. Руснаки наши говиня по совісти щиро соблюдаютъ; святочныя дни любовно празднують, грїхи свої предъ священникомъ по совісти вся исповідуотъ, - во всіхъ ихъ предреченныхъ пунктахъ отъ римлянъ здісь живущихъ “иже пости разориша горливійши и твержи суще”, и отъ насъ нїкоторіи говиня разоряти починають. Но якоже въ оныхъ горлевійши; тако въ индустріи мяшій студентійши, въ скудости пребываютъ, малми чімъ заходящєся. – Теперишні обывателі мункачевскіи трема языками бесідуотъ: русскимъ, угорскимъ, німецкимъ, имже и жидове токмо же превращено говорятъ. Между сима найпространнійшій естъ русскій, имже и иноплеменицы бесідуотъ и каждый гражданинь знаетъ. Циганскій токмо между циганами и по ледва обычаемъ естъ.- Фамилій русскі 160 жіють днесъ въ Мункачеві. Изъ между сихъ пять суть немешскихъ фамилій: Добреи, Деметеръ, Горогъ, Косегі, Чирскій. Въ часть сей царствуетъ Францискъ Первый Кесарь Австрійскій, Угорскій же царь; царствомъ духовнымъ западныя церкви Піуссъ осмый Папа Римскій, епархією мукачевскою Епископъ Алексій Повчи, родомъ русинъ: столицею Бергского графъ Рейдай Лудвигъ родомъ угоръ; доминию мункачевского графъ Францискъ Шенборнъ въ Віенні пребывающій, родомъ німецъ, парохіи церкве нашей патронъ, его же щедротливостією и

фундушь сей на немже церковь
основуемъ, дарованъ есть еще при
Епископі Мануилі Олшавскій подь
резиденцію, ныні же подь храмъ
обернутый. Отъ тистовать зді въ
Мункачеві пребывающихъ достоинъ
есть память Даниилъ Фрейзайзенъ префектъ,
Іоаннь Есенскій, Францискъ Балогъ Фиш-
калишь, Добрентей Емерикъ амелорь. Сія
ти предложимомъ, читателю брате, на
будущія вики хосновительная, да во время
оно поучишя о нашемъ состояніи
нынішнемъ – тогда егда превратятя на
землю и пепель руки наша сіи пишушя,
родъ иный астанеть, лице града сего
Мункачь переминитя въ иное, иный
языкъ и иные нравы, иный станъ
человоковъ будеть, жій и здравствуй
брате, а намъ желай отъ Господа вічний
покой, и блаженное воскресеніе! Во имя
отца и сына и св. Духа.Аминь.

Nota: “Scripta haec monumentalia quadruplici lingua adovnata erant, nempe ruthenica, hungarica, latina, germanica in toti dem distinctis foliis, sed germōnica, quia pro tempore parata, emansit ab impositione; reliqua imposita sunt”.

Дійствительно все перемінилося черезъ
прошлое столітіе въ Мукачеві. Русины,
которы стояли тогда на первомъ місті
потеряли свои позиціи и перепустили ихъ
инымъ народамъ. Но сесе поученіе
нашихъ предковъ тронеть всіх живущихъ
русиновъ и дасть импульзъ к новой
конструктивной и позитивной работі
заняти свои пережные позиціи и быти
тими, чімы были тутъ наши предки,
наслідство которыхъ мы не засохранили
для нашихъ потомковъ.

Памятайте, что 1829-го года в. Мукачеві
каждый говориль на русскомъ языкѣ.

(МД)

*Подкарпатскій Земледельскій
Календарь на годъ 1934*

UDVARI István

RUSZINOK – SZLÁV NÉP

A korábbi évszázadokban a magyar nép- és irodalmi nyelvben a Magyar Királyság területén élt keleti szlávok megnevezésére az orosz népnév volt elterjedve. Az orosz népnév jelentésváltozása a XIX. században történt meg. A magyarországi ruszinok önmaguk megnevezésére a ruszkij, rusznak, ruszin etnonímákat használták. A ruszin értelmiségiek szóhasználatában már a XVII. században feltűnik az uhroruszkij (magyarországi ruszin) népnév. E szó nyomtatott műben 1698-ban jelenik meg, egy Nagyszombatban a ruszinok számára készült katekizmus címében. Az uhroruszkij szó korabeli magyar fordítása, a magyarorosz népnév, magyar nyelvű nyomtatott művekben a XVIII. században bukkant fel először. (Vö. Décsy Antal: Az magyar oroszokruul való igen rövid elmélkedés. Kassa, 1797) [A ruszinok egyéb nevei a hazai szakirodalomban: rutén, kárpátorosz, kárpátukrán, magyarországi kisorosz, rusznák, rusznyák].

A ruszinoknak a Kárpát-medencében történt megtelepedéséről több hipotézis, vélemény van, történetkritikailag azonban csak az bizonyítható, hogy kenézek, soltészek vezetésével békésen és fokozatosan telepedtek meg a XVIII. századtól kezdve a XVIII. századig, mint pásztor-és földművesnép. A legrégebbi bevándorlók a síkvidéki ruszinok, ugyanis a tatárjárást követően, a gyeplérendszert felszámolása után az Erdős Kárpátok benépesülése délről haladt északabbra a Kárpátok gerince felé. Ruszin romantikus felfogás szerint a síkvidéki ruszinok őseit Korjatovics Tódor litván származású fejedelem hozta a Magyar Királyság területére. E vélekedés szerint ő alapította a munkács-csernekhegyi bazilita kolostort is, mely kezdetben egyházilag megszervezte a ruszinokat.

A török alatt elpusztult borsodi, abaúji, s az alföldi tájakra a viszonylagosan túlnépesedett beregi, zempléni, máramarosi

hegyekből a ruszinok kisebb-nagyobb csoportokban ereszkedtek le a sík vidékre. A legdélibb migrációjuk a Bácskába, Szerémségbe és Szlavóniába irányult.

A XVIII. század derekán ruszinok Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, Zemplén és Sáros megyékben tömbökben helyezkedtek el, Szatmár, Szabolcs, Bihar, Borsod, Abaúj, Szepes és Bács vármegyében pedig szórványokban. Egyházszerkezeti szempontból megközelítve a ruszinok elhelyezkedését, azok a munkácsi és eperjesi püspökség, (1818-ban létesült) területén éltek. A XVIII. századig néhány község kivételével minden ruszin falu a munkácsi egyházmegye területén feküdt, melynek keretei között jelentős arányban éltek román és magyar hívek is. A munkácsi egyházmegye a csernekhegyi igumennok (házfőnökök) által kormányzott parókiák közösségéből fejlődött ki. Az egyházmegye történetének monográfiája, Hodinka Antal szerint a püspökség 1439-1445 között alakult ki. Az egyházmegye papsága körében a XVII. század első felében uniós mozgalom indult, melynek eredményeként a munkácsi egyházmegye a XVIII. sz. első harmadában egyesült Rómával. A XVII. század közepén megvalósult egyházi uniótól kezdődően a XVIII. sz. huszas éveig ruszin papság körében két püspök működött: egy egyesült és egy ortodox. Vallási indítékokon túl a ruszin papság uniójának társadalmi és gazdasági okai is voltak. A földesúri függésben élő papság az unió révén meg kívánt szabadulni a földesurak hatalma alól, s a római katolikus papsággal való anyagi, jogi, tekintélybeli emancipálódását remélte.

A Bácskába települt ruszinok 1777-ig a kalocsai érsekség joghatósága alatt álltak, ezt követően pedig az akkor alapított kőrösi (krizseváci) püspökséghez kerültek. A XVIII. század folyamán azonban papjaik kivétel nélkül a felvidéki ruszinok közül kerültek ki. 1771-ig a munkácsi egyházmegye kanonizálásig – szabályszerű felállításáig a munkácsi püspökök az egri püspökök helynökei voltak, akiknek hűségüket kellett tenniük. A ruszin egyházi vezetők egyre növekvő elégedetlenséggel tűrték ezt, s az egri püspökökkel egyházi jogi csatározásokat

folytattak, melyek a "régi ünnepek" megtartása, a papszentelés, esketés, templomépítés, parókialétesítés engedélyezése stb. körül, lényegében az önállóság vagy függettség kérdései körül forogtak. A munkácsi püspökök egyházszerkezetüket és iskoláikat a hazai latin szertartású püspökségek ill. katolikus iskolák mintájára igyekeztek kiépíteni. Az egyházmegye latin nyelv melletti igazgatási nyelve egy olyan nyelvváltozat volt, mely a liturgikus egyházi szláv nyelvhez, a kárpátaljai ruszin népnyelvhez és a galíciai ukrán hivatali nyelvhez egyaránt kapcsolódott. E több nyelvi réteget szintetizáló, normalizálatlan, csupán a püspöki kancelláriák kúrzusa által szabályozott nyelvváltozat tekinthető a korabeli ruszin irodalmi nyelvnek.

A 18. század utolsó harmadában a ruszin nyelv mintegy 750 magyarországi településen dominált, a ruszinok lélekszáma ekkor meghaladta a 300 ezret. Az egyházi értelmiség – papok, szerzetesek, tanítók, s elenyésző számú kismemesség mellett földművesek, pásztorok alkották a ruszin társadalmat. A ruszin papok képzéséről a XVIII. század elejéig nincsenek megbízható adatok. Általános vélemény szerint rendszeres képzés híján a papképzés szintje alacsony volt. A papképzésnek a régi alapítású munkácsi és körtvélyesi monostorokban is voltak előzményei. A pappá szentelés templomi énekléséből, szertartásból, teológiai morálisból püspöki vizsgálóhoz volt kötvé. A rendszeres papképzés csak 1744-ben veszi kezdetét, amikor Olsavszky Manuel püspök 1744-ben Munkácson pap- és kántornevelő iskolát állított fel. Olsavszky iskolája kezdetben két osztályból állt. A püspöki székhelynek Ungvárra történt átvitelével (1776–78) a papnevelőház is ott, a Drugethek ősi várában kapott helyet. A képzés négyeszlé lett. Munkácson és Ungváron kívül ruthén klerikusok Nagyszombatban, Egerben, Bécsben, Pesten és Lembergben is tanultak. A magyarországi ruszinok egyházi könyvszükségletüket Oroszország és Lengyelország cirillbetűs nyomdáiból elégítették ki, de a 17. század végétől Nagyszombatban, Kolozsvárott, Budán több ábécéskönyv, katekizmus, kazuisztika jelent meg szá-

mukra. A Mária Terézia-féle úrbérrendezés során ruszin nyelven is megjelent az urbárium. Az úrbéres parasztok bevallásait Szepes, Sáros, Zemplén és Ung megyék ruszin falvaiban szlovák nyelven jegyezték le, Bereg, Ugocsa, Máramaros vármegyék ruszin településein pedig magyar helyesírással ruszin nyelven.

A XVIII. század végéig a ruszin templomok túlnyomó többsége faépület volt, melyek általában három négyzetes téregységből álltak és felépítésükben a hosszanti és centrális alaprajzot egyesítették. E templomok egyik ékessége a templom külső szentélyét a belső szentélytől elválasztó ikonosztázion vagy képfal.

A ruszinság a magyar történelem válságos korszakaiban hitvallást tett a magyarok mellett. Ruszinok nagy számban vettek részt a Rákóczi szabadságharcban. Jelentős számú ruszin szolgált a fejedelem palotás ezredében.

A ruszin aratók évszázadokon át jártak le a magyar Alföldre, ahonnan az aratás-cséplésnyomtatás befejeztével a téli gabonaszükséglettel tértek haza lakóhelyükre. Az 1770-es években minden ötödik zempléni ruszin falu úrbéri bevallásában szerepel, hogy Tokaj-Hegyalján pénzért szőlőmunkát végeznek. A középkortól kezdve egészen a múlt század hetvenes éveikig, a vasútépítés koráig a ruszin falvak egész sorának a favágás és tutajozás biztosított megélhetést. A máramarosi só, a beregi gyümölcs és faeszközök a szállítóeszközt is adó fával a vízen úszott le az Alföldre. A ruszinok munkavállalásai, vándorlásai új eszközök, technikák, eszmék és legkülönbözőbb műveltségi elemek hordozói és elterjesztői voltak körükben. E két vagy többirányú kapcsolataik emlékét jól megőrizte a ruszin népr nyelv is, amelyikben észrevehető arányban találhatók magyar elemek is.

Irodalom :

- ÁCS Zoltán* (szerk.): Együtt élő népek a Kárpát-medencében. Bp. 1994.
- BENDÁSZ István* – *KOI István*: A Munkácsi Görög katolikus Egyházmegye lelkészségeinek 1792. évi katalógusa. Nyíregyháza, 1994.
- BONKÁLÓ Sándor*: A rutének. (Ruszinok). Bp. é.n.
- BOTLIK József*: Hármas kereszt alatt. Görögkatolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól nagjainkig (1646–1997). Bp. 1997.
- HODINKA Antal*: A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk. Bp. 1923.
- HODINKA Antal*: II. Rákóczi Ferenc fejedelem és a "gens fidelissima". Pécs, 1937.
- LABOS Fedor*: Isztorija Ruszinoch Bacskej, Szrimu i Szlavoniji. 1735–1918. Vukovár, 1979.
- LEHOCZKY Tivadar*: A Bereg megyei görögszertartású katolikus lelkészségek története a XIX. század végéig. Munkács, 1904.
- PIRIGYI István*: A magyarországi görögkatolikusok története. I–II. Nyíregyháza, 1990.
- MAGOCSI Paul Robert*: Carpatho–Rusyn Studies. An Annotated Bibliography. Volume II: 1985–1994. East European Monographs, NO. 72. New York, 1998.
- MAGOCSI Paul Robert*: Rusini na Slovensku. Preov, 1994.
- UDVARI István*: Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok. Vasvári Pál Társaság Füzetei. 9. Nyíregyháza, 1994.
- UDVARI István*: Obrazcsiky z isztoriji pudkarpatszkych Ruszinuv. XVIII. sztolitije. , 2000.

RUSZINOK AZ EZREDFORDULÓN

A Magyar Királyságban egykor élt ruszinok utódai ma hat kelet-középeurópai államban élnek, s jelentős a számuk Észak-Amerikában, főleg az USA-ban. A jugoszláviai – bács-szerémi ruszinok a századelőn megteremtették irodalmi nyelvüket. Újvidéken Ruszin Nyelv és Irodalom Tanszék működik. A szlovákiai ruszinok a 90-es évek közepe táján normalizálták, standartizálták irodalmi nyelvüket, mely az oktatás minden szintjén érvényesül. A kárpátaljai ruszinok is előrehaladtak az irodalmi norma megteremtése terén. Nemcsak ruszin nyelvű szövegek – periodikus kiadványok, szépirodalmi művek, tudományos kiadványok látnak napvilágot, de kárpátaljai ruszin nyelvtan is megjelent.

2001-ben Csehországban, Prágában kerül megrendezésre a ruszinok VI. világtalálkozója. A hazai szakemberek tájékoztatására e helyütt az utóbbi években megjelent legfontosabb ruszin ill. ruszin nyelvű periodikákat és kiadványok adatait közlöm.

UKRAJNA – KÁRPÁTALJA

Periodikák:

Християнська родина. Ужгород 1996–
Русинська бисіда. Ужгород, 1996–
Русинська газета. Хуст, 1995–
Подкарпатська Русь. Ужгород, 1992–
Айно. Крайовий часопис-альманах.
Ужгород 1997–99.

Fontosabb kiadványok:

Тамара Керча: Бобальки из попрём.
Ужгород, 1997
І.Керча – С.Попович: Материнський
язык. Писемниця русинського языка.
Мукачово, 1999.
Шандор Петевфій: Убрані поезії.
Потовмачив Славко Слободан.
Ужгород, 1998.
Іван Петровцій: Наші співанкы.
Русинська поезия. Осій-Берегово-
Ужгород, 1996.
Іван Петровцій: Наші и нинаші
співанкы. Осій - Ужгород, 1999.
Попович Стефан: Поруналный русин-
сько-мадярсько-руско-украин-ський

словарьчик. Ruszin-magyar-orosz-ukrán
összehasonlító zsebszótár.

Мукачово–Будапешт, 1999.

Іван Турияниця: Рудна земле
пудкарпатська. Ужгород, 1999.

В.Сочка Боржавин: Зазвонили в село на
вичурню. Проза и вершы. Ужгород, 1999.

Іштван Удвари: Образчики з історії
пудкарпатських русинув. XVIII. столітє.
Ужгород, 2000.

SZLOVÁKIA

Periodikák:

Русин. Културно-християнський часопис.
Пряшов, 1992

Народны новинкы. Културно-
сполоченський тыжденник

Русинів СР. Пряшов, 1990–

Fontosabb kiadványok:

Євангеліє на неділі і свята цілого року.

До русинського языка переложыв:

О.Франтішек Крайняк, Меджілабірці
ведно з братами–Русинами в Хрїстови.
Пряшов, 1997.

Апостола на неділі і свята цілого року в
русинській верзії. Пряшов, 1997.

Др. Михал Попович: Перекрочены
сторіччя. Федор Корятович – русинський
войвода. Пряшов, 1993.

Vaszil' Petrovaj: Rusynu. Prjasov, 1993.

Павел Роберт Магочій: Русины на
Словенську. Пряшов, 1994.

Василь Ябур (ред.): Правила русинського
правопису. І.ч. Пряшів, 1994.

Ян Гриб: Букварь про русиньскы діти.
Пряшов, 1994.

Юрій Панько (ред.): Орторафічний
словник русинського языка. Пряшів,
1994.

Михайло Гиряк: Бібліографія народных
співанок і народной поезії Русинів
выходного Словенська. І. Пряшов, 1994.

SZERBIA – VAJDASÁG

Periodikák :

Руске слово. Нови Сад, 1944

Шветлосц. Нови Сад, 1952

Глас Союзу Руснацох и Українцох
Югославиї. Нови Сад, 1999

Дзвони. Християнски часопис.

Нови Сад, 1993–

Заградка. Часопис за дзеци по руски.

Нови Сад, 1946–

Християнски календар. Руски Керестур, 1921–

Народни календар, Нови Сад, 1921–

Fontosabb kiadványok:

Илустрована Библия младих. Преложел и до друку пригатовел: Малацко Михал. Загреб, 1989.

Святе письмо Нового завита, евангелиї.

Преложел: др. Гавриїл Букачко єпископ.

Руски Керестур, 1985.

Михайло Макаї. (ред.): Апостол. Руски Керестур. 1977.

Сееди Йоаким: Божествена литургия. Св. Йоана Златоустого. Руски Керестур, 1983.

Зборник богослужбених писньох карпаторуского розживу. Мелодии обробел протоєрей ставрофор Йоаким М. Холошній. За штирогласни мишани хор гармонизовала Мария Холошній. Дюрдево; 1997.

Наталия Дудаш (ред.): Русински руски писнї. Нови Сад, 1997.

Жирош Мирон: Бачканско-сримски Руснаци дома и у швецѣ. 1745–1991. I–II. Нови Сад, 1997–1998.

HORVÁTOR SZÁG

Periodikák:

Нова Думка. Вуковар, 1971

Венчик – Vjени – Віночок. Часопис школярох и младежи Русинох и Українцох Републики Горватскеї. Вуковар, 1998.

Újabb kiadványok:

Такач Гарвиїл (ред.): Думки з Дунаю. 1991–2000. Загреб–Вуковар, 2000.

Поезия и проза Русинох и Українцох у Горватскеї. Вуковар, 1999.

Сееди–Фалц Любка: Класки. Писнї. Винковци, 1999.

MAGYARORSZÁG

Periodikák:

– Вседержавный Русинский Вісник. Országos Ruszin Hírlap Budapest, 1999

Русинский живот. Ruszin Élet. Budapest, 1994–

Fontosabb kiadványok:

Габрел Гаттінер – Клебашко: Заказана звїзда. Вірш. Будапешт, 1994.

Габрел Г. – Клебашко: Слезы і море.

Вірш. Будапешт, 1995.

Юдіта Кішшова: Звук душі. Будапешт, 1997.

Юдіта Кішшова: Кади сте? Hol vagytok? Budapest, 1999.

Іштван Удварі: Русинські жерела урбарської реформи Марії Теризії. Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháza. Nyíregyháza, 1999.

Zsirosné Jobbágy Mária: Ismerjenek meg minket. 15 bács-szerémi ruszin nyelvlecke.

Витайце у нас. 15 лекції бачванско-сримского руского языка.

Nyíregyháza, 1998.

Др. Антоній Лявинец (ред.):

Календарь–Альманах. Мілленіум 2000. Будапешт, 2000.

LENGYELORSZÁG:

Periodikák:

– Бєсїда. Лемківській двомєсячник.

Крениця–Лїниция, 1988

Лемківській календар. Крениця – Лїниция. 1990–

Fontosabb kiadványok:

– Henryk Fontaski – Mirosława Chomiak: Gramatyka języka lemowskiego. граматыка лемківського языка. Katowice, 2000.

– Mirosława Chomiak (red): Program nauczania języka emkowskiego (rusiskiego) dla szkoly podstawowej i gimnazjum.

Програм вчення лемківського (русинського) языка для основної школы і гімназії. Warszawa–Legnica, 1999.

– Петро Трохановскій (ред.): Мамко, куп мї книжку. Антология діточой поезії. Nowy Scz, 1995.

Amerikai Egyesült Államok

Periodika:

– The New Rusyn Times. Pittsburgh, 1995–

Fontosabb kiadványok:
– Magocsi R. Paul: Of the Making of Nationalities There is No End. I–II. New York, 1999.

– Magocsi R. Paul: Carpatho-Rusyn Studies. An Annotated Bibliography. Volumene. I. 1975–1984. New York–London, 1988.

– Magocsi R. Paul: Carpatho-Rusyn Studies. An Annotated Bibliography. Volumene. II. 1985–1994. New York–London, 1998.

AMERIKAI RUSZIN KIADVÁNYOK

Periodikák és monográfiák

Referátumomban a hungarikumokat is bőven tartalmazó tengerentúli ruszin vonatkozású kiadványokra szeretném felhívni a hazai tudományos közvélemény figyelmét, titokban bízva abban, hogy a hallgatóság közül, jó angol tudás birtokában, valaki talán kedvet érez a kérdés monografikus feldolgozására.

Ruszinok Ukrajnában, Kárpátalján, Szlovákiában, – az egykori Szepes, Sáros és Zemplén megyék északi részén, Romániában – Máramarosban, Szerbiában – a Vajdaságban, Horvátországban – a Szerémségben, Magyarországon és Észak-Amerikában – főleg az USA-ban élnek.

Az USA-ban, amerikai kiadványok szerint mintegy 620 ezer ruszin származású egyén él, akiknek ősei a történeti Magyarország északkeleti vármegyéiből vándoroltak ki a tengeren túlra. A Magyar Királyságból kivándorolt és magukat ruszinnak vagy "orosznak" vallók majdnem teljes egészében az ún. közép-atlanti területeken (New York, New Jersey, Pennsylvania államok) telepedtek le. Az észak-atlanti területeken egyedül Connecticut államban volt még jelentős a magyarországi ruszinok aránya. A kivándorolt ruszinok körében kezdetben jelentős vezető szerepet játszottak az eperjesi és munkácsi püspökség területéről származó görög katolikus lelkészek.

Az első ruszin újságokat is görög-katolikus lelkészek szerkesztették. 1892-ben indult az Amerikanszkij Ruszkij Visznik "Amerikai Ruszin Közlöny", mely a II. világháború előtt szűnt meg. 1903-ban szervezték meg a Cerkovnaja hazeta "Egyházi újság" kiadását. A ruszin emigráció első hulláma, mint látjuk oroszhoz közelítő, ún. jacijsiész ruszin irodalmi nyelvű újságokkal igyekezett ellátni magát. A második generáció periodikáiról szinte semmit nem tudunk. A harmadik generációs ruszinok főleg angol írott periodikákat adnak ki és olvasnak. Tanszékünkre,

cserépdányként, három periodika jut el több-kevesebb rendszerességgel.

1., Carpatho-Rus - Karpatska Rus. New Yorkban jelenik meg 1934-től, két nyelven, angolul és ruszrul azonos terjedelemben.

2., Carpatho-Rusyn American. A Forum on Carpatho-Rusyn Cultural Heritage. A Kárpáti Ruszin Kutatóközpont (Carpatho-Rusyn Research Center) kiadásában jelenik meg évente négyszer Pitts-burghben, 1977-től.

3., A The New Rusyn Times című, évente négyszer megjelenő periodikát a Kárpát-Ruszin Társaság jelenti meg Pittsburghben 1994-től. Az angol nevű kiadványban olykor ruszin nyelvű betétek is előfordulnak. Az utóbbi számokban ruszin nyelvleckéket is közölnek.

Ruszin témájú vagy nyelvű könyvek az említett Kárpáti Ruszin Kutatóközpont és a kanadai Multicultural History Society of Ontario kiadásában jelennek meg jelentősebb számban.

A Kárpáti Ruszin Kutatóközpont kiadványainak számomra elérhető utolsó angol nyelvű katalógusa, (1996) több mint 30 megrendelhető kiadványt tüntet fel. A katalógus 5 strukturális egységre tagolódik:

- 1., Bevezetés a ruszin kérdés irodalmába
- 2., Ruszinok Európában
- 3., Ruszinok Amerikában
- 4., Egyéb ruszin témájú művek
- 5., Megrendelőlap.

A kutatóközpont kiadványai között találhatóunk:

1. nyelvkönyveket, pl.:

Magocsi R. Paul:

Let's speak Rusyn.

Presov Region editin, New Jersey, 1976:

Let's speak Rusyn.

Transcarpathian edition. New Jersey, 1979.

2. bibliográfiákat, pl.:

Magocsi R. Paul: Carpatho-Rusyns

Studies. An Annotated

Bibliography. Volumene I.: 1975-1984.

New York et London, 1988;

Magocsi R. Paul-Mayo K. Olga:

Carpatho-Ruthenica et Harvard.

A Catalog of Holdings. New Jersey, 1977; 1983.

3. térképeket, pl.:

Carpatho-Rusyn settlement.
New Jersey, 1966.

4. Szláv irodalmat, esszét, pl.

Dukhnovych A.:

Virtue is More Important Than Riches.
(két nyelven, ruszinul és angolul).
New Jersey, 1992.

Egyéb említésre méltó kiadványok:

Magocsi R. Paul:

The Carpatho-Rusyn Americans.
New York, 1989;

Our People. Carpatho Rusyns and Their
Descendants in North America. Canada,
Ontario, 194x

A New Slavic Language Is Born.

The Rusyn Literary Language of Slovakia.
New York, 1996.

(két nyelven, angolul és szlovákul);

Bonkáló Alexander:

The Rusyns. New York, 1990.

Dr. Kótyuk Erzsébet

Interetnikus kapcsolatok a népi gyógyításban

Kárpátalja, Rát

A község, amelyben a feldolgozott anyagot néprajzi kutatómunkával gyűjtöttük Rát (ukránul Rátivci) Kárpátalján az ungvári járásban található. Magyarország északkeleti országhatárától nyolc, Ungvártól délnyugatra tizenkét kilométerre terül el. A mai település két falu – Nagyrát és Kistrát – fél évszázada hatásvégi egyesítésével jött létre. Nagyrát neve először az Árpád-kor végén, 1284-ben királyi adománylevélben fordul elő. Ebben az időben a Baksa nemzetség, majd a XIV. században ezek leszármazottai, az Eszenyiek birtokolják. Ezt követően Zsritrey- vagy a Szürtey-családé. 1352-ben Vrat, 1337-ben Roc, 1417-ben Raath, 1427-ben Raad néven ismerik a helységet. A XVI.

század közepén a Sztritey-testvérek között oszlik meg Nagyrát (Naghath) birtoka. Amikor a község a Bocskay-család birtokában volt – 1600 elején – mindössze 37 adózó házat számláltak a településen. 1612-ben a Habsburg-házhoz való hűtlenség miatt Nagyráton 261 római 284 görög katolikus magyar, 20 református és 44 zsidó lakott. A településnek 1869-ben 614, 1900-ban 567 lakosa volt. A két világháború közötti ún. csehszlovák-korszakban a falu lakosainak a száma 590, akik közül 575 magyar, 1 német, 3 szlovák, 11 rutén. Az 1941. évi újbóli magyar népszámláláskor Nagyráton 565-en laktak.

Kistrát népessége az 1241. évi tatárjárás előtt 11 jobbágy- és 10 zsellércsalád volt. A forrásokban 1427-ben szerepel először különálló községként. A Capy, majd az Eszenyi család közös birtoka. 1523-tól a Dobó-, illetve a Demelky-családé. 1552-ben a Demelky rész Ráthy Imréné lett zálogjogon. 1720-ban 21 család lakott a községben. 1833-ban 661, 1864-ben 614, 1870-ben 600, 1900-ban 597, 1920-ban 541 lakost írták össze. 1939-ben 575 volt a falú lakóinak száma, akik két rutén nemzetiségű kivételével magyar anyanyelvűek voltak. Vallási megoszlása: 146 római-katolikus, 65 görög-katolikus, 361 református, 1 izraelita. Ebben az időben egy-egy római-katolikus és református népiskolája volt a falunak.

Rát azon kevés települések közé tartozik, ahol ma is három működő templom található. Kistrát, illetve Nagyrát községek 1918-ig Ung vármegye részeként a történelmi Magyarországhoz, ezután a két világháború között, 1938 november 2-ig a két település Csehszlovákiához tartoztak. Az ekkori első bécsi döntéstől 1944. novemberéig a két település ismét Magyarország szerves része. A két községet az 1940-es évek végén a falvak kolhozosításakor Rát néven egyesítették, és közös tanácsot hoztak létre. Rát lakossága 1969-ben 1209, 1982-ben 1372 lélek volt, túlnyomó többségben magyarok. 1991-ben, miután a kijevei parlament kikiáltotta Ukrajna függetlenségét, Rát lakossága újabb államkeretbe került. Az elmúlt évtizedben a falu lakosainak száma és a két etnikum aránya a következőképpen alakult:

1991-ben 1470 fő, ebből magyar 1240,

ruszin 230, azaz 15,7 %,
1992-ben 1450 fő, ebből magyar 1070,
ruszin 380, azaz 25,9 %
1999-ben 1130 fő, ebből magyar 887,
ruszin 243, azaz 21,5 %

Tömeges betelepülésük azonban csak az 1960-as években kezdődött. Ez időtől a hivatalos párt- és állampolitika, Kárpátalja magyar nemzeti közösség lakóterületének megbontására és „felhígítására”, szorgalmazta a terület hegyvidéki falvaiból a ruszin lakosok magyar favakba való beköltözését. A jobb megélhetés reményében sok új, nem magyar ajkú lakosa lett a falunak. Beilleszkedésük nem volt zökkenőmentes. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy a helyi hatóságoktól olyan privilégiumokat kaptak – ingyenes építési telkek, kedvezményes építőanyag stb.–, amelyekhez az őslakosok nem juthattak hozzá. Azért sem volt könnyű a ruszinok bekapcsolódása a faluközösségbe, mert a község szélén egy új utcában építették fel házaikat, mintegy elhatárolódva a magyarságtól. Az említett okok miatt a két etnikum közeledése nehezen indult meg. A hűvös viszony oldódását elsősorban a helyi gazdaságban közösen végzett munka segítette elő. A falu közösségébe beilleszkedni szándékozó ruszin családok igyekeztek a magyarság házai között lévő üres telkeken házat építeni, szokásaikkal ismerkedni, ünnepeiket tiszteletben tartani. Az első vegyes házasság csak az 1980-as évek legvégén jött létre a faluban.

A két etnikum közötti lassú közeledésének bizonyára az is oka volt, hogy mind a magyarok, mind a ruszinok igyekeztek megőrizni nemzeti identitásukat, ősi hagyományait, kultúrájukat. A több évtizedes együttélés ellenére mégis szükségesszerűen magával hozta az „egymástól tanulást”, a mindennapi élet teendőinek, szokásainak átvételét. Ez nemcsak a közösen végzett munka egyes fogásainak kölcsönös elsajátításában nyilvánult meg, hanem az életmódban is. Nem véletlen, hogy a falu napjainkig fennmaradt népi gyógyító hagyományai a betelepült ruszinok hasonló jellegű szokásainak egyes elemeivel is gazdagodott.

A község magyar lakosságának népi gyógyítását

kutatva megállapíthattuk, hogy a két etnikum viszonylag rövid együttélése ellenére a szokások egymásra hatása már jól érzékelhető. E dolgozat a ráti magyar gyógyító szokásokban és hiedelmekben fellelhető ruszin elemeket mutatja be. Mivel a két nép együttélésének edőpontja jól behatárolható, következtetéseket vonhatunk le a szokások és hiedelmek kölcsönös áramlásának mélységéről, erejéről és intenzitásáról. E dolgozatnak nem témája a faluban élő ruszinak gyógyító szokásainak teljes körű feltárása. Kizárólag azon hiedelmekről és szokásokról szólnunk, amelyek a magyar közösség gyógyító tevékenységének részévé váltak.

A vizsgált adatok alapján megállapíthatjuk: a gyógyító praktikákhoz azon esetekben is kapcsolódnak magikus elemek, amikor egyes eljárások racionális elemekre épülnek. a népi gyógyításban ez nem szokatlan, hiszen a hagyományos módszerek egységesebb, a testet és a lelket egyaránt a gyógyulásnak alárendelő tevékenység-sorozatból állnak. A beteg lényének egészére igyekeznek hatni, gyakran mágiikus elemekkel gazdagítva a gyógyító műveletet.

A magyar gyógyító hagyományokban – Ráton is – a havi vérzés megindításának (terhesség megszakításnak) számos módja ismeretes, azonban recens anyagként már fellelhető a ruszinoktól eltanult módszer: forralt vörös borral aszpirin tablettát vesznek be, majd forró fürdőbe ülnek. Mindezt egy héten át – hét napig –, lefekvés előtt alkalmazzák. Az adatközlők szerint igen hatásos. A hét nap minden bizonnyal a számmágiával magyarázható, hiszen más műveletek esetében is megfigyelhető a hármas, a hetes és a kilences számok ilyen jellegű alkalmazása. A szemmel vert gyermek például kilenc darab parázsból és vízből készült ún. szenesvízzel mossák le. A szemén lévő árpát háromszor kerekítik, azaz köröző mozdulattal gyógyítják. A rontás gyógyítására az öntés műveletét háromszor három, azaz kilenc napon át megisméltik. Mint látjuk, a számmágia fontos szerepet játszik a népi gyógyításában.

Úgy a magyar, mint a ruszin lakosság hiedelmeiben megegyezik, hogy a terhes asszony sohasem tagadja le a terhességét.

Nem beszél róla, de ha rákérdeznek, nem titkolja állapotát. A magyar és a ruszin kismama kizárólag délidő után – vagyis miután már megmozdult a magzat – kezdi el gyűjteni a kelengyét. A magyar hagyományokban a szoptatós asszonyokat általában leves ételekkel – leginkább rántott levessel – táplálták, mert úgy hitték, hogy attól sok teje lesz. A ruszinok úgy tudják, hogy a tejes tea fogyasztása a leghasznosabb, ettől lesz elegendő teje az anyának. Tiszta tejet nem javallanak, mert attól besül a tej szoptatós asszony mellébe. A magyar lakosság az újszülöttek gyulladt szemét elsősorban anyatejjel mosta ki. Ha az anyának nem volt teje, a ruszinoktól tanult módszert alkalmazták: orosz tea langyos főzetével gyógyították a beteg szemeket. A felnőttek gyulladt szemét az imént említett teafű üledékével borogatták.

Hasonlóan terjed a magyar lakosság körében a kisgyermek köhögésének gyógyítására a ruszinok által alkalmazott módszer. Lefekvéskor a kis beteg harisnyájába mustárport szórnak, így aisszik el a gyermek. Úgy vélik, hogy a mustár melegíti a gyermek talpát, és ezért múlik el a köhögése. A másik, ma már általánosan ismert megelőző módszer: a gyermek nyakába kis zacskóban egykét gerezd fokhagymát kötnek, és azzal igyekeznek megelőzni a fertőzést.

A babalátogatás szokásai is közelednek egymáshoz. Az enni hordás fokozatos elhagyása a szokások korszerűsödésével magyarázható. Ma már általában virágot, italt, az újszülöttnék ruhát vagy játékot visznek mind a magyar, mind a ruszin babalátogatók. A korábbi magyar hagyományban a gyermek-ágyas asszonyt hat hétig a szűkebb, illetve a tágabb rokonság látta el étellel és itallal, hordott neki enni. Természetesen a rokonsági fok meghatározza a felsoroltak értékét: minél közelebbi rokon, annál nagyobb az ajándék értéke.

Mind két etnikum hisz a színmágiában. A szemmel verés megelőzésére a magyar és a ruszin újszülöttek csuklóján ott díszleg a piros szalag, vagy az apró gyöngyökből fűzött karkötő. Nem csak az újszülötteket igyekeznek óvni ilyen módon, hanem a háziállataiktól is piros színnel tarják távol a gonosz szándékot. A ráti legelésző tehén-

csordában sok olyan tehenet láthatunk, amelynek farkába piros szalagot fontak, vagy a szarva köré piros rongyot kötöttek.

A gyermek szoptatásának befejeztével – általában egy évig táplálják anyatejjel a kicsiket –, a tej elapasztására a már meglévő receptekhez újakat vettek át a ruszinoktól. A magyarok diófalevéllel vagy keserűlapuval, esetleg mézzel, sós vízzel való mellborogatással segítették elő a tej termelésének megszűnését. Új, hatásosnak mondott módszert tanultak a ruszinoktól: régi, használt seprűnyelet kell átdugni hátul a hóna alatt, majd egyenes, megfeszített háttal minél többet járkalni. Ebben az esetben fájdalom nélkül, és hamarosan eloszlik a tej. Az említett seprű alkalmazása mágikus elemnek tekinthető, hiszen annak kihúzott szálát ott találjuk a magyar gyógyítók kellektárában is. A zsebre, szájpenész gyógyításának és a viaszöntésnek is egyik tartozéka. Úgy tudják, hogy a seprű a bejárati ajtónál nyelére állítva, távol tartja a boszorkányt és a gonosz szellemeket. Az eszköz takarító funkcióját – segítségével távolítják el a szűkségtelen, felesleges, szennyes dolgokat – emelték át a gyógyító folyamatba a magyarok és a ruszinok egyaránt. Ezért fordul elő hasonló módon a két nép gyógyító hagyományában.

A felsoroltak bizonyítják: Ráton az ünnepek (a gyermek születése), valamint a mindennapok (az állatok legelőre hajtása) teendői egy részében már megfigyelhető a szokások keveredése és összemosódása. Egy-egy új gyógyító eljárást vagy hiedelmet átvéve, a megszokott mágikus elemekkel kibővítve teszik kölcsönösen magukévá. Így válik napjainkban egy még közismerten idegen szokás idővel magyarrá (és fordítva), színésítve, gazdagítva ezzel a népi gyógyító hagyományok tárházat.

Bibliográfia

Csikváry Antal (szerk.):

Ungvár és Ung vármegye Budapest, 1940.

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. I-IV. Pest.

Maksay Ferenc: (szerkesztő, bev.) Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. Budapest, 1990.

Mit tanultam Hodinka Antaltól?

...én találkoztam vele.

Ő, de büszkén írom le e sorokat: igen, én találkoztam vele. Én találkoztam Hodinka Antallal. De nemcsak találkoztam vele, hanem íeltetett íróasztala mellé, majd személyesen elkísért a Levéltárba. Beajánlott, mint tanítványát és búcsúzóskor megismételte: gyere be hozzám bátran és bármikor, fiam, mintha apádhoz jönnél.

Elmentem hozzá, többször is. És hallgattam őt. És jegyzeteltem...

és megtanultam tőle: tanulni és olvasni, mert „aki, fiam, nem tud figyelmesen olvasni és okosan tanulni, az ...” és legyintett.

Ő talán boldogabb volt, mint én, mikor disszertációmát elfogadták.

Ne várjanak tőlem, uraim, tudományos beszámolót, hogy mit tanultam tőle, azaz, hogy elismételjem a disszertációmmal kapcsolatos gondolatait, irányvonalát.

Nem, nem éről akarok beszélni. Beszédemnek fő gondolata: visszaemlékezés. Egy hálás diák visszaemlékezik tanárára. Nemcsak azért? Mert döntően segítségére volt, hogy minél előbb megírhatta disszertációját.

De hálával emlékszik vissza rá, mert... mintha csak úgy mellékesen tenné és valahogy úgy és oly utánozhatatlan egyszerűséggel tanítgatta: okosan tanulni, „fejje!” és rendszeresen és mindent átrágni, megemészteni és csak utána írni, cselekedni, alkotni és... (érdekes, ezt mindig hozzátette) emberebb emberré lenni.

Mert „tudod, fiam, lehetsz te magasröptű gondolatoknak is tolmácsolója, de ha nem leszel becsületes ember, ha nevedet mint ember és tudós beszennyezed... szavad, írásod, beszéded csak üres szólalom marad...”, és így tanítgatott.

Prófétai előérzettel (vagy isteni sugallatra?) így készítgetett az elkövetkező 1949-es eseményekre, hogy majd legyen erőm helytállni...és hogy méltó maradjak, valamikor büszkén mondhasam: igen, én találkoztam vele! Én Hodinka Antal

tanítványa voltam.

És erre a sok jóra, nemesre és „okos” dolgokra ő oly egyszerűen, oly természetes szavakkal és gesztussal tanított, mintha csak egykorú, egyenrangú társával beszélgetne... Bocsáss meg, Pregon István, hogy tőled most ellopom szavaidat, gondolatodat, melyet Pirigy István egyik könyvének Ajánlásában írtál: „ilyen egyszerűséggel csak igazi tudósok tudnak megszólalni.”

Mikor is történt mindez? 1938.november 2-án este hallottuk a magyar miniszterelnök szavát: Ungvár, Munkács, Beregszász újra magyar, újra miénk!

Így kerültem én, a munkácsi egyházmegyes kispap, ki tanulmányait a morvák földjén Olmütz városában végeztem, Budapestre, a Központi Szemináriumba.

Én voltam az első felvidéki. IV. éves kispap voltam, és az egyházjog volt a kedvenc tárgyam. A tanárom, Baranyay Jusztin egyszer így szólt hozzám: nézze, fiam, maga felvidéki, így magát bizonyára fogadni fogja Hodinka professzor. Keresse fel, adok magának ajánló sorokat! Főnyeremény lenne, ha készülő disszertációját ily nagy nevű tudós átnézné, tanácsaival és főképpen nevével ajánlaná.

De hogy jutok be hozzá? Köztudott volt, hogy nyugdíjas korában, már jóval túl a hetvenen és közel a nyolcvanhoz már nem fogadott senkit. „Sietnem kell, hogy még befejezhessem emlékirataimat, (és szégyenlem magamat, ne dobjanak reám, Uraim, követ, akkor hallottam ezt a kifejezést először) ígetáramat és rendezzem irataimat... nincs időm másokkal társalogni, feccsegni...” így válaszolt azoknak, akik telefonon próbálkoztak hozzá bejutni.

De összeült a „haditanács”, hogy kidolgozza haditervét: bejutni a nagy Őhöz és meghódítani Hodinka professzort.

Ó, „hol vagyok ti régi játszótársak”? Hol vagytok, ti aranyos ötödikesek, akik felkaroltatok engem, az első fecskét, az első felvidékit?

Becézgettek, bátorítottak, oktattak, hogyan viselkedjem majd, ha sikerül bejutnom HOZZÁ. (Ezt oly áhítattal ejtették ki). Csóka, a főgörög, lelkemre kötötte, hogy aztán „dicsőséggel” köszönj és ne „dicsértességgel.” Cselényi Pista, a feled-

hetetlen Simon Sanyi oly gondosan öltöztettek, mintha első áldozó lennék... hogy egy porszem sem legyen a reverendámon. Kopácsi Miki, Miklós Béla pedig így oktatott: aztán ha sikerül bejutnod, méltóságos úrnak szólítsd és ne Hodinka úrnak... és már szédült a fejem..., de oly jól esett szeretetük. ...és elindultam. Szorongó szívvel, öreg társaim búcsúzó szavaival a fülemben: „aztán rendesen, illedelmesen mutatkozz be és nem beceneveddel, az Öcsivel...”

Becsengtem. Nyílt az ajtó. Ilyent én akkor még nem láttam: egy bűbájos, csodálatos tündér nyitott ajtót, fehér, ragyogó hófehér bóbítás kendővel, amilyentakkor a szobalányok hordtak. De én, csak a tündért láttam, és mintha a túlvilágtól hangzott volna a hang: kit tetszik keresni?... jó, kedves kispap diák úr.

Nem jött ki hang a torkomon, de valahogy kinyögtem: bo-bo-bocsánat, apukáját keresem. Na jöjjön be, – és szinte berántott – de azért nem haragszom, hogy összetévesztett, én csak a szobaleány vagyok. Elvette névjegyemert és visszajött. De csak öt percig lehet bent.

„Jöjjön fiatalember, de gyorsan. Mit akar és ki maga? Nincs időm sokat fecsegni. Hisz látja, hogy dolgozom...” és fel se nézve, sürgötget egy idősebb úr az asztal mellől.

Nyeltem egyet. Majd még egyet, de nem jött ki hang a torkomon. Hogy is mondta „Csóka”, a főgörög? Hogy köszönjek? Dicsértessék? Vagy Dicsőség? Hogy is szólítsam, hogy mutatkozzam be? Ortutay? Eiemér? Vagy Öcsi... és zúgott a fejem, és csak azt látom, hogy az ajtóból a szobalány integet, nyitogatja szép száját és bátorít, hogy “szóalj meg hát!!!

Én akkor valami kábulatban voltam. Elfelejtettem, hogy Budapesten vagyok, egy méltóságos úr otthonában. Szinte olyan hihetetlen volt, mint a mesében, hogy én, a kis beregszászi diák és kiscserkész itt állok remegő térdekkel..., de miért remegek? Kezdett tisztulni agyam, hisz nemrég olvastam, hogy a kárpátaljai ruszin diákok főcserkészévé Hodinka Antal választották meg. De én is cserkésztsizt vagyok, és ez a tudat bátorságot öntött belém, már nem remegett a térdem, kiegyenesedett a hátam is, és fejemet

kissé meghajtva, így mutatkoztam be: Jó munkát, Antal bátyám! Tiszteletem, tanár úr! Ortutay IV. éves hittudományi hallgató, az újra magyar Felvidékről, Ungvárról, tisztelettel jelentkezem.

Uraim! Önök mind komoly, tudós férfiak. Nem azért, hogy mesét hallgassanak. Hanem azért, hogy tudományos előadásokat hallgassanak vagy ilyen értekezleteken részt vegyenek.

De most, kérem higgyenek nekem, nem mesélek. Egy csodálatos eseménynek lehettem szemtanúja. Mint a mesében, a szezám tárujra kinyílt a csodabarlang, úgy az én szavaimra is kinyílt a komorak tetsző professzor szívelelke... és már nem rideg méltóságteljesen, de szinte fiatalosan felugorva átölelt... Ő, a nagy Hodinka, és atyai szeretettel kérdezte, miben lehet segítségemre.

Ó, régen elmúlt a kitűzött ötperces határidő. Három és fél órája, hogy beszél és kérdez, és én válaszolok és válaszolgotok... ő, kedves Udvari István, ne félj, nem követelözöm, hogy az általam kiadott Igetárnak társszerzője legyek, de már akkor hallottam, hogy ez születendőben van, hisz állandóan kérdezgette: és ez így van, így mondják nálunk Kárpátalján? És ragyogott a szeme, mikor bólintottam, hogy igen, így van.

... és hallom most is... és oly büszke oly büszke vagyok erre, ahogy fiatal feleségét és szobaleányát ingerülten leinti: „nem látjátok, hogy munkám van???”

Személyesen elvitt a levéltárba, és ha egy – két napig nem jelentkeztem, már ő cseppet a Központiba. Javítottam, bátorított és oda ő odavetve mindig tanított.

Fiam, az agyad legyen mindig olyan, mint egy tiszta, rendes patikai raktár! Minden legyen a helyén, hogy szinte behuny szemmel is tudjad, mit és hol kell keresni! Raktárod sose legyen üres! Hangyaszorgalommal gyűjtsd az árut, a kincset, mely talán emberi életet ment meg! Hasonlóan gyűjtsd az agyad raktárába a szellemi kincseket, hogy a reászorulóknak adhass belőle! De tedd ezt szorgalmasan és rendszeresen!

És légy és maradj mindig olyan, mint a becsületes bankár, akinek becsületéhez semmi szenny sem tapadhat! Legyen minden szavad? Igen-igen vagy nem -nem!

Elveidet, meggyőződésedet ne add el és ne bocsásd áruba soha! Egy tanár, egy tudós, egy pap, egy hittudományi doktor... legyen szakmájának becsületes őre, tanítója, továbbadója! És maradj és légy fiam, mindig becsületes ember...

... és én hallgattam, hallgattam és szinte megbűvölve „csüngtem ajkán szótlantul, mint a gyümölcs a fán”.

Hangja, tanítása nem gyengült és nem halkult el soha. Én hallottam hangját 1949-ben is, mikor félve, esti imám után azt kérdeztem tőle: Antal bátyám, Hodinka tanár úr, onnan az Égből üzen nekünk, szülőfölded, Kárpátalja görög katolikus papjainak: mit tegyünk és hogyan cselekedjünk?

...és mi meghallottuk és megértettük és elfogadtuk szavait: adott szavunkhoz, eskünhöz hűségesnek kell maradni, mindhalálig!

*Engem erre tanított Hodinka Antal!
Ungvár, 1992.március 29.*

*Hodinka Antal Emlékkönyv
Nyíregyháza, 1993*

Що я навчився от Антонія Годинки?*

Елемир Ортутай

Я стрічався з Ним...

Дуже гордо описую сю пдію, бо я дійсно стрічався з Ним. Не лише стрічався, але і був у него, і Он посадив мене коло свого робочого стола, а потім запровадив мене до бібліотеки, і там представив, як свого ученика. На прощання сказав: заходи до мене сміло сынку, так якби ти до отця заходив.

А я заходив. Слухав Его і записував. Коли прийняти мою дисертацію, думаю, що Он був найщасливіший.

Панове, не чекайте од мене доповідь про то, що я учився од Него, і про що писав я дисертацію, головна думка мого днешнього виступу: воспоминаніє. Один благодарный студент пригадує свого професора, котрый з природною

простотою поучовав: трезвою головою систематично розважати, робити, творити і ... чоловічнійшим чоловіком быти. Бо “знаеш, сыне, можеш ты быти високолітающим мыслителем... але если не залишишся чесным, справедливым чоловіком, і свое имя, як чоловіка і ученого, забрудниш,- твое письменство, твоя бесіда остануться пустою промовою...” – так учив професорським предчувствієм, так підготовляв на событія 1949 року, щоби я остався достойным, і гордо мог сказати: дійсно я був учеником Антонія Годинки.

Се сталося в 1938 році, коли Ужгород, Мукачево, Берегово знову стали мадярськими, і я богослов Мукачевської Епархії, студовавший в Оломовці на Моравії, попав до Будапешту, до Центральної Семинарії, як IV рочный богослов, і тут був учеником професора Шютця, Марцел Михайла, Баараняи Юстинія. Церковное право было моим улюбленим предметом.

Одного разу проф. Бараняи сказав мені: дивіться, сыну, вы из Подкарпатья и вас навiрно прийме Годинка. Я вам дам рекомендацію, і добре было бы, если бы вашу дисертацію Он переглянув, і порадою, знанієм і своим іменем рекомендовав. И тутже передав мені свою візитну карточку.

Я пошов до Антонія Годинки. Двері отворила домработница. Я передав ей візитну карточку, коли вернулася, сказала, що можу заходити, але лише пять минут можу там быти.

Я знав, що Антоній годинка головный почетный скавт русинських скавтов, і я представився по скавтськи: “Ортутай, богослов IV-го курса из вновприсоединенного Ужгорода з повагою голошуся. И тут, як у казці: “сезам открийся” – великий Годинка, не як старец, але з бодростю юноши обняв мене, з отцевскою любовію посадив, і на “ты” позвідав: чим можу тобі помогти, добрый сыне?

Давно пройшли пять минут, цілх три с половиною годин продовжався наш розговор. Лично запровадив до бібліотеки.

Я два-три дны неявлявся у Него, и уже Он сам по телефону вызывав мене из Семинаріи. Постоянно выправляв, пободрявав, учив: - сынку, голова, розум постоянно має быти такой, як чистий аптечный склад. Все най буде на місті, штобы ты из запертыми очима знав, де, шо треба глядати.

И збирай до складу скарбы, до головного мозгового складу духовні скарбы, збирай приліжно и систематично, и залишися на всегда, як чесный банкир. Свои принципы не продай и не міняй. Професор, ученый, доктор богословія най буде чесный сторож своего фаху, его учитель и продовжатель” – и я чув Его голос и в 1949 році, коли у вечерной молитві я звiдав от Него: Брате Антоне, там из неба скажи нам, Подкарпатським греко-католицьким священникам – як быти, шо нам робити?

А мы послухали порозуміли и приняли Його слова: вірными остатися до своеї присяги аж до смерти.

На се учив мене Антоній Годинка.

Udvari István

Sztripszky Hiador a ruszin irodalmi nyelvről

Sztripszky Hiador (1875-1946) a hazai russzisztika történetének egyik figyelemreméltó alakja. 1906-1909 között a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem magántanáraként orosz nyelvi foglalkozásokat tartott kezdő és haladó csoportoknak. Sztripszkynek több, orosz eredetiből készült fordítását ismerjük. Lermontov egyik elbeszélő költeményének, a vitéz Kalasnikov testőréről szóló archaikus nyelvezetű históriáját a “székely népballadának, a rég elmúlt századok hangulatába ringató ódon nyelvével” tolmácsolta

(Vö. György 1946. 20).

Fordításai orosz nyelvről magyarra:

1. *Csehov A.*: Zavarban. Kelet. 1900. május 27.
2. *Csehov A.*: A műtárgy. Kelet. 1900. 23. sz. (június)
3. *Csehov A.*: Milyen a publikum? Erdélyi Lapok. I. 1908. I sz. 56-58.
4. *Avercsenko A.*: A gyógyulás útján. Pesti Hírlap. 1912. 178. sz.
5. Históriai ének az Rettenetes Iván cárról, ifjú testőréről és bátor kalmár Kalasnikovról. Ő-russiai nyelvben szerzette: Lermontov Mihál. Régi magyarsággal átalhozta: Sztripszky Hiador. Bp. 1924. (Ismertetése: I. V.: Napkelet. 1942. 2. 168. Vö. György 1946. 93).

Sztripszky halála után jelentek meg feljegyzései az orosz irodalomról. Mivel tartozunk az orosz irodalomnak? címmel, melyet Mészöly Gedeon tett közzé (Vö. Sztripszky 1949). Sztripszky felfigyelt arra, hogy milyen sok hiba van az orosz klasszikus műveknek jórészt a századforduló tájáról örökölt fordításaiban. Éppen a Mészöly Gedeon által közzétett posztumusz Sztripszky-cikkből tudjuk, hogy például 1942-ben egy tíz árkusnyi hibajegyzéket küldött be a Révai-kiadónak csak a „Holt

lelkek” Szabó Endre által készített fordításához (Ld. még Fenyvesi – Erdei 1981. 321). Sztripszky itt említett posztumusz írásából tudjuk, hogy „Száz év az orosz irodalomból magyarul. 1830-1930” címen tanulmányi tervezett megjelentetni, melyhez saját bevallása szerint 1100 jegyzetének anyagát dolgozta fel.

Sztripszky Híador töredékes hagyatékában Nagyszombatban (Trnava) találhatóak feljegyzései, bibliográfiai jegyzetei, újságkivágásai. Az orosz irodalom száz éve magyarul. 1825-1925. c. tervezett tanulmányához. Az orosz fordításaink kezdő szakaszának időrendje c. töredékes írás több száz bibliográfiai adatot is tartalmaz. (Leőhelye: Szent Adalbert Egyesület Irodalmi Levéltára. Nagyszombat–Trnava. Fasc. 254. Fol. A.1²; 1⁸.)

A jegyzetekben Sztripszky ráirányítja a figyelmet arra, hogy orosz írókat kárpátaljai ruszinok fordítottak először magyar nyelvre orosz eredetiből, ugyanakkor megállapítja azt is, hogy e fordítók magyar nyelvezete olykor szegényes. Helyesen látatja, hogy a magyar irodalmi közvélemény figyelme a krími háború és az 1861-es oroszországi jobbagyfelszabadítás idején terelődött az orosz irodalomra. A fordítások színvonalában észrevehető javulás következett be Mitrák Sándor: Orosz-magyar szótárának 1881-ben történt megjelenését követően, de pozitív szerepe volt a Szarvas Gábor által elindított Magyar Nyelvőrnek is. A XX. században korszakos jelentősége volt Trócsányi Zoltán fordításainak. A jegyzetek között fordítónak szánt gyakorlati tanácsokat is találhatunk pl.: orosz eredetiből fordítsunk; ne szavakat, hanem mondatokat fordítsunk; szólások esetén vegyünk igénybe más nyelvű fordításokat is: forgassuk a rokon értelmű szavak szótárát; tanulmányozzuk külön az orosz szokások, köszönések, ételek, hivatalok stb. kérdéskörét; legyünk jó magyar stiliszták, olvassunk, tanuljunk a legjobb magyar íróktól; a fordítással ne siessünk, nehogy az idegen észjárás hatása alá kerüljünk stb. E témához kapcsolódva említést kell tenni arról is, hogy Mészöly Gedeon Anyegin fordítása első hat fejezetének elkészültében Sztripszky Híador volt a szegedi filológus segítségére. (Vö.:

Anyegin Eugén. Verses regény. írta: Puskin Sándor. Fordította: Mészöly Gedeon. Budapest, 1945. Ld. még Péter 1999. 7-8).

Sztripszky nyelvészeti munkássága a következő területekhez kapcsolódik: névtan; a ruszin írásbeliség és emlékei; szlovák írásbeliség és emlékei; alkalmazott nyelvészet. Sztripszky névtani munkásságára a Magyar Nyelv hasábjain hívtam fel figyelmet (Udvari 1999). A Bereg vármegyei Selesztó községéből származó Sztripszkynek markáns, határozott véleménye volt a ruszin irodalmi nyelvről is. Számos dolgozatában hangsúlyozta, hogy a kárpátaljai ruszin írástudóknak szakítva az egyházi szláv majd az orosz nyelvre alapuló XIX. századi hagyománnyal, a népnyelvre orientálódó XVI-XVIII. századi írásbeliség nyelvi hagyományain kell új, modern irodalmi nyelvet teremteni (Vö. Sztripszky 1930; 1941). A magyarországi ruszin írásbeliség történetét áttekintő dolgozatában már 1907-ben nyolc pontban foglalja össze ajánlásait az új ruszin irodalom művelői számára. Ajánlásai között többek között szerepel: a kárpátaljai és kárpátontúli közös kisorosz nyelvi sajátosságok megőrzése; bizonyos kárpátaljai ruszin jellegzetességek megtartása; az etimologikus „o” meghagyása; a nagyorosz szavak kerülése; az elkerülhetetlen magyar jövevényszavak megőrzése (Sztripszky 1907).

Egy 1913-ban írott cikkében így fogalmaz: „Mínthogy pedig ez a (magyarországi rusznák) parasztnyelv önálló, hungaroruthen alakká fejlődött ki, amely az ukrainaitól távol van, de a muszkától még messzebb esik, semmi egyebet nem kell tennünk, mint e népnyelvből kivont törvények alapján egy különleges magyarországi rusznák paraszti nyelvet megállapítani.

Nagyon természetes azonban, hogy amiképpen amazoktól tartalomban különbözik, helyesírása is legyen minél messzebb úgy az ukrainaitól, mint a muszkától” (Sztripszky 1913 290-244). A helyesírásnak „Legyen az a célja, hogy olyan köntöst szabjunk az írásba foglalt paraszti nyelv számára, amely már külsejével is elárulhassa, hogy se nem muszka, se nem ukrainai, de azért mégis megfeleljen mind a négy dialectus kívánalmainak” (Sztripszky 1913 296).

A ruszin irodalmi nyelvre és helyesírásra vonatkozó elképzeléseit Sztropszky az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság idején a gyakorlatba is átültette. Ő szerkesztette ugyanis az 1918 decemberében a magyarországi ruszinok számára létesült Ruszka Krajnya autonóm tartomány hivatalos lapját a Русько-Країнська Правда 'Ruszka-Krajnyai Igazság' s. hetilapot, s elindította a Русько-Країнська Бібліотека 'Ruszka-Krajnyai Könyvtár' s. sorozatot, melynek első darabját ő állította össze (Javorszkij 1931 79-87). A Читанка для дорослих 'Olvasókönyv felnőttek részére' s. gyűjteményes kötetben Sztropszky több kárpátaljai ruszin nyelvemléket is közlész, s egy írást közöl. Miből tanulunk ruszinul? (Из чого нам навчитися по-руськи?). A szerző itt is a kárpátaljai ruszin irodalmi nyelv fejlesztése mellett tesz hitet. A ruszin irodalmi nyelv kibontakoztatásának két fő forrása van: a hazai ruszin irodalmi hagyományok, ezekből is főleg a népnyelvű irodalmi emlékek, valamint a helyi nyelvjárások. Sztropszky ebben az írásban is helyteleníti az egyházi szláv és az orosz elemek használatát a ruszin irodalmi nyelvben. A népnyelven alapuló emlékek fontosságát bizonyítva 1919 tavaszán Sztropszky az Egyetemi Nyomdában elindította egy magyar nyelvből 1791-ben ruszinra fordított kéziratos gazdálkodási tanácsadó könyv kiadását. A nyelvemlék azonban nem jelent meg, csupán korrekturepéldányainak részletei őrződtek meg (Vö. Csucska 1977).

Az 1924-ben megjelent névtani vonatkozású könyvének nyelvezete, a ruszin népnyelvi elemek rovására, változást jelent korábbi munkái nyelvezetéhez képest (vö. Sztropszky 1924). E művének szókincse, helyesírása az orosz nyelvéhez közelít, a nyelvtani formák is oroszos köntösben jelennek meg benne. Az orosz nyelvhez közelítő, hagyományos ruszin irodalmi nyelv alkalmazását Sztropszky a szerves irodalmi nyelvi fejlődéshez való alkalmazkodással magyarázza, amikor így ír: "Чтобы не ввойти в течение суших на Подкарпатской Руси языковых споровъ, предлагаю свой трудъ въ одеждъ пережнихъ литературныхъ традицій,

излагая свои мысли малорусскими словами и въ граматичныхъ видахъ, каждому у насъ извстныхъ. Знаю дуже добре, что въ природ нтъ скока безъ помсти самой природы, а укрпляютъ свой домъ можно лишь на существующимъ уже фундамент. Примръ нашихъ заграничныхъ братовъ малорусов научаетъ насъ достаточно наглядно, что всякія явленія еволюціи совокупляються съ болями, такъ якъ и приходъ зубовъ у дитини. А се треба переболти.

До сего же нужно время, много времени!" (Sztropszky 1924 5-6).

Kárpátalja visszatérését követően aktívan bekapcsolódott a Kárpátaljai Tudományos Társaság Ruszin Nyelvi és Irodalmi Szakosztályának munkájába. A szakosztály tagjai között találjuk többek között: Kniezsa Istvánt és Melich Jánost. (Vö. Zorja Hajnal. I. 1941. 1-2.sz. 11; ld. még. Vö. Csátáry 1995 5-10). A Társaság által kiadott periodikákban, elsősorban pedig a Literaturna negyljaban és a Zorja Hajnalban rendszeresen publikált. A Literaturna negylja hasábjain több ruszin nyelvemléket mutatott (Vö. Udvari 1999/a). Egy 1942-ben Ungvárott kiadott ruszin irodalomtörténet szerint: "Sztropszky Hiador nagy híve azoknak a kárpátaljai ruszin törekvéseknek, amelyek a kárpátaljai ruszinok nyelvét irodalmi nyelvi szintre kívánják emelni" (Исторія подкарпатурської літератури. Унгарь. Книгопечатня ОО. Василянъ в Унгарь.) Ungvár, 1942. 63f. Csekey István professzorhoz írott levelében Sztropszky tiltakozik az ellen, hogy Vörösmarty Mihály Szózat s. költeménye ruszin címke alatt nem ruszin népnyelvre, hanem orosz nyelvre került lefordításra a professzor könyvében (Udvari 2000).

Sztropszkynek több egyéb dolgozata is megérdemli a nyelvész figyelmét. (Vö. A magyar vezényszó történetéhez. Századok. 43. 1909. 129-142. 203-217; Sztojka püspök újonnan felfedezett antimensionja és az irholczi monostor. Ungvár, 1910. Klny. a Görög Katholikus Szemléből; A Halotti Beszéd és Könyörgés, mint a görög szerzetás emléke. In. Sztropszky H.: Jegyzetek a görög kultúra árpádkori nyomairól. Bp.

1913. 51-71; Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban. Protestáns hatások a hazai románságra. Bp. 1911. (Alexics Györggyel társszerzőségben.)

1939-ben Sztipszky Hiador filológusként nyújtott hatékony segítséget a hazánkba menekült lengyeleknek, akiknek számára a legszükségesebb magyar szavakból, a kiejtés feltüntetésével egy kis szótárt /A legszükségesebb magyar szavak szótára lengyelek részére, kiejtéssel. Bp. 1939./ állított össze. (A lengyel-magyar kapcsolatok e korhú filológiai dokumentumáról ld. Udvari 2000). A II. világháború idején két kiadásban is megjelent Sztipszkynek a magyarországi orosznyelv-oktatás története szempontjából is figyelemre méltó műve, az „Orosz beszélgetések magyarok részére...”. A hazai orosznyelv-oktatás történetének monográfiája szerint békés, polgári, tehát nem katonai használatra szánt társalgó volt ez, amely egy képzeletbeli utazás vázára fűzte fel a legszükségesebb szókincset és példamondatokat, mindehhez minimális nyelvtani ismeretet nyújtva. (Vö. Kiss 1995 24-25).

A mű érdekessége, hogy nyelvtani része teljes egészében megegyezik az 1906-os kiadású Rozsnyai gyors nyelvmesterei sorozatban megjelent orosz változat nyelvtani fejezetével. A szerző a képzeletbeli utazás résztvevőit nem valamely orosz nagyvárosba, mondjuk, Moszkvába vagy a korabeli Leningrádba kalauzolta el, hanem az ukrán fővárosba, Kijevbe. A magyarosz milicu-t nyelvi vonatkozásban így csupán a kijevi Гостиница Московская elnevezés biztosítja állapítja meg Kiss Kálmán.

IRODALOM

Csatáry 1995 – Csatáry György (szerk.): Зоря – Hajnal. A Kárpátaljai Tudományos Társaság (1941-1944). Beregszász–Budapest.

Csucska 1977 – Чучка П.П.: Закарпатоукраїнська пам'ятка науково-популярного стилю кінця XVIII ст. Записки наукового товариства № 4-5. Пряшів. 135-166.

György 1946 – György Lajos: A magyar és az orosz irodalom. Erdélyi Tudományos

Füzetek. 200. Kolozsvár.

Fenyvesi – Erdei 1981 – Fenyvesi István – Erdei Jusztina: A második “magyar Anyegin” Magyar Nyelv. 77. évf. 3 sz. 320-329.

Javorszkij 1931 – Яворский Ю. Я. : Литературные отголоски “русько-краинского” періода в Закарпатской Русі 1919 года. Карпаторускій сборник. Подкарпатская Русь в честь президента Т.Г. Масарика. Ужгородь. 79-87.

Kiss 1993 – Kiss Kálmán: A magyarországi orosznyelv-oktatás történetének száz esztendeje (1849-1949). Bölcsészdoktori disszertáció. Nyíregyháza–Debrecen. (kézirat).

Kiss 1995 – A magyarországi orosznyelv-oktatás első korszaka. (1849-1949). Debrecen.

Péter 1999 – Péter Mihály: „Pár tarka fejezet csupán...”. Puskin „Jevgenij Anyeginje” – a magyar fordítások tükrében. Budapest.

Sztipszky 1907 – Старша руська письменность Угорщины. Унгар, Клы. а Наука с. újságból.

Sztipszky 1913 – Moszkophilismus, ukrainismus és a hazai rusznákok. Клы. а Budapesti Szemle 153. k. 434. számából.

Sztipszky 1924 – Гд документи старшей истории Подкарпатской Русі. О межевыхъ названіяхъ. Ужгородь.

Sztipszky 1930 – Язык литературной традиции Подкарпатской Русі. Карпатский свѣтъ. ч. 9-10. 1083-1093.

Sztipszky 1939 – A legszükségesebb magyar szavak szótára lengyelek részére, kiejtéssel. Sowniczek najniezbdniejszych syw wgierskich dla Polakuw, z wymow. Budapest.

Sztipszky 1941 – Заблудлымъ сынамъ Подкарпатья. Литературна недля I. ч. 14. 117-121.

Sztipszky 1942 – Orosz beszélgetések magyarok részére a kiejtés pontos feltüntetésével és rövid orosz nyelvtannal. Budapest.

Sztipszky 1949 – Mivel tartozunk az orosz irodalomnak? Szeged. In. Puskin Sándor: Nulin gróf. Verses kis tréfás história. Fordította és műfordításelméleti tanulmányokkal ellátta Mészöly Gedeon. „Nép és

Nyelv Különnyomatai". 1. Szeged.

Udvari 1999 – Sztripszky Hiador névtani munkássága. Magyar Nyelv. 95.évf. 4 sz. 412-418.

Udvari 1999/a – Данные к этнографическому творчеству Гиадора Стрипского (1875–1946) Slavica 39. évf. 51-70.

Udvari 2000 – Adatok Sztripszky Hiador késői alkotói korszakához (Magyar szavak szótára lengyelek részére (1939); Vörösmarty Mihály: Szózat c. költeményének ruszin fordítása. In. Banczerowski J. (szerk.) : Hungaro- Polonica. VIII. Budapest.

Botlik József

Kárpátalja autonómiájának első időszaka (1939. július – 1941. december)

A magyar honvédség csapatai 1939. március 15. és 17. között, mindössze három nap alatt foglalták el Kárpátalját. Ezt követően egy héttel, március 23-án hajnalban újra támadást indítottak az Ung folyó vonalától nyugati irányba, amelyre elsősorban az Ungvár-Uzsok vasútvonal biztosítására volt szükség. Másnap – 24-én – a Takcsány-Szobránc-Bező vonal mögött, mintegy 20 km-es mélységű előnyomulás után a magyar katonaság megállásra kapott parancsot a budapesti hadvezetéstől. Kárpátalja visszavétele után, már 17-étől a magyar hadvezetés katonai közigazgatást vezetett be. Ez a hadijog természetes folyományaként szokásos jelenség volt és ma is az mindenütt a világon, ahol előzőleg hadműveletek folytak. A Huszton működő német konzulátus segítségével mintegy 7500 ukrán nacionalista távozott a vidékről és települt át Szlovákia keleti felébe, ahol megkezdték politikai és katonai szervezésüket. Az egy napig létezett Kárpát-Ukrajna államelnöke, Avgusztin Volosin (1874-1945) Romániába menekült, majd Berlinbe utazott, majd a Németország fennhatósága alatt álló cseh protektorátus központjában telepedett le.

Kárpátalján már a három napig tartó visz-

szafoglalás kezdetén, március 15-től akció indult meg a „nemkívánatos elemek” felkutatására, elsősorban a magyar hatóságok elsősorban a Szics-gárdistákat, az ukrán irányzat és a kommunistákat igyekeztek kiszűrni. Egyes személyek túlbuzgósága helyenként atrocitásokhoz vezetett, amely ellen Teleki Pál (1879-1941) miniszterelnök nyomban fellépett. Ezért a katonai közigazgatás vezetője, Novákovits Béla altábornagy mellé a belügyminiszter Marina Gyula (1901-1983) teológiai tanár, ungvári lakost miniszteri megbízottal tanácsadónak kinevezte. A magyar honvédség Kárpátalján mintegy 1200, a Volosin-rendszerben szerepet vállalt embert – többségében Szics-gárdistát – internált, akiket szigorított, „szögesdrótos” táborokban – ezeket még Volosin állította fel Rahó mellett a Dumen-havasokban – helyeztek el rossz körülmények közé. Az egyik legnagyobbat, főként „szicsiek”-kel Munkács város központjában, az ún. Kohner-kastélyban alakították ki. A „dróttalanok” – ezekben főként tanítókat, tanárokat és más értelmiségieket tartottak fogva – a Huszt melletti Tiszakirván, a Nagyszőlős környéki Tiszaujhelyen és Szőlősvégárdon, sőt a Nyíregyháza közelében található Varjúlapon voltak. Novákovits altábornagy a „szöges”, Marina a „dróttalan” táborokat számoltatta fel.

Teleki Pál miniszterelnök a kárpátaljai közigazgatás időtartamát igyekezett minél rövidebbre korlátozni, és minél zökkenőmentesen megteremteni az átmenetet a polgári adminisztrációhoz. A magyar kormány 1939. május 12-én döntött arról, hogy amíg a terület tervezett önkormányzata törvényhozási úton véglegesen rendeződik, addig átmeneti polgári adminisztrációt kell bevezetni. Kárpátalja élére kormánybiztos kerül. Az önkormányzati területhez nem csatolják Nagyszőlöst és környékét. (Autonóm területébe természetesen nem tartozott a több mint 90 %-os magyar többségű síkvidéki Tiszahát, amely korábban, 1938. november 2-án az első bécsi döntéssel visszakapott Magyarországhoz. Itt két külön közigazgatási egységet, Ung, illetve Bereg és Ugocsa közigazgatásilag „egyelőre egyesített” vármegyéket hozták létre.)

Kárpátalján a polgári közigazgatás be-

vezetésében döntő állomás volt az Országos Törvénytárban 1939. június 23-án kihirdetett VI. törvénycikk „a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről”. 6. §-a utasította a miniszterelnököt, hogy „Kárpátalja önkormányzatának szabályozásáról külön törvényjavaslatot terjesszen az országgyűlés elé.” A 7. § arról intézkedett, hogy a törvényhozás további rendelkezésig a minisztériumok megtehessek azokat az intézkedéseket, amelyek a terület „egész jogrendszerének az ország fennálló jogrendszerébe beillesztése, illetőleg ezzel összhangba hozatala végett szükségesek.” (MOL. K 774. 1939: 55.)

Az előbbi törvénycikk elfogadásának napján, 1939. június 22-én jelent meg a 6200/1939. M. E. (Miniszterelnökség) számú kormányrendelet „a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről”. A rendelkezés e hónap 30-án a belügyminiszter 14499/1939. B. M. sz. rendeletével lépett hatályba, és bevezetője szerint addig érvényes, amíg a terület önkormányzatát véglegesen „törvény nem rendezi”. Teleki Pál miniszterelnök 1940. július 23-án terjesztette be a magyar parlament ezzel kapcsolatos törvényjavaslatát, de a katonai körök nyomására – ekkor már erőteljes készülődés folyt Erdély visszaszerzésére Romániától – a képviselőház nem fogadta el. A Kárpátalja (a köznyelvben, nem hivatalosan Ruténföldnek is nevezték) autonómiáját felállító 6200/1939. sz. kormányrendelet intézkedései azonban 1944. októberéig, a terület szovjet katonai megszállásáig érvényben maradtak.

A rendelet alapján Kárpátalja irányítására az államfő Ungvár székhellyel kormányzó biztost nevez ki, aki „a vármegyei törvényhatóságokat megillető szabályrendelet alkotási jogkört” gyakorolja, és a főispánok, valamint a tankerületi főigazgatók hatáskörébe utalt jogok is megilletik. A kormányzói biztost az általános érdekű kérdésekben a főtanácsadó tájékoztatja, akinek elnöklétével egy nyolctagú véleményező- és indítványozó bizottságot kell alakítani. Kárpátalján három közigazgatási kirendeltséget hoznak létre. „Ha a

belügyminiszter a község hivatalos nevét magyar és magyar-orosz (azaz rutén vagy ruszin – a szerző megjegyzi.) nyelven állapította meg, a kétnyelvű elnevezést együttesen kell használni. (I. r. 7. §: 3.) A kárpátaljai területen az állam hivatalos nyelve a magyar és a magyar-orosz. A törvényeket hiteles fordításban magyar-orosz nyelven is ki kell adni.” (11 §: 1-2.) Külön két nyelvű hivatalos lapot kell létesíteni a helyi rendeletek közzétételére hasábosan, lehetőleg a Budapesti Közlönnyel egy időben megjelenve.

„A kárpátaljai terület lakosai a kárpátaljai területen működő állami és önkormányzati hatóságokhoz, valamint a M. Kir. miniszterekhez magyar-orosz nyelven is fordulhatnak és ebben az esetben a választ magyar-orosz nyelven kell megadni.” (11. §: 7.) A közlöny hasonlóan jelenteti majd meg a kormányzói biztos által kiadott szabályrendeleteket, valamint a kormányzói biztos vagy a közigazgatási kirendeltség vezetője által kiadott általános jellegű rendelkezéseket és közleményeket. A kormányrendelet II. része a hatósági fokozatokkal, a III. a tisztviselők alkalmazásával, a IV. a községek háztartásával (költségvetésével) foglalkozott, az V. a vegyes rendelkezéseket közölte. A járások és községek szervezetére – az egyes eltéréseket nem tekintve – a magyar jogszabályok voltak az irányadók. (Belügyi Közlöny. /XLIV. évf. 30. sz./, 1939. júl. 6: 769-773., MOL. K. 774. 1939: 54.)

Június 26-án az államfő, Horthy Miklós kormányzó „legfelsőbb kézirat”-ot adott ki „közkegyelem gyakorlásá”-ról. „Abból az ünnepélyes alkalomból”, hogy Kárpátalja törvényileg is újraegyesült (több mint 1000 évig, 1920-ig a történeti Magyarország szerves része volt!) a Magyar Szent Koronával. Célja, hogy „hatékonyan előmozdítsam e területek sokat szenvedett lakossága lelki békéjének és megnyugvásának a megeremtésére irányuló céltudatos törekvéseket s ezen az úton Kárpátalja rendezett közviszonyainak mielőbbi megvalósítását.” Horthy „állampolgárságra és nemzetiségre tekintet nélkül” kegyelembe részesítette mindazokat „akiket a kárpátaljai területek állami hovatartozásának kérdése-

vel, illetve az ebből támadt politikai feszültséggel kapcsolatban a jelen elhatározásom kibocsátásig elkövetett bűncselekmény miatt a polgári vagy katonai büntetőbírótság jogerősen elítélt”, illetve akik ellen az előbbi cselekmények miatt jelenleg eljárnak, valamint ha nem estek a(z 1938.) december 29-én kiadott előző közkegyelem alá. A széleskörű amnesztia kiterjedt a felfüggesztett, illetve a megkezdett büntetések végre nem hajtott részének az elengedésére is, valamint a tettesekre, a részesekre, a bűnpártolásra és úgy a befejezett bűncselekményre, amint annak kísérletére. (Belügyi Közlöny. u. o. 768., 804-806., MOL. K 774. 1939: 56.) Fél év múlva, decemberben Horthy újabb közkegyelmi intézkedésével több százan mentesültek büntetésük alól, közöttük számos volt Szics-gárdista.

Közben, június 28-án Horthy, Kárpátalja élére kormányzói biztossá nevezte ki báró Perényi Zsigmond (1870-1946) koronaórt, a felsőház tagját, és a személye mellé három vezető tisztviselőt miniszteri tanácsosi rangban. A pénzügyek irányítására Demkó Mihályt, a vallási- és közoktatásra Marina Gyulát, a belügyek vitelére Beszkid Sándort. A belügyminiszter ugyanezen a napon nevezte ki Kárpátalja három közigazgatási kirendeltségének – az ungi székhelye Ungvár, a beregiei Munkács, a máramarosie Huszt – a vezetőit, helyetteseiket, valamint tisztviselői karát. (U. o.: 807-808., ill. MOL.: 10-49., 56.) Az 1939. évi VI. törvénycikk alapján, június 30-án foglalta el helyét a magyar parlamentben Bródy Andrással (1895-1946) az élen, „behívással” tíz kárpátaljai honatya. Az ő vezetésével július 22-én a kárpátaljai képviselők „magyar-orosz parlamenti klub”-ot alakítottak. (Bródy 1938. októberében az első kárpátukrán kormány miniszterelnöke volt, 1946-ban a kárpátaljai szovjet népbíróóság egy koncepció per során halálra ítélté, és kivégezték.)

Még június 30-án látott napvilágot a belügyminiszter 14500/1939. B. M. sz. rendelete: „A visszatért kárpátaljai területen a községnevek megállapítása, továbbá a közigazgatási kirendeltségek és a járások területi beosztása”, amely természetesen két nyelven – magyar és magyar-orosz –, latin és

cirill betűkkel közölte a települések hivatalos nevét. A közigazgatási beosztáson kívül a rendelet 1 §-ának 2. bekezdéséhez egy külön jegyzéket mellékeltek, amely a közölte a települések magyar, illetve magyar-orosz nevét, az utóbbi kiejtését, 1918. október 31-i (magyar) és 1939. március 15-én érvényes cseh, illetve rutén nevét. Egy példa: Alsóverecke – Nizsni Verecki – Alsóverecke – Nizsni Verecky – Nizsni Verecki. (Belügyi Közlöny. u. o.: 781-802., MOL. u. o.: 54.) Az 1918. október 31-i előtti helységneveket nem állították vissza autonómikusan, 176 rutén községben a belügyminiszter viszont engedélyezte a magyar-orosz nevek használatát. Az ímént ismertetett rendeletekkel a magyar kormányzat megteremtette Kárpátalján a feltételeket a polgári adminisztráció bevezetéséhez, amelyre július 7-én került sor. Perényi Zsigmond kormányzói biztos ekkor foglalta el hivatali székhelyét Ungváron, ezzel megszűnt a terület katonai közigazgatása.

Közben a minisztertanács július 7-i, majd 25-i ülésén „akként határozott, hogy a Kárpátalján működő állami hatóságok, hivatalok összes külső megjelöléseiben a magyar, illetve a magyar-orosz nyelvet mindenütt használni kell. /Elöl a magyar megjelölés, utána vagy alája ugyanolyan nagyságú betűkkel a magyar-orosz megjelölés./” (Kiem. tőlem – B. J.) Telek arra kérte a pénzügyminisztert, hogy intézkedjen: „a pénzügyminisztérium alá tartozó összes kárpátaljai hatóságok és hivatalok külső megjelölésénél az előbb említett határozat a legsürgősebben végrehajtsák.” (MOL. K 28. 96. t. 1939-L-18103.) A ruszinokat (ruténeket) ekkortól hivatalosan többnyire magyar-oroszként említették, de az előbbi két népnevet is használták. Fenczik és pártja kárpátorosz népről beszélt, de az alább idézendő hatósági iratban viszont csak „orosz” nyelvről szóltak. 1939-1940 fordulójától egyre inkább terjedt a ruszin, majd az önkormányzati törvényjavaslat benyújtása előtti hetekben, 1940 kora nyarán hivatalosan a rutén elnevezés honosodott meg.

A kétnyelvű – magyar, illetve magyar-orosz (ruszin) – táblák elhelyezését a már ismertetett rendeletek és a fenti minisztertanácsi határozata

tok alapján a középületeken, a települések határában, vasútállomásokon már 1939. július-augusztusában megkezdték. Kétnyelvű vasúti menetrendet is kiadtak, és „az erdei vasút és az erdőhivatalok körbélyegzői is két nyelven készültek, azaz magyarul és cirill betűkkel ruthénul.” (Pankotai. 1992: 86., 130.) Meg kell jegyeznünk, hogy Kárpátalja márciusi visszacsatolása után a cseh nyelvű feliratokat eltávolították – így például Munkácson is –, de ez az intézkedés az „orosz” (ruszin) cirill betűs feliratokat nem érintette. A kérdés 1940 tavaszán rágalmozás miatt merült fel, amely Bródy András lapjában, az ungvári Ruszszkaja Pravdában (Orosz Igazság) jelent meg „Munkács orosz feliratok nélkül” címmel. A cikket átvette az Egyesült Államokban kiadott Ruszszkij Visztnik márc. 21-i száma. Az ügyben Ung vármegye és Ungvár thj. (törvényhatósági jogú) város főispánja, Simonfalvy Árpád vizsgálatot és Pamlényi János munkácsi rendőrkapitány nyomozást indított. Megállapították – s ezt fényképekkel bizonyították –, hogy Munkácson, valamint a hozzá tartozó Oroszvég, Várpalánka és Munkács-Váralja községekben 1940 tavaszán összesen 86(!) olyan intézmény-, illetve egyéb cím- és cégtábla volt, amelyeken a magyar mellett cirill betűs feliratot is elhelyeztek. Így például az állami tanítóképző és líceumon, a magyar-orosz gimnáziumon, a polgári iskolán, a Földmérési Felügyelőségen, a Munkácsi Járási Hitelszövetkezeten, a Szemeyi Vízrendező Társulaton, a beregi közigazgatási kirendeltségen, illetve annak árvaszéke székházán, a Kultúrmémöki Hivatalon, a Magyar Nemzeti Bank munkácsi fiókján, a Kereskedelmi Bank Rt. székházán, a Hangya szövetkezeti áruraktáron, a főtéri Csillag-szállón.

A vizsgálat folyamán a városban az előbbiek között 23 kétnyelvű magán cégtáblát írtak össze, ékszerésztől az orvosig, asztalostól az üvegkereskedőig. A munkácsi görögkeleti püspökség főbejzatán, a Kárpátorosz Sas (Karpatoruszskij Orel) ruszin ifjúsági egyesület székházán, a magyar gimnázium(!) utcai falán elhelyezett Puskin-emléktáblán és a Fő-téren álló Mitrák Sándor (Alexander) /1837-1913/ ruszin papköltő szobrán csak cirill betűs feliratok voltak. A fotókhoz 1940. június 12-én dr. Baternay Béla

munkácsi kir. közjegyző írt Tanúsítványt, amelyet – államcímeres körpecsétje szerint – „dr. Bojtár Géza munkácsi kir. járásbírósi tolmács” fordított le „orosz” nyelvre. Illetke 2 Pengő volt, ügyszáma 125/1940. Körpecsétje mellett téglalap alakú hitelesítő bélyegző található, a következő szöveggel: „Hivatkozással a beregszászi kir. törvényszék elnöke előtt letett eskümrre, bizonyítom, hogy ez a fordítás a fenti /idefűzött/ orosz nyelvű szöveggel mindenben megegyezik”. (MOL. K 28. 110. t. 1940–L–18276.) Ez a dokumentum arról is tanúskodik, hogy a magyar kormányzat a kárpátaljai autonóm terület különböző hatóságainál a ruszin anyanyelvű állampolgárok ügyintézésére tolmácsokat alkalmazott.

A hatósági-hivatali levelezésben kétnyelvű – latin és cirill betűkkel – nyomtatványokat, vagy ilyen fejléccel ellátott papírt használtak a kárpátaljai területen. Egy példa: az ungi közigazgatási kirendeltséghez tartozó ungvideki járás Ungváron székelő főszolgabírója 1435/1940-ig. számú, a kormányzói biztosnak június 14-én írt kérelmének fejléce lila színű pecséttel, kétsoros, azonos betűnagyságú. „Ungvidéki járás főszolgabírája./Onr. nacsalynik okrua uzsanszkoj okolici.” (U. o.: K. 774. 1940–10747.) A Magyar Nemzeti Bank ungvári, munkácsi és máramarosszigeti fiókjai a magyaron kívül rutén nyelven is folytattak ügyintézését, sőt nyomtatott úton előállított közleményeiket négy nyelven – magyarul, ruténul, románul és németül – is közreadták. A Budapesten 1941. október 10-én keltezett 3/ E 237/III-1941. sz. Hirdetmény/Objávlénie azt tudatta az ügyfelekkel, hogy az adott bankfiókban az alkalmazottak közül kiknek van aláírási joga. (MOL.: Z 944. 2. cs.) A pénzintézetek is kétnyelvű fejleces levélpapírt használtak, például: Kárpátaljai Bank Részvénytársaság/Podkarpatszskij Bank Akcionyernoje Tovariscsesztvo /Filiálka (Fiók): Técső. (U. o.: 1. cs.) Az 1940 februárjában hatályba lépett rendelettel, Ungvár központtal felállított fel a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara – Podkarpatszka Zemlegyelszka Komora is kapcsolódott a terület önkormányzatához, hivatalos nyelve a magyar és a magyar-

oros, azaz ruszin volt. (MOL. Mfilm. Dob. sz. 1942–46. t.–126 061:6-9.)

A kárpátaljai postai forgalomban 1939. március 15. és április 30. között katonai tábori postahivatalok látták el a postaszolgálatot. (Simády. 1982/1.: 39-40.) A Magyar Posta júliustól vezette be a magyar-ruszin kétnyelvűséget. Az 1944 októberi szovjet megszállásig 77 helységben kétnyelvű koronás, vonalkázás nélküli postahivatali körbélyegzőket használtak, felül az adott település magyar, alul cirill nagybetűkkel – például ALSÓSZINEVÉR-SZINEVIR – nevével. Ezen kívül 34 községben postaügynökség működött, ezek szintén kétnyelvű hely-keletbélyegzőket alkalmaztak, amelyeknek formája téglalap alakú volt. A helységnév mellett feltüntették: „Posta-ügyn. /Post. agent.”

Az ajánlottan feladott levelekre kétnyelvű ajánlási raggyeket ragasztottak. Rózsaszín papírra, fekete betűkkel nyomtatták a belföldi postautalványokat (postovij perevod), ezen kívül ajánlási feladóvevényeket (postovij recepisz), valamint levelezőlapokat (postova kartocska) hoztak forgalomba. Az utóbbiakat 6, 8, 10 és 12 filléres áron. Kétnyelvű, koronás mozgóposta körbélyegzők használatát is bevezették 13 kárpátaljai, illetve Budapestről odavezető vasútvonalon. Így például a 34. számú mozgóposta működött Budapest-Kőrösmező/Jászina, a 39. a Budapest-Taracköz/Teresva, Kárpátalján a 61. Munkács-Volóc/Volovec, a 74. Beregszász-Kovácsrét/Kusnica között és vissza. Kétnyelvű, koronás ún. jegyzékelő menet körbélyegzőket is használtak nyolc – Királymező-Tarac-köz/Uszticsoma-Teresva, Fenyves-völgy/Sztavna-Ungvár stb. – vonalon. A „Pu. levélszekrényből/Iz zs. d. post. szkrinyki” (zs. d. = zseleznaja doroga, pályaudvar) hely-keletbélyegzőt 1940-tól – Huszt/Huszt, Kőrös-mező/Jászina, Rahó/Rahov – települések pályaudvarán alkalmazták 1944-ig. A pályaudvari levélszekrényt üritő alkalmazott a bélyegzővel értéktelenítette a küldemények bélyegeit, a mozgópostának csupán az irányítást kellett elvégeznie. A készpénzzel bérmentesített (oplacseno gotovkoju) küldemények kezelésére a huszti postahivatalnál használtak

koronás, kétnyelvű hely-keletbélyegzőt, kizárólag piros festékekkel alkalmazták. (Simády. 1991: 101-110., Lásd bővebben: Palotás. 1981/2.: 13-23., 1982/1.: 29-38.)

Az önkormányzat természetesen a vallás- és közoktatásügyre is kiterjedt. A kárpátaljai kormányzó biztosság e hivatala volt elismerten a legfontosabb hatóság, felügyelte a területen működő oktatási intézményeket. A terület Magyarországhoz való visszatérése utáni első teljes, az 1939-40-es tanévre 126 394 tanuló iratkozott be az összesen 743 elemi iskolába – ezek mintegy 4/5-e rutén tanítási nyelvű volt –, amelyekben összesen 2098 tanító oktatott. Mindössze 12 olyan apró falu volt, ahol nem volt tanoda, és a gyerekek valamelyik szomszéd faluba jártak.

Az elemik túlnyomó többségének – 688-nak – fenntartója az állam, 5 községi, a többi felekezeti volt: 16 római, 25 görög katolikus, 8 református, 1 izraelita. A kárpátaljai területen 72 magyar tanítási nyelvű iskola, illetve magyar tagozat működött, ezek közül 13 megszüntetését tervezték, de újak szervezését is felvetették például Szolván, Bilkén, Sztrabicsón (Mezőterebes), ahol számottevő magyar élt, de nem volt magyar elemi vagy tagozat. További nemzetiségi iskolák: szlovák 54, német 22, román 6, és néhány izraelita (Toronya, Huszt, Nagyszőlős stb.). A kárpátaljai tanügyben ezekben az években összesen 3500-an dolgoztak. „A csehek a népoktatás terén extenzív politikát folytattak, vagyis tömegesen szervezték az új iskolákat, szervezték az új tanítói állásokat, de új tantermek építéséről csak nagyon gyéren gondoskodtak; inkább csak a csehek által nagyobb számban lakott helyeket látták el modern cseh elemi iskola-épületekkel. A számítások szerint 224 elemi iskolai tanteremmel volt kevesebb a szükségesnél. (MOL. K 28. 112. t. 1940-P–15 395: 8.)

A miniszterelnökség ezért az 1940. évre elkülönített 100 ezer pengőt, hogy azokban a községekben, ahol az új iskolákhoz (tantermekhez) az előjáróság azonnal biztosítani tudta telket, azok ez év őszére elkészülhessenek. A települések kézi- és igásnapszámot, valamint építőanyagot is felajánlottak. Az első ütemben Kölcsey, Szkotárszka (Kisszolyva), Hukliva (Zúgó), Szentmi-

hálykörtvélyes ruszin, Alsóapsa román és Huszák szlovák falvakban összesen 24 tanterem és hat tanítói lakás építését tervezték, amelyhez a Földművelésügyi minisztérium 50 % árkedvezménnyel 326 m³ faanyagot utalt ki. A munkák a hideg időjárás korai beállta miatt 1941-re húzódtak. A következő évben 30.000 pengős pótkeretből Alsóbisztra, Felsőbisztra (Felsősebes), Toronya és Vízköz rutén lakta községekben is megkezdtek új iskolák építését. (U. o.: 104. t. 1942-P-15 106.) 1941-ben a kultuszminiszter 300.000 pengőt bocsátott a kormányzói biztos rendelkezésére új iskolák, összesen 31 létesítésére, illetve a csehek által megkezdett építkezések befejezésére Beregtől Máramarosig. (KTÁL. Fond. 53., op. 1., nr. 18., sztr. 59-60.) Itt említjük meg, hogy nem végleges adatok szerint 1940 augusztusában a Ruténföldön 107 óvodát tartottak számon. Az ezen intézmények foglalkoztatási nyelvvel kapcsolatban a miniszterelnökség felkérésére a belügyminisztériumban ekkor tartott tárcaközi értekezleten alapelvek szögezték le, hogy „a nemzetiségi lakossággal bíró községekben az óvodások anyanyelvi oktatásban részesüljenek” (Mikó-iratok. MOL. K 762-h/dossz.)

„A csehek a rutén iskolaügyet minden reális számítás félretételével mértéktelenül kifejelesztették – elemezte az előzményeket Benisch. – 1938-ban 4 ruténnyelvű gimnázium volt (Ungvár, Munkács, Beregszász, Huszt), egyesek ezernél is több tanulóval; Munkácson kereskedelmi, Ungváron és Munkácson tanítóképzők és 22 polgári. A rutén vezetők is belátják, hogy a gimnáziumokba és polgári iskolákba járó rutén tanulók száma túl nagy és az ifjúságot a gyakorlati életre előkészítő szakiskolákba kellene terelni. A magyar kormány igen kíméletesen hozzá is fogott a középfokú iskolák csökkentéséhez, de a szakiskolák felállítása még késik... Jelenleg a legszegényebb, legkevesebb kispolgári elemmel bíró nemzetiségűnknek, a ruténeknek van a legtöbb polgári iskolája.” (U. o.: 444. t. II. r. 1942-P-16 123.) Benisch adatai szerint az 1941-42-es tanévben Kárpátalján a közel 600 rutén tanítási nyelvű elemi iskola mellett 16 állami – a munkácsi kivételével – koedukált rutén pol-

gári iskolában tanítottak, ezek közül hat intézményben magyar és magyar-orosz párhuzamos osztályok voltak, az ungvári rutén polgáriban pedig szlovák tagozat. Három, hasonló fenntartású és fiúk, illetve lányok által egyaránt látogatott rutén gimnázium oktatott Ungváron, Munkácson és Huszton, ezekbe a szóban forgó tanévben 1743 diák iratkozott. (Magyarország 1944-es német megszállásáig Munkácson, illetve Ungváron önálló zsidó gimnázium működött.)

A magyar hatóságok Bilkén és Rahón állami algimnáziumokat szerveztek, az utóbbi helyen rutén nyelvűt. Munkácson 1939-ben ruszin nyelvű kereskedelmi előkészítő tanfolyam nyílt, amely az elmúlt tanévben I-II. osztállyal már tagozatként működött 52, az előkészítő tanfolyam III-IV. osztálya pedig 42 tanulóval. A munkácsi és az iménti tanévben megnyílt ungvári felsőkereskedelmi iskolákban a ruszin nyelvet kötelező, rendszeres tantárgyként hallgatták a diákok. Ungváron két állami tanítóképző működött, a görög katolikus fiú, illetve hasonló felekezetű női intézet vegyes magyar és magyar-orosz osztályokkal. A harmadik vegyes tanítási nyelvű állami tanítóképző Munkácson volt az új rendszerű líceum I. és II., a régi rendszerű tanítóképző III.-V. osztályával. A három tanítóképzőben 1939-től az 1940-es évek elejéig tanévenként, az összes osztályban mintegy 800-an tanultak, akinek mintegy 3/4-e rutén nemzetiségű volt. Ungváron az 1773-ban alapított Görög Katolikus Püspöki Hittudományi Főiskola gondoskodott a lelkészek képzéséről.

Több középfokú iskola kétnyelvű évkönyvet jelentetett meg. Két példa: „A nagyszőlősi m. kir. áll. koedukációs polgári iskola Évkönyve az 1940-41. tanévről. Az iskola fennállásának 60. éve. Közli: Szabó Mihály Szilárd megb. igazgató./ Godicsnij otcset. M. kor. derzs. koedukacijnoj grazsd. skoli v Szevljus. Za skolnij god 1940-41. 60 god osznovanijá skoli. Szooobscaet: Mihail Konszntantin Szabov pov. direktor.” Hasonlóan kétnyelvűen, magyarul és ruszinul jelent az ungvári állami gimnázium évkönyve már az 1938-1939. iskolai évről Szulincsák László igazgató szerkesztésében, pedig Ungvár nem is tartozott Kárpátaljához. A magyar kor-

mány az intézményben röviddel a visszacsatolás után, már 1938. novemberében kötelezővé tette a ruszin nyelv oktatását. Az ungvári állami gimnázium rutén tagozatát 1941. augusztus 30-i hatállyal a kultuszminiszter önálló ruszin tanintézeté minősítette. Az ungvári reáliskola épületében kapott helyett, amelynek felújítására és felszerelésére a miniszter 25.000 pengőt utalt ki. (KTÁL. Fond. 53., op. 1., nr. 18., sztr. 60.)

Külön kell szólnunk rutén nyelvű szakiskolákról, amelyek felállítása – Benisch szerint – késett. Ezek sorába azokat az intézményeket sorolta, amelyek látogatása a tanulók számára kötelező volt. Az 1939-40-es tanévre részben már megnyitottak, részben szervezés alatt álltak a magyar és ruszin tannyelvű, általános irányú iparos tanonciskolák (a mai fogalom szerint szakmunkásképzők) Nagyberánán, Szobráncon, Perecsenyben, Szerednyén, Alsóvereckén. Ilosván, Ökörmezőn, Rahón, de helyszínükként felvetődött Faluszlatina és Nagybocksó is. Alsóvereckén egy jól felszerelt, internátussal is ellátott havasi tejgazdasági iskola is működött a földművelésügyi miniszter felügyelete alatt húsz tanulóval, ahová elemeit végzett 16 éves gazdafiakat vettek fel. Ugyanezen községben faipari szakiskola is létesült a megszűnt kőrösmezői hasonló tanintézmény helyett. Nagyszőlösön az iparügyi miniszter alá tartozó fémipari szakiskolában tanulhattak a rutén gyerekek, és ugyancsak a városban egy két osztályú, magyar, illetve magyar-orosz tannyelvű női háztartási iskolában is oktattak. Benisch Artúr tanulmányában végül felvetette, hogy a csehek által Munkácson létesített gazdasági szakiskolát építettek, ahol „feltétlenül kellene magyar-orosz tagozatot és lehetőleg egy magyar-orosz tannyelvű téli iskolát létesíteni... A ruszin vezetők is kívánatosnak tartják a gazdasági tudás szempontjából rendkívül elmaradott magyar-orosz nép számára, középiskolák helyett minél több gazdasági és ipari alsó- és középfokú szakiskola és tanfolyam létesítését.” (MOL. K 28.: 112. t. 1940 – P – 15395 : 21-22.)

Teljesen hiányzott Kárpátalján az önálló szaktanítós, gazdasági továbbképző népiskola, de ezeket csak akkor lehet felállítani, ha

képesített, magyar-orosz nyelven tudó oktatók állnak rendelkezésre.

A kormányzói biztosi hivatal tanügyi osztálya az 1940-41-es tanévben a kárpátaljai ösztöndíjakkal terhére hat, elemi iskolai okleveles tanító férfi és nő küldését tervezte továbbképzésre a kecskeméti tanítóképzőbe. Az említett akció: A visszacsatolás után alig egy esztendő alatt a magyar kormány 25.000 pengő ösztöndíjjal támogatta a budapesti, a debreceni, a soproni és más egyetemeken, főiskolákon tanuló kárpátaljai ruszin diákokat. Ezen kívül sokaknak tandíjkezelményt, illetve -mentességet engedélyezett, másokat pedig díjmentesen helyezett el a diákmenzákban és az internátusokban. (Kárp. népéért. 1940: 34-35.) Az 1940/1941. tanévben összesen 15.091 pengő ösztöndíjat osztottak ki gimnáziumi, közép- és főiskolai, valamint tanítóképző intézeti tanulóknak, illetve hallgatóknak. (KTÁL. Fond. 53., op. 1., nr. 18., sztr. 61.) Különösen a polgári iskolákban kevés volt a rutén szaktanár, ráadásul minden második természetrajz-földrajz szakképesítésű, matematika-fizika vagy kémia szakos alig akadt. A tanügyi hatóságok a gazdasági népiskolák felállítását fokozatosan képzelték el, mert egy-egynek a létesítéséhez legalább húsz kataszteri hold föl és mintegy 100 ezer pengő beruházás volt szükséges. Legelőször Munkácson, Nagylucsán és Técsőn tervezték e tanintézményeket magyar, illetve magyar-orosz tannyelvű osztályokkal a szőlő és a gyümölcs-termesztés fejlesztésének elősegítésére. (U. o.: 20-22.) 1939 és 1942 között Kárpátalján a magyar állam 900 ezer pengőt fordított új iskolák építésére, illetve a meglévők felújítására. (Csiki. 1942?: 64.) Közben az 1939-1940-es tanév kezdésére a tanügyi hatóságok új tankönyvekkel látták el a ruszin népiskolákat, kiadásukra a magyar kormány 140.000 pengőt költött.

A kárpátaljai területen intézkedéseket hoztak az 1939. július 15-i összeírás szerint 500.582 lelket számláló rutén anyanyelvű lakosság iskolán kívüli népművelésének a megszervezésére. (A magyarok száma ekkor, itt 62 173 lélek.) Ezt a magyar kormányzat azért tartotta különösen fontosnak, mert az előbbi számlálás szerint a

Ruténföldön élő 6 éves és idősebb népesség 30,4 %-a (!) – 69.431 férfi (24,8 %), 101.110 nő (35,9 %) – sem írni, sem olvasni nem tudott, csak olvasott 1,1 % (6251 fő). (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sor. 114. köt. Bp. 1941: 239., 253.) Az iskolán kívüli népművelés – mai fogalommal közművelődés – kárpátaljai megszervezését a vallás és közoktatásügyi 141 200/1940. sz. rendelete írta elő. Ez kimondta, hogy a három – az ungi, a beregi és a máramarosi – közigazgatási kirendeltségen egyenként ötagú, iskolán kívüli népművelési bizottságot kell alakítani az előbbi év április 15-ig, a helyi hasonló testületeket pedig minden faluban május 1-jéig, legfeljebb tíz taggal. (MOL. K 28. 109. t. 1940–H–16518.) A kirendeltségek ezt követően részletesen kidolgozott, nyomtatott tájékoztató segédanyagot juttattak el a helyi bizottságoknak a népművelés különféle formáinak – a különféle, így analfabéta tanfolyamoktól a műkedvelői előadásokig – a megszervezéséhez. A magyar kormányzat több kultúrház építését tervezte a falvakban, 1940 tavaszán Kovácsréten már folyamatban volt egy ilyen művelődési intézmény építése.

Az 1939. március közepétől július elejéig tartó katonai közigazgatás idején a hatóságok a körülményekből következően felfüggesztették a Volosin kormányzat idején tevékenykedő különféle egyesületek működését. Mindenekelőtt az 1920-ban Ungváron alapított Proszvita (Felvilágosodás) Kultúregyesületet, amelynek „a csehek alatt” döntő szerepe volt az ukrán nyelvi-irodalmi-művelődési törekvések politikai irányzattá válásában, a Kárpátaljára ekkor tömegesen betelepedett ukrán nacionalisták összefogásában és Volosin rövid uralmának az előkészítésében.

A Proszvitát a belügyminiszter 1940. február 3-án kelt határozatával oszlatta fel. (KTÁL. Fond 47., op. 2. ed. hr. 15.) A következő hónapokban leltározták az egyesület ingó és ingatlan vagyonát. Később, május 29-én Ungváron az egyesületi ügyekben illetékes miniszterközi bizottság tárgyalásán megállapították: a mérleg szerint Proszvitánál „300 ezer pengő megfelelő fedezet nélküli teher mutatkozik”,

azaz ennyi adóssága volt. (U. o.: ed. hr. 57.) Az egyesület 155.490 pengő 90 fillérre becsült ungvári ingatlan vagyonát a belügyminiszter 256 594/1941/VII-a. sz., június 9-i határozatával a néhány hónappal korábban alakult Kárpátaljai Tudományos Társaságnak adományozta. (MOL. K 28. 105. t. 1941–P–16393.)

A magyar hatóságok támogatták az 1922-ben Ungváron alakult, a jeles ruszin költő és íróról, Alekszander Duchnovicsról (1803–1865) elnevezett nagyoroszi irányzatú Duchnovics Kultúregyesület újraindulását és működését Perényi kormányzói biztossága alatt. Vezetőségétől azt kérték, hogy az újjólag készített alapszabályban az ismét meghonosodott rutén (vagy ruszin) kifejezést használják a magyar-orosz helyett. (U. o.: 76. t. 1940–L–15486.) Kozma később e kultúregyesület helyett indítványozza a Kárpátaljai Tudományos Társaság létrehozását, amely a vidék tudósainak a részvételével 1941. január 26-án alakult meg Ungváron. Elnökének a kárpátaljai történetírást nesztorát, Hodinka Antal (1864–1946) nyugalmazott egyetemi tanárt választották. A társaság május 10-i közgyűlésén fogadta el 17 §-ból álló alapszabályát, neve: Podkarpatszkoje Obszesztvo Nauk – Kárpátaljai Tudomány Társaság, Ungvár – Ungvár. Célja: „Kárpátalja földrajzi, néprajzi, történelmi, nyelvi, irodalmi, művészeti és egyéb népi kérdéseinek tudományos tanulmányozása, a tudománynak és irodalomnak ruszin és magyar nyelven való művelése és terjesztése.” (KTÁL. Fond 1001., op. 1., ed. hr. 8.)

A tagság három szakosztályba – tudományos, művészeti és néprajzi, valamint ruszin nyelvi és irodalmi – tömörült. A társaság Zorjá-Hajnal címmel kétnyelvű, negyedéves folyóiratot indított. Az önálló tudományos könyvek a Literaturno-Naukova Biblioteka (Irodalmi-Tudományos Könyvtár), a Narodna Biblioteka (Nép-Könyvtár) sorozatban jelentek meg. Külön adták ki az évkönyveket – ilyen volt például a Szelszko-Hoszpodarszkij Kalendar (Mezőgazdasági Kalendárium), a negyedik sorozat a Skolnije Podrucniki (Iskolai Tankönyvek), ennek keretében adták ki a Ruzska Mologyezs

(Ruszin Ifjúság) című lapot. Kéthetente látott napvilágot a Literaturna Nedilja (Irodalmi Vasárnap). A KTT alakulása után egy hónappal Budapesten külön tanácskozott a ruszin nyelvi és irodalmi szakosztály, itt választották elnökévé Iliczky Sándort. Az eseményről beszámoló, Ungváron hetenként megjelenő Kárpáti Vasárnap – alcíme szerint: „a magyar-rutén testvériség lapja” – 1941. március 16-i száma közölte az ülés határozatát: a nyelvi vitában sem orosz, sem az ukrán irányzatra nem támaszkodnak, hanem a ruszin (rutén) népi nyelv alapjaira épített nyelven jelentetik meg kiadványaikat. Közben Teleki Pál miniszterelnök hetekkel korábban sürgette egy rutén nyelvi és irodalmi tanszék létrehozását a budapesti Pázmány Péter, valamint egy rutén etnikai intézet megszervezését a debreceni Tisza István Tudományegyetemen. A Magyarország közhivatalainak cím- és adattárának 1942. évi kiadása (180. o.) szerint ekkor a budapesti univerzitáson Bonkáló Sándor, mint a rutén nyelv és irodalom nyilvános, rendes tanáraként működött.

A KTT céljainak megvalósulását a népművelés eszközeivel segítette a szintén két nyelvű Kurtyak Ivan Kultúregyesület, amely 1941. szeptember 16-án alakult meg Szerednyén. A gyűlés – melyen felszólalt Kozma Miklós kormányzói biztos is – nevében Boksai Gyula elnök, üdvözlő táviratot küldött Bárdossy László (1890-1946) miniszterelnöknek. A sürgönyben többek között leszögezte: „összegyűltünk ma Szerednyén, hogy a fiatal ruszin értelmiség nevében hitet tegyünk a ruszin népi gondolat és a magyarsággal való testvériség mellett, amelyet a mindnyájunkat eltöltő szent-istváni gondolat forraszt el soha el nem szakítható egységben.” (MOL. K 28. 105. t. 1941-P– 21 463.) /A névadó, Ivan Kurtyak volt tanító, az Autonóm Földműves Szövetség elnöke „a csehek alatt” következetesen küzdött Kárpátalja autonómiájáért, 1928-ban az ügyben petíciót nyújtott be a Népszövetséghez. Indítványára, pártja 1932.szeptember 18-án összeült kongresszusa 36 pontos határozatban követelte a rutén nép önrendelkezési jogait. Kurtyák a következő év januárjában a nagyszőlősi

kórházban mérgezési tünetek között meghalt. Utóda a párt élén, Bródy András. (Botlik. 1997: 241, 246.)/

Keresztes-Fischer belügyminiszter 1941. május 15-én az ungvári Skolnaja Pomoscs (Iskola Segély) egyesületet is feloszlatta, és az ungvári, valamint a munkácsi telekkönyvi betétekben lévő javait – miként a Proszvitáét – szintén a Kárpátaljai Tudományos Társaságnak adományozta. (KTÁL. Fond. 53., op. 1., nr. 18., sztr. 78-80.) Az intézkedés főbb indokai: vizsgálat során megállapították, hogy az egyesület ügy- és vagyonezelésében többszörösből szabálytalanságot követtek el, az egyesület vezetőinek és tagjainak jelentékeny része külföldre távozott, az itt maradtak között „olyan idegen állampolgárságú tagok is vannak, akiknek a személye nem nyújt kellő biztosítékot arra, hogy az egyesület az állami főhatalom változásának megfelelő szellemben fogják vezetni”. (MOL. K 28. 112. t. 1941-P–18397.) A Kárpátaljai Pedagógiai Társaság további működését azért nem engedélyezték tovább 1941 októberében, mert „az egyesület vezetősége között olyan személyek foglalnak helyet, akik az ukrán irányzat legfőbb propagálói, és vannak közöttük olyanok, akik rendőri felügyelet alatt állottak... az egyesület továbbra is az ukrán propaganda szervezkedés szolgálatában állana, épp ezért működése állambiztonsági szempontból nem kívánatos.” (U. o.: 105. t. 1941-P–22205.)

A magyar kormányzat támogatta a kárpátaljai ruszin, sőt az orosz nyelvű sajtó megjelenését is. Bródy Ruszkaja Pravda című napilapját már említettük, a megjelentetéséhez szükséges lapengedély megadását 1939. augusztusában Teleki miniszterelnök a politikusknak „személyesen megígérte.” (U. o.: 271. t. 1939-P–18638.) A volt ruszin kormányfőnek ezen kívül egy hetilapja is napvilágot látott Ungváron, a Ruszkij Vesztnyik (Orosz Közlöny). Szintén az előbbi városban jelent Karpatoruszsckij Holosz (Kárpátorosz Hang), a Narodna Skola (Népiszkola), a Karpatszka Nedilja (Kárpáti Vasárnap), a kormányzói biztosság hivatalos lapja a már említett Podkarpatszckij Visztznik-Kárpátaljai Közlöny, és Iliczky nagyprépost két hitbuz-

galmi lapja a Dobroy Pasztrij (Jó Pásztor) és a Blagovisztnik (Üdvhírnök). E sajtótermékeket ungvári nyomdáknak állították elő, ezért kiegészítették a sajtóellenőrzésről szóló rendelettel azzal, hogy „a debreceni, kassai és nagyvárad kir. ítéletábrák területén előállított rutén vagy orosz /ukrán/ sajtótermékeket ki nyomtatni kizárólag az ungvári kir. ügyészség engedélyével lehet... mert (ott) a rutén és az orosz nyelvet értő ügyészek vannak.” (U. o.: Mfilm. Dob. sz. 8919: 11., 47-48.) A magyar kormány Ungváron üzembe helyezte az Állami Nyomda kirendeltségét, amely elsősorban rutén nyelvű kiadványokat állított elő. A cirill és latinbetűs szedőgépekkel jól felszerelt nyomdában ötven ember dolgozott, havi munkabéruk meghaladta a 10.000 pengőt. Itt készült el a ruszin elemi iskolai tankönyvek nagy része, és a hetente kiadott kétnyelvű – már említett – hivatalos lap, a Kárpátaljai Közlöny. (Kárp. népért. 1940: 27-28.) Később, a kormányzói biztos előterjesztésére a pénzügyminiszter az Állami Nyomda ungvári kirendeltségét 1941. augusztus 1-jétől megszüntette és nyomda teljes, mintegy 250.000 pengő értékű üzemi felszerelését, minden ellenszolgáltatás nélkül a Kárpátaljai Tudományos Társaságra ruházta át. Ezután a nyomda minden bevétele (s kiadása) a társaságot illette. (KTÁL. Fond 53., op. 1., nr. 18., sztr. 80.)

A 6200/1939. számú, Kárpátalja közigazgatásáról szóló és az intézkedéseit tovább bővítő rendeletek a gyakorlatban tették lehetővé – mint előbbieken vázoltuk – a magyar és ruszin kétnyelvűséget a polgári adminisztráció minden területén, a hivataloktól a hatósági feliratokig, az oktatástól az egyesületek működéséig. Ennek keretében alakult újjá 1939. augusztus 12-én Ungváron a magyar-orosz nemzeti színház szövetkezet. A társulat szeptember 30-án tartotta első előadását, amellyel jelentős sikert aratott. A magyar kormányzat a színház „sürgős állami támogatásban részesítését” kívánatosnak tartotta. A miniszterelnökség 5000 pengőt utalt ki, Illiczky Sándor kormányzói biztos főtanácsadó 1000 pengő adománnyal segítette áthidalni a színészek kezdeti nehézségeit. A Ruszin Nemzeti Színház – székhelye Ungvár, Jókai tér 40. sz. alatt volt

– tényleges működését 1940. február 19-én kezdte, és ez év tavaszi turnéján 17 településen 43 előadást tartott. A kormányzat a színház évi államsegélyét a következő esztendőben 20 ezer pengőre emelte. (MOL. K 28. 109. t. 1940–P–15221.)

A magyar kormányzat a rádióknak is fontos szerepet szánt a rutén nép tájékoztatásában, művelődésének emelésében. Erre annál is inkább szükség volt, mert egy 1939. márciusi bizalmas jelentés szerint a magyar rádió Kárpátalja irányuló „propagandája magas színvonalú, amely a kérdéseket európai szemszögből tárgyalja, s így az egyszerűbb szellemi képességű nép nem érti meg. Ruszin részről kifogásolják azt is, hogy a jelenlegi ruszin nyelvű rádióbemondó hanghordozása nem eléggé meggyőző erejű... Ezzel a Magyarországról irányított propagandával szemben állítólag nagy előnyben van az ukrán propaganda. Az ukránok vezetői ugyanis majdnem kivétel nélkül elvégezték a berlini ukrán propaganda iskolát.” (U. o.: 97. t. 1939–L–17993.) Néhány hónap múlva, nyáron javították a ruszin adás vételi lehetőségeit. Korábban Kassáról egy kis teljesítményű adó sugározta a rutén nyelvű műsort, „amelyet onnan Ruszinszkóban egyáltalában nem lehetett hallani, a ruszinok kérésére és a magunk megállapításai alapján Budapestre hoztuk, mert a cél az, hogy vehető legyen.” Erről Kozma Miklós (1884-1941), a Magyar Rádió akkor vezetője, Kárpátalja későbbi kormányzói biztosa tájékoztatta Teleki miniszterelnököt. (Kozma-iratok. K 429. 1939. 5. dosz.: 585-587.) A kormányfő fél év múlva, 1940. újévi rádiószózatában „magyar-orosz”, azaz rutén nyelven külön köszöntötte Kárpátalja népét, ezzel is jelezve, hogy továbbra fontosnak tartja az autonómia ügyét. A szöveg helyes kiejtését Marina Gyula gyakoroltatta be Telekivel.

Ez utóbbi gesztus nem volt véletlen, hiszen a nevezetes 6200/1939. M. E. rendelet június 22-i megjelenése után sem került az autonómia ügye a napirendről, sőt Teleki a kérdés sokoldalú feltárását – tervezetek, memorandumok, riportok, cikkek tucatjai – érzékelve, elérkezettnek látta az időt egy parlament elé vihető autonómia törvényjavaslat

elkészítésére. Közben 1939. szeptember 1-jén Németország megtámadta Lengyelországot, amellyel kitért a II. világháború. Mindez hamarosan új körülményeket teremtett Kárpátalján, amelyek jelentős hatással voltak az autonómia kérdésére. A lengyel hadsereg összeomlása a Ribbentrop-Molotov paktum értelmében a Szovjetunió megszállhatta a keleti lengyel területeket, és ezáltal szeptember 17-én a Kárpátok gerincén 150 km hosszan létrejött a szovjet-magyar határ.

Október végéig több mint százezer lengyel állampolgár, többségében katona menekült Kárpátalján át hazánkba. „A szovjet-orosz csapatok megjelenése a Kárpátok gerincén vegyes érzelmeket váltott ki a lakosság körében – írta kárpátaljai helyzetképében Iljkovics Alexej, a magyar rádió szlovák és magyar-orosz híreinek szerkesztője november 28-i ungvári megbeszélései után. A kommunisták, a pravoszlávok nagy része, sőt az ukránok is örömmel fogadták a hírt és reménységgel töltötte el őket, főleg az azóta fokozódó szovjet propaganda folytán /rádióleadások, röpcédulák stb./ . Azonban a személyes tapasztalatok nagyon megnyírbálták reményeiket. Több feszületet kidöntöttek, ami rendkívül rossz benyomást gyakorolt a népre, úgy hogy S(z)tojka püspök ennek a templomokban való kiprédikálást elrendelte, és Rómába is tett erről jelentést... Legnagyobb csalódás a kárpátaljai ukránokat érte. Néhány volt Szics-vezető átszökött a határon abban a reményben, hogy Szovjet-Oroszországban szolgálataikat elfogadják. Néhányat az oroszok kivégzettek közülük, kettő a napokban érkezett vissza. Hátukról csafatokban lógott a bőr.” (U. o.: Mfilm. Dob. sz. 8919., 36/a. sz. ir.)

A kommunista propaganda elsősorban a rutén fiatalokra hatott, az átszököttek egy része középiskolás korú volt. A magyar biztonsági szervek „sok visszaszívárgót” fogtak el, és azokról fényképfelvételeket vettek. Ezeket a képeken tisztán látszott, hogy minden visszatérő rühesen és nagyon leromlott testi állapotban került vissza... Szívesen vették, ha felkértük őket, hogy 1-1 határ menti középiskolánkban elmondhassák életük részleteit a szovjet táborokban és megmutathas-

sák testükön annak nyomait.” (Marina. 1977: 141) A magyar hatóságoknak sikerült néhány olyan fényképfelvételt is készíteni, amelyek a sambori szovjet gyűjtőtáborban fogva tartott több száz Kárpátaljáról kiszökött fiú és leány életkörülményeit örökítette meg. Elsősorban a kiszökötekből eredt, hogy ebben az időben Kárpátalján csökkent a ruszin gimnáziumok tanulóiinak száma, az 1938 őszi visszacsatoláskori 2407 fős létszám az 1941/1942-es tanévre 1746-ra csökkent. (Csiki. 1942?: 64.) A becslült adatok szerint 1938 novembere és 1941 júniusa között közel 20.000 baloldali meggyőződésű, főként ruszin, ukrán, zsidó és kis mértékben magyar nemzetiségű személy – közöttük a már említett több száz ruszin diák – szökött a szomszédos Szovjetunióba a jobb élet reményében. Az NKVD (az 1934-ben alakult Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Del, Belügyi Népbiztosság, ennek volt elődje a VCSK, a Cseka, a GPU, majd OGPU) azonban valamennyit határsértés, illetve kémkedés címén légerekbe hurcolta, és a borzalmakat csak kevesen éltek túl. (Botlik-Dupka. 1991: 49.) Más adatok szerint csak 1940-ben mintegy 30.000 ukrán (ruszin) szökött át Kárpátaljáról Szovjet-Ukrajnába. (Udvari. 1995: 168.)

A „csehek alatt”-i Kárpátalján milyen erős befolyása volt a Csehszlovákia Kommunista Pártjának, a CSKP-nak. Ezért érthető, hogy a konzervatív, keresztény berendezkedésű, a történelmi hagyományokat ápoló, a családi élet szentségét és tisztaságát utalmazó, a vallásfelekezeti békére és a kárpátaljai nyomor enyhítésére törekvő, Horthy kormányzó által vezetett magyar állam már 1939. március közepétől, a katonai közigazgatás kezdetétől fellépett a különféle felforgató eszmékkel szemben. Nemcsak a baloldali mozgalmakat, hanem a gyakran az előbbi álarcába bújt nagyorosz, pánszláv eszméket, ukrán szerveződések is igyekezett visszaszorítani. Bonyolította a helyzetet, hogy a polgári adminisztrációs bevezetése után megindult a nyilaskeresztes aktivisták tevékenysége Kárpátalján, első szervezetük július 26-án Ungváron alakult meg, amelyet Fenczik bizalmi emberei támogattak. Az Orosz Nemzeti-Autonóm Párt feketeingesei segítségével újabb és

újabb nyilas csoportok terjesztették eszméiket. Mintegy ráadásként, a Kárpátalján élő, – az 1939 július 15-i népszámlálás szerint 9340 főt számlált – német nemzetiség Munkács környéki településein és Királymező (Königsfeld) körzetében megkezdődött a Volksbund (Magyarországi Németek Népi Szövetsége/Volksbund der Deutschen in Ungarn) helyi csoportjainak a szervezése.

1939. szeptembere és 1940. június eleje között Kárpátalja önkormányzatával kapcsolatban még nyolc szövegváltozat született, valamennyi alaposan megvitatott. Ekkorra készült a „Törvényjavaslat a Kárpátaljai Vajdaság önkormányzatáról” végleges szövege. (Közl.: Botlik-Dupka. 1991: 129-140.) A tervezet törvényhatósági jogú Ungvárt a jogállásának fenntartásával a Kárpátaljai Vajdasághoz csatolta. Kijelölte a vajdaság közigazgatási határát, leírásában kétnyelvűen adta meg a községek elnevezését. A 6200/1939. M. E. rendelet által magyar-orosz népnév helyett a rutént vezetett be, amely Kárpátalján a magyarral „egyenjogú hivatalos nyelv”-vé vált. Előírta, hogy a rutén nyelvet minden hatósággal, hivattal és közintézménnyel való szóbeli és írásbeli érintkezésben szabadon kell használni. A vidékre kiterjedő érvényű mindent törvényt, rendeletet és hatósági hirdetményt hiteles fordításban, rutén nyelven is ki kell adni. A tisztviselők két éven belül kötelesek mind a magyar, mind a rutén nyelven jártasságot szerezni. A vajdaság területén működő valamennyi iskolában mind a magyar, mind a rutén nyelv tanítását biztosítani kell. A területet vezető „kormányzói helytartó” elnevezés – minden bizonnyal a szó rossz mellékíze miatt – nem került át a köztudatba, maradt a már addig is használt kormányzói biztos kifejezés. A törvényjavaslatot július 20-án bemutatták az államfőnek, Horthy kormányzónak, majd 23-án Teleki a parlament elé terjesztette. Ez lényegében törvénybe iktatta volna azt az állapotot, amelyet – egyes eltéréseket nem tekintve – a már többször említett 6200/1939. M. E. számú, egy évvel korábban, június 22-én kiadott rendelet teremtett meg. Mint már említettük, elsősorban a vezető katonai körök

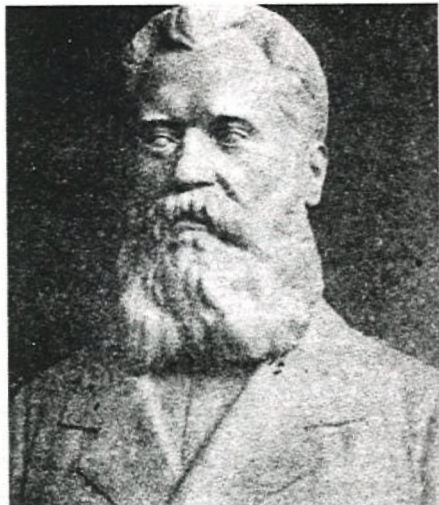
nyomására – ekkor már Erdély visszaszerzése volt az egyik legfontosabb cél – a parlament nem fogadta el törvényjavaslatot, de az előbbi rendelet előírásai továbbra is érvényben maradtak.

Közben június elején, Ungváron megjelent nyomtatásban a kárpátaljai főtanácsadó vezetésével működő nyelvtan bizottság által elkészített, még februárban véglegesített grammatika: „Grammatika ugorruszszkogo jázika dljá szerednih ucsebnih zavedenij” (A magyarorosz nyelv nyelvtana középfokú tanintézmények számára). Kiadója a kormányzói biztosság, amelynek tanügyi főnöke, Marina Gyula június 15-én azzal a megjegyzéssel küldött két példányt a kiadványból Teleki miniszterelnöknek, hogy a grammatika „kötelező használatát a kárpátaljai rutén nyelvű közigazgatásban és közoktatásban 8888/1940. számú intézkedéssel elrendeltem.” (MOL. K 28. 112. t. 1940–P–18 409.) Ugyancsak az előbbi napon Perényi egy „emlékpéldány” kíséretében szintén levelet küldött Telekinek, amelyben kérte a kormányfőt, hogy „a kárpátaljai hivatalos rutén nyelv kötelező használatáról az összes érdekelt és illetékes hivatalokat és hatóságokat rendeletileg értesíteni méltóztatnék.” (U. o.: 1940–P–18459.)

Perényi kormányzói biztos ekkorra már belefáradt a kárpátaljai küzdelmekbe, szeptemberben maga kérte felmentését, amit Horthy elfogadott és, és egyúttal felkérte a főrendiház megüresedett elnöki posztjának a betöltésére. E hónap 12-én Horthy kinevezte Kárpátalja második kormányzói biztosát, Kozma Miklóst, aki három nap múlva vette át hivatalát Ungváron. Működésének tizennegy hónapja alatt a területen gyakorlatilag megszűnt a félelem és a feszültség. Ez többek között annak volt köszönhető, hogy felszámolta a több száz diák és fiatal tanár Szovjetunióba szökése miatt felállított ún. tanügyi „igazoló bizottságokat”. Másrészt a gazdasági viszonyok konszolidálódásával, ha lassú is, de érzékelhető fejlődés indult meg Kárpátalján. Mindez elsősorban annak volt köszönhető, hogy a magyar kormányzat már 1939 nyarától felelevenítette Egán Ede által négy évtizeddel korábban indított a „hegyvidéki akció” gazdasági intézkedéseit.

Александр Митрак

Евгеній Фенцик

Будапешт, кінець януара 1939 года.
Політичні діятели автономной Подкарпатської Русі в емиграції

Munkácsi Egyházmegye.
Епархія Мукачевська.

Eszeremi kerület: *Зановеский*
Надвистовський округ:
Járás: *Чанска*
Пошт. округ: *Чанска*
Szám: *1/1945.*
Число:

18

Kivonat a kereszteltek és bértáltak anyakönyvéből
Выпись
изъ матриии крещенныхъ и миропомазаныхъ

Község: *Зановесъ* kötet: *II.* lapszám: *34.* folyószám: *10/1934.*
Села: том: oldal: strana: бжж. ч.:

A keresztesítettek: Крестившиеся:	éve, hónapja és napja: день, мѣсяць и рокъ:	a születésnek <i>1934 május 12.</i> szóval <i>мѣсяца гудуменска</i> рождения <i>т. с. дня</i> <i>мѣсяца гомбери мѣсяца гудуменска.</i>		
	néve: имя:	<i>Викторий</i>		
	vallása: вѣроисповѣданіе:	<i>katol.</i>	neme: полъ:	<i>férfi.</i>
	születési helye: мѣсто рожденія:	<i>Зановесъ</i>	származása: ложъ:	<i>законска.</i>
A szülők: Родители:	vezeték- és keresztnév, vallás, kor, állás, születés- és lakóhelye: имя и прозвище, вѣроисповѣданіе, вѣкъ, званіе, мѣсто рожденія и пребыванія:	<i>Иванъ Павловичъ, деп. управленія мѣсто, ч. kat.</i> <i>жена Богдана, ч. kat.</i>		
	Keresztelők: Восприимники:	<i>Знаменъ Богданъ, ч. kat.</i> <i>жена Бранко, ч. kat.</i>		
	Születés: Порода воспитанія:	<i>/</i>		
	Keresztelés és bértálás felkészítője: Имя и достоинство крестившаго:	<i>в. Викторий Чанска</i>		
	Megjegyzés: Примѣчаніе:	<i>/</i>		

Igazolom, hogy jelen kivonat az eredeti anyakönyvi bejegyzéssel szözszerint — tartalmilag — megegyezik.
Удостоверяю, что сія выпись дословно — по содержанию — отвѣдываетъ оригинальной записи.

Gör. kat. lelkészi hivatal: *Зановесъ*
Греко-кат. парохіальный урядъ въ
кел. *1945 Августъ 3.*
дня

в. Викторий Чанска
gör. kat. lelkész, кат. духовникъ

Ar. 1945. aug. 3. — Mukachevo Eparhija — Mukachevo Eparhija — Mukachevo Eparhija

Ивану Ивановичу Добову
Школьному Инспектору Свляжского Округа

Дорогой Брать!

Ввиду исполняемого шестидесятилетия Вашей плодотворной жизни Вы оставляете пост школьного инспектора Свляжского Округа, которому Вы отдали сорок лучших лет своей жизни, будучи учителем и школьным инспектором. 15 лет Вы были инспектором и успели охватить своей округе самым лучшим в Подаринской Руси. Это знают все карпатороссы, но лучше всего знают Вас и учительство и Русское Культурно-просветительное Общество им. А. В. Духновича в Ужгородь.

Ваш округ во всех русских селах, кроме одного, имеет хорошо организованные и усиленно работающие русские народные читальни им. А. В. Духновича. В Ваш округ, благодаря Вашей неустанной работе и отеческому попечению по подбору достойного учительства, по воспитанию учительства в русском национальном духе, оталь едкой русской семьей, так что молодые учителя не могли не поддаться обаянию особой, пропитанной рускостью, атмосферы и быстро акклиматизировались в добротель. В результате разбросанный в горасы Свляжский Округ превратил в насобачинных обилем талантливей продукция, как в школьной, так и во вншкольной культурно-просветительной деятельности.

II Народная Домовая создали уют для культурной работы и одоромили население. Почти во всех читальнях руководят Вами учителя. Они создали духовные и струнные оркестры, кои быстро стали наилучшими в Подаринской Руси; они создали под Вашим влиянием симфоничные народные хоры, отличные театральные кружки, ободуживающие не только свои села, но и соседние. Секретариат Общества Духновича во Свляжи с его талантливыми и деятельным персоналом проявил большую инициативу в ободуживании культурных клубов русского населения округа, организовав дюжину хороших лекторов, руководителей и режиссоров.

Под Вашим призывом воедйотивием создавал прекрасный учительский Свляжский хор и Детский Свляжский хор - оба знаменитые, благодаря Вам и приглешенному регенту Григорию Дик. Луценному. По призыву Свляжского Детского хора зародились детские хоры в Чинадэвэ, в Пасла, в Родубинском и т. д. И русская пьеса объединила в одну семью и учительство и детей с отцами и матерями. Концерт-сладкая в "Пань Русской Культуры" 16 июня 1935 года сь участием 8 хором и 4 струнных оркестров должны быть отмечены, как историческое явление художественного стиля. Здесь Вам и питомцы показали самые плоды Вашей 15-летней работы.

Русское Вамь спаси бо, прибрый культурный работник. Тяжкий долгь руководителя школ округи в наше время, время языковой междоусобицы, Вы выполнили сь громадным успихомь.

Мы знаем, что Вы не оставите культурной работы. Это прирывает нас в настоящий момент сь Вашим уходом сь поста школьного инспектора. Мы знаем, что Вы останетесь в наших рядах, умудренный опытом, знаниями и более свободный для гражданского одужения родному народу.

Примите сей диплом, как выражение особой любви к Вамь и сердечного приважия Вашей плодотворной многолетней кристально чистой культурно-просветительной деятельности. Честь Вамь и слава, дорогой Иван Ивановичь.

Сь братским призывом и глубочайшим к Вамь уважением

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ПРАВЛЕНИЕ
Русского Культурно-просветительного Общества им. А. В. Духновича в Ужгородь:

Д-р Эмелия Стеф. Гачинский, сопаторь
председатель.

Про Димитрий С. Гачинский

Д-р Степан А. Зенчик, депутат парлам.
Секретарь-дисциплинарный.

Про М. А. Зенчик

Про Димитрий С. Гачинский

Про Димитрий С. Гачинский

Про Димитрий С. Гачинский

Про Димитрий С. Гачинский

Про Димитрий С. Гачинский

Про Степан В. Степанович

Про Степан В. Степанович

Про Степан В. Степанович

Про Степан В. Степанович

Про Степан В. Степанович

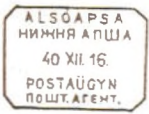

17
 HUNGARIAN NATIONAL LIBRARY
 ÉRTESÍTŐ KÖNYVECSKE

ПРИЖЕЧКА ПЪРВЕЩЕНИИ
 НАРОДНОЙ ШКОЛЫ

NYELVI ISKOLA ÉRTESÍTŐ KÖNYVECSKE
 NYELVI ISKOLA ÉRTESÍTŐ KÖNYVECSKE

1. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 2. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 3. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 4. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 5. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 6. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 7. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 8. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 9. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 10. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 11. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 12. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 13. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 14. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 15. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 16. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 17. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 18. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 19. A kötetben szereplő művek a következők: _____
 20. A kötetben szereplő művek a következők: _____

Közmunkákat és más munkaalkalmakat szervezett, az állattenyésztés fejlesztésére kedvezményes árú tenyészállatok ezreinek a ruszin gazdákhöz való kihelyezésével, sok száz tonna gabona, vetőmag, műtrágya, stb. biztosításával, a havasi legelők javításával, a háziipar fejlesztésével, hitelszövetkezetek alakításával, áruraktárak létesítésével jelentős eredményeket értek a ruszin nép életviszonyainak a javításában.

Bibliográfia

KTÁL. = Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Ungvár – Derzsavnij Arhiv Zakarpatszkoji Oblaszti, Uzsgorod 47., 53. fondjai.

MOL. = Magyar Országos Levéltár, Budapest. K 28., 774. fondjai, valamint mikrofilm.

BOTLIK József – DUPKA György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991. Bp.-Szeged.

CSIKI Lajos: A Felvidék és Kárpátalja felépítése az új magyar nemzetiségi politika vonalán. Bp. 1942.(?)

KÁRPÁTALJA népéért. A magyar kormány egyéves munkája. Mi történt eddig Kárpátalján? Ungvár, 1940.

MARINA Gyula: Ruténsors. Kárpátalja végzete. Toronto (Kanada), 1977.

PANKOTAI Gábor: Erdészek Mára-maroson. Nagykanizsa, 1992.

PALOTÁS Zoltán: Kárpátalja postabélyegzői 1939-1944. = Philatelica, 1981. 2. sz. 13-23., 1982. 1. sz. 29-38. l.

SIMÁDY Béla: Kárpátalja postatörténete. Bp. 1991.

UDVARI István: Tallózások ukrán, ruszin és szlovák könyvek körében. Nyíregyháza, 1995.

A magyar liturgikus nyelv

A munkácsi egyházmegye istentiszteleti nyelve az ósláv volt és ma is az. Azonban az egyházmegyéhez a ruszinokon kívül más nemzetiségű hívek is tartoztak az évszázadok során. Így szép számmal magyarok is. A XVIII. század folyamán az utóbbiak körében megnőtt az igény, hogy magyarul is hallhassák a papi szövegeket, magyarul is énekeljenek.

Kezdetben csak egy-egy részt fordítottak magyarra a helybeli papok és kántorok. Kéziratos könyveket - sok esetben hejyesebben csak füzeteket – használtak. A XVIII. sz. végéről két kéziratban is fennmaradt Arany-szájú Szent János liturgiájának magyar nyelvű fordítása.

1793-ban Krucsay Mihály gálszécsi parókus készítette el fordítását, ezt másolta le Lúpes István tímári lelkész 1814-ben és ez maradt fenn. 1795-ben Kritsfalussi György ungvári tanár készítette el fordítását. Számos más fordító is akadt az 1860-as évekig, s kéziratott munkáikat használták.

Történt azonban külső hatás is. A magyarországi görög nyelvű istentiszteletet. Ott is megindult egy mozgalom a magyar fordítások érdekében.

Kalapács Demeter gyulai görög kereskedő kiadott egy kis könyvet „Imádságos könyvecske” címmel, mely több kiadásban megjelent 1859-ig. A könyvnek van a görög katolikusok számára is egy kiadása: „Imádságos könyvecske a magyar oroszok lelki hasznokra”, Kassa 1825. Ezt követte egy terjedelmesebb kiadvány magyar nyelven: 1861-ben jelent meg Popovics János Karcagi ortodox lelkésztől az „Ortodox hittvallók imakönyve”.

Valószínűleg ez is hatott a görög katolikusok mozgalmára.

1862-ben jelent meg Roskovics Ignác hajdúböszörményi lelkész – későbbi ungvári nagyprépost – munkája : „Ó hitű imádságos és énekeskönyv”. A XIX. sz. folyamán többször kiadták. Egaránt tartalmazott vecsemyei, utrenyei és miseénekeket.

1873-ban megszervezték a munkácsi egyházmegyén belül a hajdúdorogi külhelynök-

séget, melyhez a Hajdú és Szabolcs megyei parókiák tartoztak. Ekkor megalakult egy kilenc tagú bizottság Danilovics János helynök és Jámbor Antal lelkész vezetésével Hajdúdorogon, 1879-ben, hogy a legszükségesebb fordításokat elkészítsék. A következő kötetek jelentek meg:

Aranyszájú szent János liturgiája 1882-ben, Egyházi szerkönyv 1883-ban, Nagy Szent Bazil és az előszenteltek liturgiája 1890-ben.

Melles Emil és Gebé Viktor lelkészek kiadták az apostoli és evangéliumi szakaszokat tartalmazó könyvet 1892-ben jelent meg.

Ezeket a könyveket kezdték használni a magyar görög katolikusok, némelyiket többször is kiadták. A XX. sz. folyamán azután további fordítók munkái gazdagították a magyar nyelvű liturgikus könyvek sorát /Krajnyák Gábor, Szántay-Szémán István, Kozma János stb.

Az 1912-ben felállított hajdúdorogi egyházmegye hivatalos liturgikus nyelvének a Szentszék a görögöt nevezte meg, melyet 3 év alatt kellett volna bevezetni. Ezt azonban megakadályozta az I. világháború, nem volt mód görög nyelvű könyvek beszerzésére. A következő megoldást találták: a mise központi imádságait – az utolsó vacsora szavakkal – görögül is szerepeltették a liturgiák újabb kiadásáiban. Ezeket az imákat a miskolci exarhátságban ószlávul alkalmazták.

A II. vatikáni zsinat a latin szertartású egyházban is bevezette a népnyelvet. Dudás Miklós püspök a zsinati atyák előtt 1966. nov. 19-én teljesen magyar nyelvű misét mondott a Szent Péter Bazilikában, Rómában. Azóta Magyarországon is teljesen magyar nyelvűek a szertartások.

Dr. Sasvári László

Adalékok a ruszin himnusz történetéhez

Kalendáriumunk más helyén, hosszabb tanulmányban foglalkozunk az ismét Magyarországhoz tartozott Kárpátalja, 1939. júniusa és 1944. októbere között fennállt területi önkormányzatával. A magyar állam széles körű politikai, közigazgatási, oktatási és művelődési autonómiát biztosított a ruszin népnek. Ilyen körülmények között természetesen, hogy Kárpátalján a magyar mellett a ruszin himnusz is hivatalos volt. Ezzel kapcsolatban alább két levéltári forrásból közlünk.

A Bercsényi Szövetség – melynek szervezését Kozma Miklós kormányzói biztos kezdeményezte „a magyar-rutén egymásra utaltság és testvériség” ügyének szolgálatára – 1941. március 16-án Ungváron tartotta dísztáborozását és felvonulását kb. 1200 fővel. Az eseményt 2000 főnyi közönség tekintette meg a város hivatali, papi és katonai vezetőivel együtt. A Hiszekegy élénklése után Bányász István técsői gazda magyar, majd Retyizek János rahói községi bíró ruszin nyelven nyitotta meg a rendezvényt, illetve kérte fel Kozma kormányzói biztost ünnepi beszédre. Ezután a „Kárpátaljáért elesett hősök emlékére” megkoszorúzták az országzászlót, és kiosztották az egyesület jelvényét. Az ünnepség a magyar és a ruszin himnusz élénklése után díszmenettel ért véget. (KTÁL. Fond. 47., op. 2., ed. hr. 90.)

A ruszin himnusz elhangzása nem volt véletlen. Már 1939. júniusában Bartha Károly (1884-1964) tábornagya, honvédelmi miniszter a kassai VIII. hadtestparancsnokság jelentésére kérte a ruszin himnusz kottájának két ismert változatát. Intézkedésének oka, hogy hivatalosan megállapítsák: melyik a hiteles. „Mindkét zenemű szövege általában megegyező, zenei kidolgozása azonban eltér egymástól. Ezekből tehát nem állapítható meg, hogy melyik a hivatalos ruszin himnusz”. Teleki Pál miniszterelnök ugyanis „megfelelő alkalmakkor óhajtja a ruszin himnusznak a katonai zenekarral való játszását”.

A honvédelmi miniszter ezért tőle, a kormányfőtől kérte átiratban a himnusz „hang-egyanyagát hivatalosan megállapítani és a vezetésem alatt álló minisztériumnak megküldeni, hogy azt katonazenekarra átdolgoztathassam. Egyúttal kérem az irányú szíves intézkedését, hogy a ruszin-himnusz játssza mikor, hol és milyen alkalmakkal lesz kötelező.” (MOL K 28. 96. t. 1939-L-17 841.) Teleki, az úngvári kormányzói biztosság-miniszteri-tanácsosától, Marjna Gyulától kért segítséget, hogy a két változat közül melyik a hiteles. Az A/5-ös kemény papírlapra nyomtatott, illusztrált variáns volt széles körben közismert, amelyet közlünk.

Botlik József

ПОЕЗИЯ

ИВАН ПЕТРОВЦІЙ

РУСИНСЬКА БИСІДА

Небесна сиричка – хоснованя
русинських слов,
Котрыми писаны дїдов мойых завїты,
В котрых ни вмелли голоса русинських
катунов,
Што з мамы молоком йих упитали діти.

В русинський світ, ги в рай, ми Нянько
двирі утворив,
И я уздрів у нїм свою єдну дорогу.
Я по русинськы каждый динь из
Мамков говорив,
Я по русинськы каждый динь ся молю
Богу.

У роднів бисїдї до Бога зноситься душа.
Лем родна бисїда смертелна дїля
скверны.
Кой Мамка вмели, Нянько родным
словом ня втїшав –
Уд слов русинських исчезали Смерти
зерна.

Што мысль моя без слова родного? –
минї вповїш:
На світовім огни суха, слабка солома.
О Боже, покарай того, тко за
чужинський грїш
Продав русинську бисїду у себе дома.

О Боже, прокляни того, тко піде за
гатар,
И там слова родної матери забуде.
Русинська бисїда – єден сятый
Господный дар,
Што го ни смівуть забивати нашї люде.

Русинськым словом я ни раз топив
наремный лїд.
В русинськім словї думка – потя у
Карпатах!
Кить Бог тя русином напостав на

иннишний світ,
Будь русином! Хоснуй русинську
бисїду, мой брате!

Родної бисїды ниислызенні голоса
Ни вмруть инниськы – ни умруть и в
завтрашні часы!

РУСИН – ПРИШЛЯКОВИ

Я - центр Європы. А ты тко?
Я тя звїдаву, недобре,
Ош тко ты туйка авать што
И што сь приньус у нашї горы?
Я – центр Європы. Быв и є,
Ним яло менї туй быти.
Великим сонцьом, што встас,
На земнуй блишу орбіті.
Я центр Європы. і небес
Я Господно чуву ласку.
Я нич не звїдаву тебе,
Бо”м тя учеркнув из казкы.
Типирь она – для русинув.
И они вдыхнуть юй силы,
Штоб шуга-нигда”ї не змув
Твуй поплічник у могилу.
У чорный груб, ги нуч сися,
З кої”м уцабав обдертый
И уньус вто, што єсь краса,
Й звєся вто – любов до смерти.
Я – центр Європы. А ты тко?
Я тя звїдаву, неборе,
От тко ты туйка авать што
И што сь приньус нам в нашї горы?!

НА ВЫСОКУЙ ПОЛОНИНІ

Пудо мнов врунисті хмары,
Ги вта шїфа, поплывли
И небес звункї гатары
З краю в край заволокли.
А єдна, што май завзята,
Удорвалася уд всіх

И взялася розсыпати
Пуд мої постолы сніг.
Вун, ги папірь,- білий-білий,
Быв рыпучий дуже вун.
А щи смілый...Айно, смілый
И нав'язливый, ги звун:
Пхався нагло у постолы,
Гадом ліз ми за галір...
Ни тямлю такой, удколи
Знаву назвы усьых гур.
Айбо я їх много знаву-
Файні назвы мабуть всі,
Лем сися, у дымці млавуй,
Впустила в ня корінці.
Так глубоко упустила –
Ние того, тко б тконав...
Дниська горы – моя сила,
Добрі римы для октав.
Про них ныні я співаву
(За мнов, лемку, й ты співай),
Співом серця обысываву
Горы прашурув, муй рай...
Пудо мнов врунисті хмары,
Ги вта шіфа, поплывли
И родных небес гатары
З краю в край заволокли.

ІВАН КАЛИНИЧ

Уд автора

Будучи по натурі оптимістом, я на протязі усёго житя любив росповіді про висилі історії, фіглі, анекдоты. С часом сам начав колекціонувати гумористичні мініатюры, пудмічав у житю смішноє, а пак появилися и пирші пробы написаня властных, переважно стихотворных творув. Так и народилося на сись час понад 250 гуморесок, частину з яких я и пропоную честованым читателям зборника “Смієся Верховина”...

Основнов цілєв публікації є желаніє выкликати усмішку на вашум лиці, помочи найти розрядку у сесі скрутні часы нашого житя, принести хоть невелику естетичну насолоду.

Окреме хочу сказати про язык моих творув. Я давно чудобався, чому майже нітко не пише на нашум руднум

языкови, якому научила нас наша мамка, яким и типирь говорят наші братя и сестры, який с дуже милозвучным, богатым и податливым. Я и рішив свої гумористичні и сатіричні поезії писати сим языком. Думаю, што в такуй формі сї стишкы будут ще майдоступні нашому народу. Писати так є оправданым ще и зато, бо на нёму гворит добра половина населеня, што ун є порозумілым для всіх раёнув нашого края.

Надїюся, што сись зборничок принесе вам, дорогі читателі, хоть цятку радости, примножит ваші силы.

Иван Калинич,

Нашто їхати туды?

Їде Анця с чоловіком
У сусідное село,
Буде свадьба, просто радусть,
Справді, так їм повезло!

Наставляє Анця мужа,
Як на свадьбі ся вести:
Мало пий и не напийся,
Боже милый, упаси!

На чужых жун ты не пулься,
З ними зовсім не танцюй,
А у битку и не суйся,
Много дурно не казкуй!

Митре, любый, ты куды?
Розвертає коні Митер...
Повертаємся дому мы,
Нашто їхати туды!

За тисяча поцюлюнкув

Полетіла Катерина
Як курсант в столицю,
Молода и щебетлива,
Файна, як косиця!

Через тыждень телеграму
Посылас мужу:
Вышли гроші, у зубного
Я лічиться мушу!

Пише Петя телеграму:
Гроші я не маю,
Тисячу же поцюлюнкув
Я ти заганяю!

Через місяць ся вернула
З курсув Катерина,
И весела й освіжіла,
Щи и май красива!

Видиш, Катє, обыйшла-сь ся
В цинтрі и без гроший!
Се лиш зато, бо попався
Доктор ми хороший!

Золотї зробив ми зуби,
Їздила-м у гостї
За тисяча поцюлюнкув,
Што-сь прислав по поштї!

“Смієся Верховина”
Общество им. Духновича
ЕЛАРА Мукачево 1996

ПЕТРО ШУБЕЦ

ОДНА КОЛОМИЙКА

Ой учила мене мати,
Лише файно говорить,
Так язык свій добре знати,
А державний признавати.

Пережив я не одну державу,
Їх культуру еше нині знаву,
Мирно жили многими роками,
Народ мій частовали роками.

Та говорю чеський та мадярський,
Научився руський, український,
Не забуду свій материнський,
Бо він є корінний русинський.

Не треба нам мови диктувати,
Меншенства пора вже признавати,
Людина свободу хоче мати,
Держава гуманність має знати.

Панове, ви предків згадайте,
Хамеліоном та юдов не будьте,

Постомкам народ свій треба признати,
Бо проклянуть вас зелені Карпати.
1993.

*“Сльози Карпат”
Свалява 1997.*

SUBECZ PÉTER

A VARÁZS

Földanyánk illatos zöld pázsitján,
Csillagtakaró alatt pihentem,
Mint egy mesében Kárpátok táján,
Különös érzéssel csak tűnődtem,

Fájó szorongást szívemben érzem,
Amit láthatóvá akartam tenni,
Választ tücsöknél, páfránynál kerestem,
Mert lelkemmel szabad akartam lenni.

Csupa állom volt minden virág,
Az erdő is zizegni kezdett,
Egyre följebb szállt a holdvilág,
Lebegő árnyakat vetített.

Míntha mesés csillagközi űrben,
Egy varázskapun is átmentem volna,
És a teremtés szépséges terében,
Avar

Яромір Горжец

Варош дїтства

Ужгороду

Адтак лечу,
як потя,
боржїй.
Найти бы свуй глиняный двур.
Далекый призрак кличе:
пой же...
Уд чаду затемнїлый мур.

Розваленишом круз отворы
ступас рано з небыта.
Блукачі пси,
я вам цїмбора:
и я ту нинач, на смїтя.

Адтак иду,
горі Стрільницьков,
де росстріляли мильй дом,
што в далечинах іділичных
блукає сном,
уже лем сном.

Не знає нико.
Задарь звідаш.
Ты ту чужый...
И сам не свуй
в розваленишу тихо сїдаш
и стрічаш варош,
тот свуй буль.

1944

Потовмачив Славко Слободан

Ілона Мейсарош – рождена 4 апріля 1945 г. в Мукачові. Айбо майже ушиткый живот прожила в Ужгороді, де закончила школу, універзитет. Фіглює, што є мадярков, але за паспортом словачка, за образованієм український філолог, а душов – карпато-русинка. Многі годы проробила в культурі як народознавець, фолклоріст.

В газетах і журналах напечатала коло сто статів. Выпустила три книжки: “Колядин, колядин...”, а у соавторстві з чоловіком – перевод на український язык мадярських народных дітоцьких співаночок “Танцює Жужіка” та сборник власных стихів “Прийшов сезон патесонів”. Стихи пише по-українськы, але дащось и по-мадярськы та по-словацькы.

Она є членом редколегії елітарного журнала “Айно”, основательом якого і главным редактором є єї чоловік – писатель Владімір Федынышынец. Активно формує лице журналу. Чудесно грає на акардеоні.

Ілона Мейсарош – правнучка мадярського історика, юриста і журналіста Кароя Мейсароша.

Ілона Мейсарош

Örömöm van itt a patiszonsezson.
A patiszon pedig – rajongó repülőtálam,
Ábrándos gyökeres mélység,
Vándoros reménység!

1985-1988-1997

Érdemes irántad a gyengédségen,
Türelmes sorsdöntőm,
kegyes szeretett párom.

Irántad is érdemes a szeretetem,
Bátor katonafiaskám

Szeretetem irántad érdemes,
Kedves otthonom,
csendesmeleg kicsi munkafészkem.

A szeretetem érdemleges irántad,
Jóságos anyaföldöm, kicsiny peremém.
Érdemes becsülni téged,
Ózondus óriás Földöm!

Szeretni érdemes téged
Tisztesseges, megbecsült,
egyetlen életem!

1988-1989-1997

Csöröm-csörög,
Ki megy itte?
Locspocs-locspocs,
Lejla indul itten!

Dobom-bodom,
Ki megy ottan?
Dinom-dánom,
Gábor indul ottan!

Trájlá-lájlá,
Hová indulnak?
Trájlá-lájlá
Az istenházába.

Dájna-dána,
Miért szágulnak?
Vir-bir-mir,
Házasadni akarnak!

Bimbam-bimbam,
Harangozzanak!
Gyógyi-gyöngyi,
Gyarápodjanak!

1992-1997

*

Csurom, csurom, csurom víz –
Ma a hátam vajon víz?
Káposztát a hátizsákban,
Diszkapcsot a hajam ágban!

4.04.98.

Михайло Фединишинець

Айно, я локальный патриот!

Айно, я локальный патриот!
Я записався у локалы,
Вбы на хресті не розпинали
Русинський змучений народ.

Айно, я локальный патриот!
И чужу я не підмету хыжу,
Доки смітя у своєю вижу –
Нашестя кедвешных заброд.

Айно, я локальный патриот!..
Виднієся, русине, вонка,
Скресає прийдньом Русь-сторонка.
За ню най молится Господь!

29-30.11.1991

Перепечатано із журналу "Айно", 1997,
Оснoватель журналу і главный
редактор

Владімір Фединишинець.

Владымыр Федынышынецъ

Серце професора Іштвана Удворі –
Мадяра! –
Серце професора Павела Роберта
Магочія –
Американця! –
Серце писателя Яроміра Горжеца –
Чеха! –
Ковтают по русинський.
А кілько щи таких сирдиць на світі?!
Богата природа,
Оплodотворена русинськым духом.

1.11.98

Я - русын, мій сын - русын
І жона - русынка.
Мы всі троє на Землі,
Як тота стеблинка.

Я - русын, мій сын - русын
І жона - русынка.
Мы - сльзынка на стебли,
Як тота росинка.

6.III.91

Я ся родив русыном –
Русыном і вмру.
На свій горб Рутенію
В час гіркий беру.
Тко ся родив русыном –
Русыном і вмре.
Айбо тко се золітце
Рве ми з плечий, дре?!

6.05.91

Памятник Александру Духновичи,
В Ужгороді,
Одкрывся 12 октовбра 1997 года
У дванадцять годин по нашому.
Тогда й center тяжести Духновича
Перемістився до Ужгорода.
Не забудьте:
12 октовбра 1997 года
У дванадцять годин.
По місцевому –
По европейському.
Відтогда!

17.11.97

Йосиф Бокшай Автопортрет.

Володимир Микита Из внуком.

Ернест Контратович Маски

Андрій Коцка Невістка.

Антон Шепя Подсолнухи

Борис Кузьма Отображеніє 1996

ЮДИТА КІШШОВА

ЧОМ?!

Тримуд хресни дітину, малу,
під пошячену воду,
але не знам чом,
ани тотя тижднёва дітина,
Іщіг не зна чом.

Рихтує школник свою душу
на тоту причастку, першу,
але не зна чом,
ани ай тот осемрічний хлопчік
Іщіг не зна чом.

Але раз паг виростнуд шитки,
а теди, кед хцуд і вони,
будуд знати чом,
пред олтаром, пред Богом пришагнуд,
уж будуд знати: чом!

ХВАЛА БОГУ !

Хвала Тобі Бог небесный,
же ез мі очі отворил,
же ня цалком не одторгнул
од ніх до пекла, дябол чорный.

Же зме ша “стрікли”, хвала Тобі,
же зме доуєднак плакали.
Не треба мі дороги дарунки,
лем моїх родичох трим на віки!

Анатолій (Александр) Кралицький, познатый русофилський представитель русинського національного возродження народився перед 165 роками (1835-1894)

Анатолій (Александр) Кралицький народився 12. фебруара 1835. рока у сели Чабины (жупания Земплин Меджилаборецький округ) у многодитнуй симйи греко-католицького церковного учителя. Отиць му, Федор Кралицький диплом церковного учителя здобыв у Краснобродському греко-католицькому монастири. У симйи было 9 дитей: 4 хлопци и 5 дивок. Будучого національного будителя покрестили пуд имням Александр и лиш пuzднише уже монахом вун прийняв имня Анатолий. По поводу рока ёго нароженя декотри (Володимир Бирчак и Михал Зеленка) утверждали, што будучий будитель може ся народив на рук ранше у 1834. роци. Але болшинство (Йевгеній Недзельський, Андрий Шлепецький и декотри други) усе-таки считалы 1835. рук булше реалным. Сиси сомнения между прочим появили ся зато, бо Анатолий Кралицький не оставив за собов автобиографию, як се зробили Александр Духнович, Александр Павлович, Иван Силвай,

Йевгеній Фенцик. Улюбавок не сохранилася церковна или гражданська метрика из села Чабины того периода. Зато маеме лиш певну информацию о диточых роках Анатолия Кралицького.

Але то знаеме набизувно, што вун ся учив у греко-католицькуй церковнуу семинарии у Ужгороди. По закончено сѣи учёби Анатолий Кралицький далшу часть свого жывога провюв у разных греко-католицьких монастырях. Изначала вун жив у Краснобродському, потом у Мариа-Повчанському и наконци у Мукачовському монастырях.

Важный период монашеского жывога Анатолия Кралицького пувязаныи из Мариа-Повчанським монастырѣм, де вун учыв других истории религии и каноничному праву. У сись период вун быв продуктивный публицист. Свои стати вун засылав из помитков "Из жупании Соболч" или "Из Мадярської Руси" у Львов до русофильской новинкы "Слово" Богдана Дидыцького. Так само у Мариа-Повчи были напысани тоти публикации, котри у первой половини 60-х рокув прошлого века обявляв у Бейчьской новинци "Виснык...для русинув Австрийской державы" и у "Отечественому зборныку", який ся появляв як приложение до предыдущого висныка. Засылав вун материалы и до литературного зборника "Галичанин", який выдавав львовський Богдан Дидыцький.

У жывоти Анатолия Кралицького и од Мариаповчанського периода май важну роль играли roky (1869-1894), проведени ным у найпознатому русинському Мукачовському монастыри. Там вун быв игуменом монастыря аж доти, докы Господь го не запросыв до себе 30. януара 1894. рока. У мукачовський период своѣи деятельности вун активно публиковався у таких извисных ужгородських новинках Подкарпатських русинув, як "Свт" (1867-1871), "Карпат" (1873-1886), а также у новинци "Листок" (1885-1903), де редактором быв Йевгеній

Фенцик. Анатолий Кралицький и сам хотив основаты новинку пуд названием "Словесность" у Мукачови. Первый номер сѣи новинкы мав выйти 1. септембра 1870. рока. Але не было доста подписчыков и зато из сѣго плана не получилось нич.

Монашески обязательства не могли быти препятствием для розвивания ѣго многостороннѣго таланта. Быв продуктивным писателѣм, писал морализуючи повисги, литургични тексты и коментарии до них, глядав стари русиньски языкови памятники, писал исторични нарисы, собирав этнографични и особливо фольклорни материалы (народни обычаи, спиванкы, казкы и т. д.). Одновременно популяризовав литературни и духовни цинности народув Центральной и Восточной Европы.

Найбулш цинну часть диятельности Анатолия Кралицького означалы архивни дослиженя. Як игумен монастыря вун мав свободный доступ до архивных материалув. Як результат своих серѣзных дослижень, вун обнаружив декулько до того часу неизвисных старых русиньских языковых памятникув. Серед сых памятникув найбулш извисни и для русинув дуже цинни так звани "Няговськи поучения". Сись документ по всий вероятности быв написанный у XVI. вици. Рукопис "Няговських поучений" Анатолий Кралицький у Мукачови передав у руки извисного Санкт-Петербургского великоруського профессора Л. А. Петрова, што ся занимав из языком и из историйѣв русинув. Л. А. Петров опубликовав сись рукопис у Санкт-Петербурзи у зборникови Великооруськой Академии Наук, який быв посвященный вопросам великоруського языка.

У архиви Мукачовського монастыря Анатолий Кралицький найшов ище един важный монастырський литописный рукопис. Про се вун писал у 1894 році у Львовьской новинци "Слово". Пузднийше вокруг содержания сѣго

рукописна розвернулася велика дискусія. Так, наприклад, Гиядор Стрипський українофільський дослідник любові цинів пробував доказати, що сись літопис не нічим іншим, як обичнов фальшивков и што Анатолий Кралицький сам придумав текст сього літописа. Сёму однако противоречит тот факт, што у Имстычовському монастири найшов подобный рукопис ище булшого объёма игумен Врабел, який про се написав статью до Ужгородської новинки "Наука".

Дякувучи обстоятельным архивцым дослиженням Анатолий Кралицький оставив нам дуже цинни описания окремих Южно-Карпатських русинських монастирюв. Особено цинным е описание знаменитого древнього Грушовського монастиря, што у конце XVII. и в начале XVIII. века був постепено розрушений. Публиковав вун и про Мукачовський монастирь Сятого Николая на Чернечуй гори, про Мариаповчанський монастирь Сятого Михаила Архангела, про Малоберезнянський монастирь Сятого Николая, про Боронявський монастирь Благовещения Сятой Марии, про Краснобродський монастирь Спуска на зямлю Сятого Духа, про монастирь Чесного Крестопокладения на Буковой Гори, про Биксадський монастирь Апостолув Сятого Петра и Павла и т. д.

Анатолий Кралицький проводив значительни етнографични и фолклористични дослиження, пувзани из русинамы. Результатом сёго появились таки цинни роботы, як "Лаборецьки русины у Мадярщини", "Свадебни сокаши Лаборецьких русинув", "Народни спиванки Имстычова и околины у Мадярщини". Анатолия Кралицького интересовала етнография и фолклор не лише русинув, але и словакув. Написав сльдуючи публикации по сій тематици: "Свадебни сокаши Шарышських словакув" (1868 р), а также "Упечатления, добыти у 1863 роци пуд час двотижнёвого перебуваня серед

словакув у Мадярщини"

(новинка "Свит", Ужгород, 1869 р.).

Жывот и діяльність славных (познатых) личностей русинського народа живо интересовали Анатолия Кралицького. Серед русинських дослідників вун був первым, кто написав аналитичну роботу про жывот и діяльність найбулшого русинського національного будителя Александра Духновича (календарь "Мисяцослов" на 1866 рук для руських мадярської периферии, Ужгород, 1865 рук.). Анатолий Кралицький посвятив 2 стати таким емигровавшим до Росии русинам, які там стали знаменитима ученимы: Михаил Балудянський став первым ректором Санкт-Петербургского университета, а также рий Венелин-Гуца, што став основателём болгаристики у Росии.

Окрем сёго Анатолий Кралицький старався найти час и на то, штобы популяризовати діяльність и роботы епископа Стефана Мойзеса, председателя "Матици Словенської", словацкого историка Франтишка Сасинька, Лужицько-Сорбських писателюв Гандрия Сейлера и Яна Арношта Смолера, великого сербського филолога и етнографа Вука Караджича, великоруських учених Измаила Ивановича Срезневського и Владимира Ивановича Ламанського, а такой декотрых класикув великоруськой, чеськой и словацкой литературы.

Анатолий Кралицький був членом президии Ужгородського Общества Сятого Васылия Великого. Публикации, як правило, писав на великоруському языци из русинським произношением или переписом.

Як один из найлипших русинських прозаикув Анатолий Кралицький у своих произведениях часто обращався до показа жывота простых людей. Так возникли таки ёго извисни повести, як "Вувчар на полонини" (1860), "Пиявица" (1868), "Сильський учитель" (1868), "Екзекутор" (1892), "Фон Минкач", "Возникновение Карпат",

“Бида из доганом”, “Мукачовський пиац” и т. д. Найпознатов ёго повистёв усе-таки быв “Князь Лаборець”, што была написана у 1863 роци у Мариа-Повчи. Идею для написания сёго произведения, между прочим, позичыв из литописа (хроники) “Геста Хунгарорум” неизвисного литописця Анонимуса. Главный герой произведения князь Лаборець газда Ужгородського замка, што у конци IX. века мусив спасатися бигством од наступаючих мадярув, што прийшли создаваты свою нову державу. Согласно легенди князь убили на берези Свиржавы, яку од того часу называють риков Лаборець. Между прочим, автор штурм мадярами Ужгородського замка, побиг князя и ёго убийство, согласно своёи писательскои фантазии доста приукрасив односно до тои ситуации, яка могла статися у дійсности. Зато из сёго сюжета стала ся настояща легенда, яка одновременно стала объектом критики многих людей, што ся не соглашала из автором. Усе-таки думаеме, што автор мав право на сю писателську фантазию, особенно, як ёго циллю была стимуляция национального возрождения русинув, як се робив у сёму конкретному случаю Анатолий Кралицький. Между прочим, доста много легенд, подобных сёи, узнаеме и у мадярськуй истории.

По поводу видана повисти “Князь Лаборець” возникло немало проблем. На превеликий жаль, автор оригинальный рукопис послав у 1863. роци изначала до Львова у редакцию тамошнёи новинки “Галичанин”. Там оригинальный текст повисти самовольно, без дозвола автора, духовно и у языковому отношению фальсификовала. Пузнице, ище у двох случаях публиковала сись фальсификованный вариант повисти “Князь Лаборець”: у Ужгороди у 1921. роци у календарёви общества “Унио” и у 1925. роци у издании общества “Просвета”. У Пряшови у 1957. роци сися повисть вийшла у переводе на украинський язык. У Ужгороди у 1984.

р. у литературному зборникови “На Верховини” повисть “Князь Лаборець” изнову была напечатана у фальсификованому львовському варианту 1863. рока, из игнорованием оригинального рукописа.

Анатолий Кралицький у 1869. роци опубликовав одну поему пуд названием “Федор Корятович”. Сюжет опирався на одну легенду, согласно которой князь Федор Корятович пуд час вадаскы убив одного змяя и нибы то на тому мисти основав Мукачовський православный монастырь.

На основании сказаного доси, доста необычным являе ся одкрито русофобське мнение извисного у Мадярщини професора-слависта Шандора (Александра) Бонкало о дяльности Анатолия Кралицького. Про нёго вун писав слидуюче: “У Кралицького было много добрых намирень и писаты би муг добре, айбо русофилизм извернув го из правильной дороги”. Думаеме, што до сёго мнения не треба добавити нияких коментарув.

*Тибор Миклош Попович
Директор Русинського дослидного
института
у Мадярщини*

Владыка Товдор дає знати...

Мислі автора его жизнеописанія о том, што од нас чекают святі и блаженні – серед них и офіціально вызнані Церквою, ай тоты, за прославленя котрых ще ся молимо, тай не в послідню очередь множество незнанных нам святых марирув-ісповідникув, котрых приняв у сонм своіх Святых сам знаток душ Всевышній.

Владыка-мученик Товдор, моли Бога о нас. Знасме, ож хотя и невидимо, айбо ты из нами – як пробуеме згадовати твою память, абы порозуміти, ци твуй примір, то, што нам переклазуєш, на правду нам адресованный, што се нам пак дає.

Поможи, шtbody>тобы понятно и правильно
втовмачити твоє посланіє для нас.

Много думаем, што бысь нам мав
повісти, ти, хто не много булше як
пувстоліття тому, у возрасті 36 літ
оддавись живот за віру, за єдинство
нашої Церкви. Якбись жив межі нами.
могли бысьме тя витати на твоим 89 дню
рожденія. Так ся видит, же мало тко и
немного знаеме тя, и сесе знаніє не раз
неповное, и даже хибное. До того ши и
мы у своєю будничной біганині не годні
порозуміти, што нам чинити из твоім тай
твоїх соратников-священников
приміром.

Майже и о нас писав американець Торо
140 літ тому: “Робочый чоловик день за
дньом и не має час на тото, жебы ся
опомнив; хибить га на т, жебы из
другими людьми тримав людську
связь” Котиме, сунеме перед собов
обязаності дня сего, думавуычи, же сего
од нас чекать живот чоловика на соій
землі – и при тум не помниме за діла
вічноценні. Усе маймало часу маеме на
нашу родину, на другов своїх, и уше
менше думаеме на тях, тко “свуй біг уже
пробіг”.

Даколи ся видить, же днеська у время
скорых перемін, у час прагматичной
сусти у погони за матеріалным в конці
концом хосном, проблематичным стає
самое почитаніє святых и мученикох,
прославленя героюв, як їх называв

кедысь Святый Августин. Майже не
миркуеме на “хосен діля наших
безсмертных душ”, ходь сесе могли
бысьме файно и майбулше научитися од
наших мученикох-ісповідникох.
Направду не є порядку из опознанням їх
значенія и у нашему личному животі, и,
видитя, и у общественной жизні, у
общині, у самуй нашуй Церкви. Днеська
гибы и не направду, а лем формально
требає святыи примір сяких людсей (а
тым булше хочеме образ для наслідования
од иншаких звїзд, з медіи). А ибы ся
трафили, майскорше пудоймім їх на таку
висоту так званого почитанія, жебы
мочи легко ходити и скоро проходити
межі їх педесталамь. Як и турня церкви
може бути така висока, же и не
перезаемо на хрест на нуй.

“Владыка Товдор ся появил на темному
небі Пудкарпатя, гібы комета, засвітися
и скоро загас” – так коментовав в конці
1947-го года у Пряшові відомость о єго
смерти Слуга Божый, греко-
католический єпіскоп Павел Гойдїч,
котрый через пару годов и сам дуствав
дар мученичества. Даколи може и наша
віра так гасне, помали ци скоро?

Найбулшим даром и переживаням
мого живота стали послідні годи, як
занимаемся ділами владики Ромжі,
коли муг досліджати єго судьбу. Кидь
говоривым из єго современниками
(одтоді они уже майже ушиткі одошли
– се досліжованя и збор высказань
свідков направду проходив у останной
мініуті), або пошуковав межі шорами
публікацій руских, українських,
западных и иншаких, одкриваючи
майже забытос ци и незнанос из судьбы
владыки и єго соратников-священников,
аналізувучи и пробувучи понятя
обломкы воспоминаній, котрі мож было
выдобути из памятистарых людий,
сопоставляючи факты и роблячи
отдільні виводы. Из таков роботов час
майже утікав, тепер ся видит, же гибым
то зачав лем вчера.

Але на днесь уже конець практичной
роботі из збором матеріалов –
спробуйме подумати уже не о

частностях, о частях жизни и смерти владыки-мученика Товдора, а о цілості, об общем смислі сего явленія, о том, што нам дає знати мученик Товдор Ромжа у наше время. Для мене, наприклад, сеся робота, сець період часу уяснив у даяком отношеніи то, што то є Церква, єї тайна, што значить, же мож, же масме стати святыми. За сець час далося майбулше упознати, же Церква - се общность, сопричастіє святых, *communio sanctorum*, членами котрої суть и тоты, што уже одойшли, як и мы, фізично ще живючі туй, на земли. У мене якбы ся уробила така інтензивна привязаность до владыки-мученика Товдора, гыби до майблизкого друга, до члена фамилии, я гыби дуства ще одного духовного Отця, и у нюм вижу теперь своего правдивого и випробованого руководителя.

Але признаюся, што днеска вижу уже не лем позитиви, даколи ся каже, же коло будищних діл, по духу уже цитированого писателя Торо, и тоты не маюч час на глубокий анализ и выхоснованя того, што нам переказує епископ Ромжа и єго вірні соратнікы, котрым того положено "по штату". Може у тому и муї недостаток – значить не мог передати другим сей прекрасный опит. Се и радость, яку давало откритіє важного документа ци иншої памятки, мішаное чувство од паскудства переслідователей и душегубов при изученіи їх матеріалов, вмісті з гордостю за стойкость епископа и єго священников, што протистояли напору и не пушли на компроміс ци предательство, жеби спасти свуй живот и свободу. Се и катартичное потрясеніє, яке почувым, як порозумів, же найшовым мощи нашего мученика, за які ушиткі думали, же їх уничтожили. Але то ушитко у прошлому, и жис лем у мосій памяти, ци у шорах книги, штом написав про владыку.

Туй мало міста на то, жебы розказовати, як іде наше знакомство з Товдором Ромжом, як єго принимаємо – епископа, священника, чоловіка, мученика за віру (хотя, приміром, формірованіє інтереса до личности

владыки в Україні, або загранищов у Італії, Германії, Франції добре ілюструє и позитиви, и противоречія). Даколи требало бы вернутися и до вопроса, ци доста знаємо про понятія святости, мученичества, ісповедничества, и даже о мощах святых. То-єсть – як и ци достагочно се знаніє показуєся у нашему животі днесь. Ибо коло позитивов выходят и негативи, противоречія, итсусвіє інтереса, равнодушность, неведение, моментами даже конфронтация из тым, што сисі не освоєні як слідує, даколи неправильно поняті, лиш формально приняті категорії обозначают, се касаєся и нашего мученика, и иншакых, уже канонізованных святых. Як ся вдумати – значить се касаєся в сущности и Того, за кого владыка отдав свой живот. О неполном поніманіи и обясненіи личности нашего мученика мы уже споминали, цитированная метафора од епископа Гойдича – якраз примір того, бо, з одной стороны, комету не мож (а значить и не стоить) брати за примір, а з другой стороны, на сім темном небі де ся поділи достойні соратники мученика-епископа, єго вірні священники?

Видиться, же не доста достовірно можеме показати своїх героюв, честовати їх, а даже не смієме ци и не хочеме бути гордыми ними. У будничности нашего часа, даколи спокушує и ся мысль, вроді майлегко ся принимают договорюваня из лукавым, як у острый час випробувань, у час владыки Товдора и єго священников – може зато, же днесь лукавый нападає не звонка, а заодно, а так майтяжко го замітити, пуймати го у ягичуї шкурі. Отдільно требало бы задуматися и над тым, де и як у наш маймирный час може ся проявити вовк из притчі, лукасий, то, кидь не є добра – а є нич, пустое місто. "Ци протиричиш сатані?" – вопрос в началі обрядя Святого Хрещенія касаєся и спокусителя нашего часу, не лем того, хто спокушаву час владыки Товдора.

"*Dum tacent clamant*" – своїм молчанієм кричат. На II. Ватіканском Соборі так

казали за переслідувані Церкви Советського Союзу. За недавно беатифіційованного Падре Піо можемо читати, же мовчав, як его начальство сомнівалося у его харізмах. І од ушитких майголосніше кричав наш главный и первый примір, Господь наш Ісус Христос, коли нич не казав, не отворив уста перед Пілатом, перед властью.

Бізувно и нам треба познати сея досвід, кидь возьмемося за наслідованя вірних Ісусу, святих, ісповідникох и мученикох. Нам требало бы научитися и смисла, и практики сего терпеливого, але и многоречивого молчанія, бо сея тишина лем так не стане угодничеством, опортунізмом при виді наших проблем, про котрі нич е кажеме, лем так не перейде у заламане заспокоєня. Така сконцентрована тишина, як знак маловидымого наружр протистояня лукавому, тоже може дати силу и стойкость. Але з другой стороны правда и то, же не мож бы чекати доты, докы зачнуть гойкати камені. Як и єпископ-мученик Товдор не казав нич майже пятьдесят годов, докы мог заговорити через нас, своїх наступников и наслідников, жебы приміром наклоняти, ушитких до стойкости и свідченя и у нашому часу.

Много мож бы розсуджати про то, што нам переказує владыка Товдор, у чому маєме поступати за його слідом. Ужесьме повіли про його стойкость у свідченю, можемо казати дале про то, чому нас учить ище наш єпископ: про виработку и охрану правильного і стабільного порядка цінностей, про радикальне одкинення опротунізма, про постоянну готовность до свідченя віри, про формацію способности до стойкости у випробованях –і, не в послідню очередь, про направленость на чрезвычайну віру, надію и любов.

Але туй виділиме лем єдну мисль, котру, в придачу, передає и не сам владыка-мученик, а по понятію "nomen est omen" його личне и фамільне імено.

Значеніє його хресного імени, з

греческого – дар Божый. А смисл фамільного – Ромжа – майтасмничый, многі кажут, же екзотичного звучаня. За рускым толковым словарём Владиміра Далья, у котрому находиме многі архаїческї слова ши из того часу, коли славянскї говори ще не суть поділені на новіші языки-мови-великоруску, українску и т.д. (Москва-Санкт-Петербург, 1882, IV., 103), читаєме:

РОМША ж.арх.извозный обоз, караван; у промышл. артель в четыре карбаса. (За карбас Даль пише, же то лодка на Білом морі и в Сибіру).

ИДТИ РОМШЕЙ, обозом, с товаром.

Значить по нашум товмаченню іти путём Ромжи – се вмісті понести терх,тяготу. І туй находиме особено актуалну часть заповіди владыки-мученика Ромжи для нас: нам треба ся научити, под знаком єдинства Церкви, за што єпископ оддав живот, ПУЙТИ РОМШОЙ до нашої общої цілі, попробувати ушиткым, усєдно їмитися за тоту тяготу, яку означає наслідство ісповідникув-мученикув и его реалізація. И кобы ся виділо, же то невдячмоє заданіє, треба вспомнити - "моє іго легке".

Пой и ты с нами путём Ромжі Товдора, усєдно молимся за прославленя славою святих нашого владыки-мученика, усмії жийме по приміру его и иже со оным его вірних священникув!

о. Ласло (Ладислав, а не Василій =Базіл=цар, як то хибно кажеме)

Пушкаш

МАЙБОГАТЫЙ ЧОЛОВІК ІЗ-МЕЖИ КАРПАТО- РУТЕНОВ

Сесе є лексіограф Никола Грицак, гуцул із Подкарпатя, який цілий свій живот тяжко провчительовав /малинько робив і в Ужгородському університеті/, бо вшиткый свій свободный час, не маючи нияких гоббі, записовав слова материнської бисіды, се є русинські слова і назаписовав їх на 25 товстезных томів, понад 250 тысач, а з варіантами сден міліон. Аналога Николі Грицаку не є у світі. Бо великорос Владімір Даль чи Никола Ушаков зобрали по чотыры томы, тільки й малорос Борис Грінченко, два томы бойківських слів зобрав галичанин Остап Онишкевич... А подкарпатський гуцул... міліон. Я первый чоловік, што написав про Николу Грицака ши двадцять п'ять годів тому, колим був його студентом. Недавном выдав про нього книжку "Каждому русинові – по слову", бо й русинів, як знає читатель, є міліон. Українцє на ня ся розсердили, бо-м, нібы.зробив із "українця Миколи Грицака"...русина. Я сужу об'єктивно:

Никола Грицак збирав не українські слова, а слова своєї матери-гуцулки, потому слова Карпатського регіона, де ніколи України не было и в помини. І так ся на ня "ужгородські українцє" /місні яничари/ посердили, што не покликали ня і на свою конференцію, що по тридцятьох роках, як туйки робив Никола Грицак, і скликали на його чисть. Айбо моя книжка про выдатного гуцула написана мною, бойком, кидь уже так, айбо не украинцем. Він в Ужгородськїм університеті робив другорядну роботу, бо його дойли "учині", обы згадовав та записовав дія ня слова так званого "діалекту української мови", "закарпатського діалекту". І він писав. Я знав сього чоловіка добре. Русини говорят типирьки про його словарь, усякі легенды, і я хотів бы маленько прояснити істину, бо не вшитко так просто гі видится збоку. А первый раз пару біографічных даных.

Родився Никола Грицак 18. децембра 1908 г. /умер 7 априля 1979г./ у селі Росішка на Гуцулщині. Учився в Ужгородській гімназії. Учительовав на Рахівщині та Мараморощині. Від 1962 до 1976 г. робив в університеті, се гібы 14 годів. Роботі над Словарьом не підсобляли. Наоборот – заставили писати історію української лексико-графії як кандидатську дисертацію. Сесе й притормозило роботу над словарьом. Бездарі з кафедр украинського языка выдвигали разні ідеї, яком має быти словарь, і лише не таким, як його замыслив Никола Грицак. І чоловік розпоршовався. Але твердо стояв на своєму. Та обы продержатися на роботі упрігався у складованя Словника ботанічної лексики. Фактично за свій живот зробив чотыри курті варианты словаря /1939, 1944, 1961, 1970/. Айбо ани сден у світ не выйшов. Путали задрісники.

Никола Грицак був одержимым чоловіком. Про нього і типирьки розказуют легенды. На смертном одрі ши записовав слова, обы не пропали. Вже говорити не міг, але чув і записовав /вн

под кониць живота утратив голос/. Тот чоловік не міг не знав ни сна, ни выходного, ни отпуска. Він був у роботі. За 15 годів в Ужгороді передруковав на машинці дивять томів Словаря /від букв "А" до "Є"/, се 3445 сторінок. Але де ши до кінця?! Тормозили роботу, нервозили чоловіка, загрузжали другоряднов роботом. Обы добре знати лексику, окончив не лише філологічний факультет, а й медициньський /чудеса!/. Ісе в зрілому віці, немолодым.

Як собі представляв Словарь Никола Грицак? Каждое слово мало быти пояснено, што означас. А обы ліпше розуміти і відіти його у контексті, ілюстровав його майчасто приповідков, образным словом, фразеологізмом, коломыков, або строчками із карпатської балады, казкы, легенды. То єсть, він записовав фольклорный текст і відты вычленяв слово. На едно слово може быти і п'ять, і десять приказок. Се богатство другого плану. Слова записовав у вариантах многих. В одному з научных трудів Никола Грицак навів такі цифры, што записав 60 тысяч співанок, 300 казок, 5 тысяч приповідок... Із сих записів уже мож укладати сборники.

За розмахом работы – се другый Иван Паныкевич, авадь Антоній Годинка ци Александер Митрак. Се подвижник. Лише нещастя його, што не выстачило му живота закончити Словарь. Він не увідів ани едної страниці свого Словаря друкованов. Итак, є лише дивять томів та й то, може, не так томы, як лише отділні часті томів. Інші слова лишилися на карточках. Іх розібрати дуже тяжко, айбо мож, треба лише колектив молодых енергічных людей, які были бы віддані роботі, мали в ній интерес научный і патріотічний.

Сімдесят єден год прожив Никола Грицак, і хоть з ранного дїтства зачав збирати слова, ши учеником народної школы, айбо не встиг ушиткі зобрати ци довести до кінця роботу із зобраным. Так то бывас на сім світі. Така доля

Се був дуже добрый чоловік, спомігливый. Його любили студенты.

Кромі своєї работы, нічим не интересовася. Хыба ши в молодости писав стихи під фольклорный мотив. Жив свойими картами, на які обы не забыти записовав слова.

І словарь мав быти складный, комбінованный, де были бы элементы етімології, перевода, толкованя.

Єден із синів довго сохранияв ящичкы із картками, айбо як не спеціаліст не знав, што з тым работи і нитко із ужгородських лінгвістичных "геніїв" Словарьом не интересовася. І тогды сын рішив продати вшитко Академії Наук у Кисв. і продав за 10 тысяч совіцькых рублів. Гроші были немалі, але й невеликі. Невелику бібліотеку Николы Грицака помалы "Цімборы" розтягнули. Сын умер тоже. Час минав.

В Ужгороді надавно печаталися в журналі "Карпатський край" окремішні фрагменты Грицакового Словаря, што іх зладив до друку проф. Йосип Дзєндзелівський. Айбо тото лише цятка огромної работы.

Я не маю ілюзій, што работа може быти пророблена так, як замыслив Никола Грицак, кидь ушитко буде теци так, як теце. То є, по-українськы. Хыба Подкарпатя стало бы окремішнов державов, а значит занялося своим культурно-научным животом самостятельно, тогды, може, дійшла бы очередь і до Грицакового Словаря.

А так лишився, бідуючи, чекати ліпших часів. Айбо ліпші часы прийдут, мусят прийти. І другый том Словаря Александра Митрака мав тяжку судьбу. Довго чекала быти надрукованов і Глаголиця Антонія Годинкы. Мілітариськый соціалістичный режим давив і Малярщину. Розвалився. Бог дасть розвалитися й тото, што мішак роботі над словарьом Николы Грицака. Трба надіятися ! І вознаграгордится надїжда.

*Владімір Федынышынец,
карпато-рутеньський писатель.*

*19-20 юля 2000 г.
Ужгород.*

Памяти учителя

*(103 роки от дня рождєнія
видующєгося хирурга Пудкарпатя,
профєсора, зив. кафедров госпитальной
хирургїї Ужгородского Унїверситета
Александра Фединця)*

13 юлія 1897 рока в сім'ї многодїтного земледїлца жителя с. М. Раковец Иршавского округа родився сын Александр, котрому судьба уготовила славный путь од доктора-практика до профєсора медицинского факултета Ужгородского Унїверситета, патріарха усїх хирургув Пудкарпатя, найпопулярнїшого чоловіка нашего края, всеобщего любимца народа.

Усі його знали – от жителей горных сіул Карпатського хребта, до живописных долин в низинах, а также и жители усїх великих и малых варишів нашего края.

Он рос любознательным и прилїжным хлопцем. По окончанїю Хустской гимназїї був призваный на воинску службу в период Первой Світовой войны, и як молодой унтер-офіцер десь на полях сраженїй в Сербїи достав сквозное

огнестрільное раннїе легкого (плюца).

Хворота молодого юноші была тяжков и мучительнов, но старанїями военных докторув и особенно одной сестры милосердія, котра была монашков, вун поборов хвороту. Из сєго періода у серці юного Александра созрїла и укрїпилася мысль стати доктором, цілительм людей.

Изпершу Александр Фединец учився у Будапештскому Унїверситетї на медицинскому факултетї, за тим из образованием Чехословацькой Републикы, куды стало относится Пудкарпатя, "Подкарпатська Русь" на правах члена Федерациї, вун як патріот свого края и русинского народа, продовжив учєня у сїю нову републици.

Успїшно закончив медицинский факултет Братиславского Унїверситета, де його учителєм був хирург европейской извїсности (ученик славного Бейрота и Айзельсберга – корифеюв желудочной хирургїи) профєсор Станислав Костливи.

Иго и другого молодого коллегу (в послїдствїи профєсора) Чарского лишили дїла продовженя науки и углубленя знанїй по тым часам абдоминальной хирургїи у должности асистента факултетской хирургїи Братиславского Медицинского Унїверситета.

Александр Василєвич много интересного и поучительного розказовав нам, молодым хирургам, из сє го періода свої жизни. Потом он вертаєся в родной край уже созрївшим хирургом в Ужгородску, затим в Виноградовску, а впоследствии Мукачовску горбольницу, де на протяженїи многих рокув возглавляв роботу хирургического отделения, а пузнїше стає головним доктором сїї больницы.

По мїрі того, як рус уровень профєсїоналізма и дякувучи своим общим чєловѣческим чертам имня Фединця стає усе бульше и бульше популярным у всєму краю.

Свої знанїя по различным раздїлам хирургїи он усовершенствовав у лїпших спеціалїстов тогдашней Европы.

Помимо желудочної хірургії, ознакомився із урологією у Парижі у професора Мариона, із легочної хірургії у Німеччині у Заурбруха, із хірургії щитовидної залози у швейцарця Кохера.

Розцвіту його таланта способствовали усі три фактори, які для сего необхідні: природна способність, трудолюбіє і добрі учителі, тоєсть добра хірургіческа школа.

Александр Фединець многу публікує по практической хірургії, особливо по проблемі ендемічного зоба.

Он прекрасно усвоив усі розділи хірургії, і, таким образом, стає не тільки абдомінальним хірургом, но і хірургом-оператором по урології, гинекології, травматології, а й по дитячій хірургії.

Айбо, если говорити про Фединця лиш як про видающогося оперуючого хірурга, то сим далеко не ушитко сказано про него, як про доктора-цілителя.

До него приходять люди з усього края не лиш за тым, абы достати хірургіческу помощь, а і із ушиткими бідами часто просто, шtbody чтобы достати совіт і сочувствіє. Бо був он обаятельным чоловіком, он усе находив доброе слово діла каждого, кто ко нему прийшов.

И вид його усе був світлим, даже і убирался усе у світлі тону.

Што было для него найбулше характерным, то доброта і любов до чоловіка, сесі неотемлемі черты християнської моралі.

Он нам, молодым хірургам, прощав многос, но був строгим, если мы шtbody выпустили при леченії хворих.

Самым головным для него був хворий чоловік. Он не мав ни свободних днів, ни святкових. Каждый день он усе ишов навішати своих хворих у клініці. И сим його личность была така притягательна, што усі його колеги старалися хоть у дачому у якусь мірі подобати на нього.

Я, як автор сих рядкув, проробив із Александром Фединцем 25 рокув изпершу, як начинающий хірург, а

потом став завідовати хірургіческим отделением. Мы усі дуже любили його, як молоді, так і старші хірурги, і он отвічав нам взаимностью. Он называл нас своими близькими цімборами і выше сеї награди не могли сьме собі і представити.

Не дожив А. Фединець до свого 90-ліття лиш 2 місяці. И умираючи он оставался спокойним, выдержанным. За несколько минут до смерти, коли до него приїхала реанимаційна бригада серед котрої був зав. отделением Русин В. И., то он ему улыбнулся і поздравив із зашитов дисертації.

И ещи про єдну черту характера его личности, про котру хочу сказати, споминаючи світлу память нашого учителя – то його юмор і жизненна мудрость, які усе помогали йому выйти із разных часто дуже затруднительных положений.

И тилирь, памятаючи на него, і у душі отмічаючи день його рожденія, вспоминають єго із самым глубоким чувством признательности і уваженія, як про свого любимого учителя, його ученики: Александр Медвецкий (Монор), Иван Сабов (Будапешт), Ю. Алмаший (Будапешт), Антон Сенеси (Эгер), Василий Спасский (Нирельгаза), а также його ученики других специальностей – проф. А. Лявинець (Будапешт), доктор мед. наук А. Шпонтак (Нир Батор) і много других.

Хочєся закончити сись невеликий очерк словами, котрі он нам часто повторяв, посылавчися на німецького клініциста Нотнагеля – “Только добрый чоловік може быти добрым доктором”, што было девізом его жизни.

*Др. Сергей Добош
(у прошлому сотрудник и ассистент
проф. А. Фединца).*

Deziderij Zador
1930. VII. 15

Дезидерій Задор

Дезидерій Задор – самый великий діятель музики Пудкарпатя. Родився у 1912 році у Ужгороді. Отиць – маляр, Задор Єнєв, був органістом у римокатолической церкви. Мати, уроченна Борощ Йожа, была скрипачкою ужгородського симфонічного оркестра и співала у хорі Милославського. Перші музикальні уроки Задор достав у Жігмонда Лендела и у римокатолической монашки-сестри Ілои. Першое значительное выступление одбылося у Пльзєні, де місна газета “Cesky Směr” ?ише про него, як про 12-річного віртуоза.

У 1930. році Задор поступає у празьку музикальну Академію, котру кончає у 1934 році на 3 факультетах из “тройным отличієм”. Сякого високого диплома до того ніхто не достав.

Из 1936 до 1938 рока Задор був музикальним референтом Пудкарпатя при Міністерстві Просвіщенія у Празі. Подобно до великого Бартока он и сам начинає собирати народні пісні. Позніше пише: “У празькой этнографічной

бібліотеці изучивим усі собрані Бартоком у Пудкарпатю народні пісні и зробивим из них бібліографію”.

Будучи музикальним референтом, Задор Дежє дуже много часу проводить на Пудкарпатю, де активно собирає народну музику. Он позбирав 156 пудкарпатських співанок, из них 64 коломийки, 7 свадьбовых и обрядовых, 14 коляд и 68 разнохарактерных співанок. У 1944 році виходить єден из самых цінных зборников русинських пісень, зобраних Задором, Милославським и Костюком.

Будучи студентом Академії, Задор много концертіровав по городам Пудкарпатя як піаніст и як диригент.

У 1937 році на конкурсі празького радіо серед 67 піаністов заняв другое місто. У 1938 році обращає на себе внимание малярської музикальної критики успішным выступлением у залі Будапештської музикальної Академії. Грав у Кошицькому Радіо композиції Догнаньї, Мусоргського и Стравінського, у 1938 році и у Будапештському Радіо произведения Бартока, Шопена, Ліста.

Педагогіческую діяльність Задор Дежє начав у 1939 році у ужгородському женскому ліцеумі. При тому продолжає концертну діяльність, а также продовжає собирати народні пісні и веде публіцистичну роботу. Извісність Задора як музыканта расте из каждым днем. У 1943 році директор коложварської консерваторії Ференц Форкош предлагає йому місто преподавателя по класу фортепіано, котрое Задор из радости принимает.

Айбо война умішалася у життя молодого музыканта. Он был призван у армію. Послі окончання войны Задору удалось из групп чеських репатріантов вернуться у родный город. Он мечтав компоновати музику, мелодії уже складовалися у його представленії, но не таким простым був путь до воплощення мечты.

По війні Пудкарпатя оказалось у новому общественному строю. По

соціалістическому пути пошло и искусство. Прежня система обучения была реорганізована, приватні школы позаперані, як “очаги буржуазного націоналізма”. Вмісто них открывалися госуларственні, серед них ужгородське училище.

До сих пор училища у Ужгороді не было, айбо легко ся організовало, бо у монашок отобралі помещеніе у центрі города, так званий дом Гізели, де из 1859 года монашки занималися преподаваніем музыки. Таким образом и далее занятия музыков продовжалися, лиш учителями были уже не монашки. Першим директором музикального училища став Задор Дежѣ, другого выбора он не мав, а и жити треба было из чогось и содержать сім'ю. Помошниками Задора у работі у училищу были Янка Граф, Вера Ромішовська, Карел Воска, Евгенія и Марта Бокшай и многі другі.

У работі в училищі выявилися педагогіческі способности Задора. Он дає цінні совіти молодым колегам, воспитує новых спеціалістов, організує тематичні концерты, які пользуются незмінным успіхом. При тому многі його ученики, дякуючи його методиці закончили консерваторію у Москві, Ленінграді, Одесі. Айбо и при такуй широкуй педагогической діяльности Задор находив час и для компонованя. Он сочиняє фортепіанну сонату “Пудкарпатья”, невеликі произведения. Його принимають у Союз композиторов СССР. А пак через чотиры роки после успішної работы Задора знимають из поста директора училища. Як и Прокофьев и Шостакович, вун достає клеймо “формаліста”. Його обвиняють за то, што отець бив півцоучителем, што вун є ліберальным до монашок, што войовав на стороні “фашистув”, што из-за отця не може быти членом партії, до чого он и не стремився. Директором вмісто Задора ставлять журналіста-фронтовика Віталія Хоменко. Задор лишається на фортепіанній кафедрі и полностью

оддається композиторської діяльности. Сочиняє цілий шор произведений, за котрі познішіше достає самі високі награди и званія.

Задор написав дуже много обработок народних пісень для Закарпатського народного хора. Многі из них стали мироїзвiсними, такі як “Верховино, світку ти наш...”, написана для баритона соло у сопровожденіі хорової капели, “Пісня про трембіту” и многі другі.

Найбільше ізвiсними є произведения Задора: “Кантата про Карпати”, концертний “Етюд”, “Концерт для фортепіано з оркестром”, “Сонатина”, “Романс”, “Коломийка”, Концерт для цимбал для струнного оркестра, “Закарпатські ескізи” и многі многі другі.

У 1954 році Задор стає художественним руководителем Закарпатської областної філармонії, у 1963 році стає профессором Львовської консерваторії. Умер Задор у 1985 році у Львові. Похоронений по его желанію у Ужгороді.

*Александр Борто,
преподаватель консерваторії
ім. Лео Вайнера*

Не забувайте за своїх...

У літописови Свалявщини є много таких імен ізвісних діятелів культури, які роблять честь усьму Пудкарпатю. На ниві народної освіти глибокі борозды лишив інспектор школ Иван Добош. Інспектор у тогдашньому понятію – управитель школ. До Свалявського округу тогды относилася и Воловеччина, а сесе значить, што у веденію Ивана Добоша были школы булшої части Верховини.

Та діло у тому, што послі розвала монархії школы треба было організувати, будувати, одкрывати, бо їх майже на тот час не было як таких у современному понятію.

Свалявщина мала щастя, што у роки становлення школьної освіти на нашу верховині сесю культурну роботу возглавив вірний сын народа, ентузіаст просвіщенія, чоловік, котрому было дорогим и близьким культурное возрожденіе нашего народа.

Родився Иван Добош у 1874 годі у бідній сільській сімі у селі Дубино на Мукачівщині. Шість класув народної освіти здобывав у родному селі, пак у Чинадісві, у Мукачовському монастирі

чина св. Василя Великого та у монастирі у Марія Повчи (Мадярщина).

16-літнім хлопцем один год робив дяком у селі Нижня Вызница. Там заробив 30 золотых, из котрыма пішком пушов у Ужгород, и дякувучи своим розумовым способностям добився того, што принимаютъ его у учительську семинарію.

У 1895 годі достає диплом учителя народных школ из руськым и мадырськым языком обученія и був назначеный півдоучитем у церковну неродну школу с. Неліпина. Скоро там же стає учителём, пак директором державної народної школы.

У 1921 годі учителі Свалявського округу избирают ёго инспектором школ. У сую должности он робив до 1935 года, коли по состоянію здоровья пушов на пензію.

Коли пуся І світової войны Пудкарпатья выйшло из состава Австрійсько-Мадярської Монархії и было присоединено да Чехословацкой Республики, школы на Пудкарпаты были у тяжкому положенію. У многих селах і присілках їх або не было, або были дуже понижені, особенно у тых верховинських селах, де сражалося войско. Учителів было мало, бо учителі мадырської національности выїхали у Мадярщину. Булша часть населенія была або неписьменная, або малописьменная.

У таких тяжких условиях прийшлося Ивану Добошу зачинати роботу инспектора. Айбо вун успішно справляєся из труднотами и добиваєся того, што на просвітанскуй ниві округ стає майліпшим у краї.

Дякувучи його упертости та енергічным просьбам (часто через депутатув парламента) перед властями у Ужгороді и у Празі, добре збудовані школы стали прикрашати нові верховинські села: Нову Розтоку, Перехресный, Збаны, Нижню Розтоку, Канаору, Уклин, Плоское, Новос Село, Сусково, Глинянець, Косино и другі.

Усі діти школьного віка были узяті на учет и записані до школы. У селах

заробили школы по ліквідації неписьменности серед взрослого населенія и курсы для тых, кто не знав читати и писати кирилицѣв.

У вечерних газдівських школах селяны знакомилися из передовими западно-европейськими методами веденія сільського газдуства.

И. Добош був організатором будованя у селах за народні кошты домов культурных, які называлися “Руський Народный Дом”(руський – у понятю “русинський”). Они были збудовані у Лазах, Воливци, Буківці, Чинадієві, Нижних Воротах (Верещках), Гукливному, Голубиному, Сваляві, Уклині, Завадці, Нелипині. У сих домах розміщалися Общества им. Духновича, газдувські торгові дружества – кооперативи, та у даяких булших селах – кредитні дружества, де селяни могли достати позичку за низькі проценты.

И. Добош помогав учителям, директорам школ, подсказовав, як треба проводити культурно-просвітительську роботу из взрослым населенієм. У читальнях молоді люди ставили забавы, організовывали оркестры, де грали на народных инструментах; добру славу мали оркестры у Сваляві, Чинадієві, Волівци, Нижних Воротах, Скотарському, Стройному.

У соавторстві из П. Федором И. Добош склав и выдал “Букварь”.

Он был добрым порадником не туюко колегам-учителям, а и селянам, котрым давав порады по газдувству и юридичні консультації.

Накулько усі його любили и уважали, было видно и из того, з яков любовью, уваженієм учителя и общественность округа провожали його на пензію, свідком чого був автор сих рядкув.

М. Молнар, заслуженный учитель

*Матеріалы статі часописа “Вісті Свалявщини” од 12.02.1994 г.
Скоротила и потовмачила М.*

Августин Єнковський

У Бобовишах и у Ракошині Мукачевського, Салдобоши (Стеблівка) Хустського районув и у городі Ужгороді довгий час жив и робив малоизвісний теперішньому поколенію пудкарпатцюв, айбо дуже знамый у всой Європі и Америці изобретатель-самоучка Августин Єнковський. Вун не мав ниякої технічної освіти, айбо спроектировал и выготовив такі вытворы технічної мысли, котрі были не под силу у тот час никому у світї. И цілком заслужено был удостосный высокой награды Парижської Академії.

Родився 18 октовбра 1833 года у селі Сачурові (типірь Восточна Словакія). Учився у Ужгороді у гимназії, а пак закончив Ужгородську духовну семинарію. Перед высвяченням женився на своей землячці Олені Гебей. Был священником у Бобовишах, Ракошині, Салдобоші, де и умер 22 януара 1923 года, у 90 літньому віці. Вун был чесным духовным пастырем айбо славу йому принесло самодіяльное техническое изобретательство. Полный сил и енергії, сорокарочный священник сконструировал жатку-сноповязалку, што у еден час жала и вязала снопы. Было се у 1873 годі. Айбо сисе оригинальное экономично выгодное изобретение Єнковського не оцінили мадярські земледільцы. А заинтересовалися ним у Росії, куды он послал на просьбу чертежи. Вун был дуже доверливым, не подозревал, што

його обкрадуть... У 1978 році одна из американських фірм випустила механічну жатку – сноповязалку. Айбо світова общественність не спішила увінчати лаврами изобретателюв за неизвісну до тых пор машину, што так замітно увеличовала продуктивність селянського труда. Наоборот – уповіла у пресі світові правду, што то є изобретеніє Єнковського.

Изобретатель не упав у отчаяніє уд сєго злодійства. Вун жив новими ідеями. Головними серед них были ідеи створеня корабельного двигателя та двигателя діла ероплана. Чоловік, котрый и моря не видів, сілський священник, вун трудолюбиво робить чертежи, робить обрахунок сили двигателя, котрый бы забезпечовав кораблю у шість раз булшу скорість, як у тот час дійствующі. Німці сохранили модель Єнковського у берлінському музею. Думаючи, што мадярський уряд не поддержить його найновіші технічні изобретенія, Єнковський подумав, што треба зайнятися такими, котрі бы помогли людям, и конструює улики діла пчоларув. Они, як и перші його изобретенія, были оригинальні, за них вун був удостоєний премії у Будапешті у 1892 році, а у слідуєщому році парижська Академія експонентув и изобретателюв наградила єго великов золотов медалєв и званієм почетного члена-кореспондента. Были ще и інші изобретенія неутомимого Єнковського. Серед них – самопрядка и кросна. А ищи Августин Єнковський був художником-живописцем, портретистом, активним общественным діятеlem нашего края.

Многі ужгородці, проходячи коло кафедрального Хрестовоздвиженського собора у Ужгороді позиравуть на годинку. Айбо и не думавуть на тото, што годинку купив у відню Августин Єнковський и подаровав її церкви.

Михаил Алмашій – заслуженый учитель.

Єнковський був чоловіком ученим, мозок у нього добре робив. То ун придумав кросна, што самі ткали. Придумав и аероплан, айбо пак уд нєго план одняли. Се было ши при монархії. За ото, што сєго не признавали, у нєго штось из головов ся стало. Тікав из хижи у світ. Умер у нашому селі, захоронили його коло церкви. Там, у туй церкви комуністи зробили музей, и хрест на єго моголи изложили. Недавно люди тот хрест обновили.

записано 13 юлія 1990 р. у с. Стеблівка

ПРОЗА

Руські прийшли!

(Очима дивятьручного хлопця)
Октябрь, 1944.

Уже тыждинь мы у Копані, у бабкы. Нас привезли сюды, бо скоро до Хуста, десьме жили, мають зайти руські- уже у Рахові суть! А у Хусті повно мадяр та німцюв. Чекаючи на велику стрілянину мамка вирішила удправити нас из сестров до бабкы, до Копані – там май супукуйно. Бабчина хыжа у “Нижньому кунці” села, пуд горов. Жиєме у “великуй хыжи”. Нас двос тай уйкових двос дітій. Уйко хоть и жиє у Копані айбо у центрі села, пиля чиненика – и там небезопасно, бо чинеником будуть ити руські. Вуліють быти діти у бабкы.

Тісно нам туй, айбо весело. Дідик из уйком укопали декунок у кирті, коло винниці обы было де ся прятати уд еропланув аж начнуть бомбовати Копаню. Бо нидавно бомбовали сусідне Королево. Руський ероплан брынів над Королево у ночи. Брынів-бринів – тай вер три бомбы. Правда у Королево не потрафив - бомбы попадали на копанське поле. Удтовды копанчане начали копати декункы. Каждый у свойому кирті. Дідик укопав дуже файный декунок: глубокий, из лавицьов. Прикрыв го рушом обы извирьху не

Адальберт Ерделі Угол майстерні.

Володимир Микита
Портрет художника Ф. Манайло.

Федор Манайло Дідо-бідняк

Художник Б. Мартон

Б. Мартон Похмурый день

Б. Мартон Ясиня

видко было. Та коли у Хусті або Королеві загудуть сирени мы- усі діти біжимо ся прятати у декунок. Посидимо там мало, поспіваємо – тай до хыжі.

Кажды динь уйко збігав до бабкы нашивити дітий, тай послухати радіо, що принюс сюды. Бо жандаре заборонили слухати радіо. Та дома ся бояв го слухати. Чехы передавали де уже є “Руда Армада”. Кажды динь руські занимали по декулько сел, приближалися до Хуста. Уйко из дідиом глядали їх на мапі и радовалися, що уже близько суть.

- Скоро туй будуть – казав уйко, радо посукуючи долоні.

У неділю пуся службы Божой прибіг та каже :

- Руські уже пуд Хустом ! Завтра – позавтрю туй мають быти!

- Ова, недовіриливо покрутив головов дідик – не так ото скоро йде... У Хусті сила-силена німцюв та мадяр. Они ся так легко не дадуть.

- Ану, абысьте з хыжі нікуды не йшли, бо може ся почати стрілянина ! – казав уйко. Мы притихли напужині. Уйко из дідиом мірковали, ци годні будуть мадяре из німцями удержати Хуст.

- Та дись тыждинь ся продержуть – казав дідик. Бо много їх, тай лінія Арпада дуже сильна.

- Айбо руські май сильні – казав уйко, - никайте, як скоро йдуть. Ищи пару днюв тому были у Рахові, а типирь уже пуд Хустом...

Была неділя. Бабка учинила недільный обід. Застелила стул білов скатертьов. Пахло курячов поливков.

За обідом, пудкріплєні паров погарчикув челленого свого вина дідик из уйком продовжили бисіду. Дідик розумівся до войны, бо войовав у першуй світовуй войні у Італії. Ун казав:

- Аж начнут бити каноны по Хустови ото буде значити, що руські идуть на Хуст.

- Ото будемо чути и сюды – удповів уйко.

- Кыбы уже туй были, обы ся сесе кунчило уже.... Додала бабка наклада-

ючи каждому по фашірці до топтаных крумпыль.

- Тяжко ім буде пруйти до Копані. Еге, гурі на копанському горбкови, пиля чиненика три каноны націлені на жилізничну штацію.

Мы, діти, слухали и розумілисьмо що начинаться щось страшное, - война. Дідик утямив що мы перепужені та сумні. Потяг из піпы та каже :

- Та ци знате фіглю про войну? Казав Шлойма, што буде война... Казав Гершко – право держ; казав Шміль – право ціль. Айбо казав Сруль що не є куль. Товды казав Мошкович што не буде нич.

“Добре бы поникати на тоты каноны, што на горбку” – подумав я. Наскором промкнув фашірку и тихо уйшов из-за стола на двур, на улицю и – тїкы до канонув. Удрабавемся через хашу на гору де чиненик повертає на Севлюш. Ото сама висока точка Копанської горы, уткі видко далеко навколо, аж до Хуста. Видко и чиненик, што на початку села перетинав жилізницю и пак сіров ниточков щесавав далеко на напрямку Хуста. Пудыйшовем до полянky на горі де катуне закопали три великі каноны. Они, так ги казав уйко убернені на жилізничну штацію, яку удсі видко ги на долоні. Коло канонув стояли лады из великыми кулями. У стороні уд канонув на полянці, коло огня сиділи катуне и убпікали на огньови дарабчыкы мняса здіті на довгі жилізні пруты, іли, фігльовали. Еден пудыйшов доня та казав по-мадярськы обым ишов гет, бо туй будуть скоро стріляти. Я удыйшов по чиненику до крайньої хыжі. Коло ниї ишла дорога у хашу. У дворі над колодязьом стояв катунa и пробовав зачерти воды у відро заціплєне на клюку, айбо есе му ся не удавало. Гурі ним стояла жона из порожньыми відрами у руках и чекала коли уже тот набере воды... Стояла и розсіяно розникала науколо та каже:

- Иди же, иди до свого канона, бо еге, уже руськи туй суть!

И указала на дорогу, що вела до хасці. Я

понижав туды куды она указовала и завмер: из хашчи ишли трос людий из автоматами за плечима, а за ними коні тягли возок. На возі сиділи ище дись пятеро. У одного была перевязана голова. Были они у чудному пільтови – ухаті шапки на головах, у сірих уйошах, прошитых ги поплон. Тоты, перші трос были дуже каляні...- “Есе бізувно руські” - подумав я. Катунна, коли увидів того, - вер відро и - тїкы до капонув! Там ся нараз пудняв шум, крик...Видізем ож удты ускочив на чиненик мотор из катуньми и затріцаув у папрымку до Сивлюша. А руські йшли субі супукуйно, так ги бы и не виділи маляр. Из хашчі уйшла ище одна група из возами, а потому ище и ще. Я остовпів. Потому м ся отямив и боржі пубігем думу, казати повину.

Айбо дома уже згали. Дідик луснув я по потылиці: “Куды тя носить у сякый час? Казавем ож сиди дома-бо война!”

Уйко був дуже збуджений. Чистив чоботы, ладився ити гурі на чиненик, стрічати руських. Дідик и бабка пушли из ним. Міні, ги май старшому наказали сидіти дома, сокотити дїтйи и хыжу. Дуже нехота покоровемся. Хотїлося ищи поникати на руських. Дівкы ся грали у куклы у нашуй комнаті а мы з малым двоюродным братом сиділисьме на торназі. Никаю, а по улиці идуть два руські из автоматами за плечима из едным нашим чулувіком. Стали коло лісы. Чулувік щось тихо казав руському и указовав перстом на хлів. Потому руські зайшли у двур, пудойшли доня:

- Пацаи, лошади есть?

Я ци товды не знав що ото “пацаи” та “лошади”. Айбо на всякий случай помахаем головов ож “ні”. Еден из катун зайшов у хлів а другый до хыжі. Я за ним. Ун був чудный из узькыми очима. И дуже грубый. Я був му дись до пояса. На реміньви у нього висів великый нуж у ножнах. А на плечи – автомат из черепаньов. Таких не мали ані німці ані маляр. Ун зайшов у нашу комнату де ся бавили сестры. Порозникав, пудыйшов до ночного

столика, узяв радіо, покрутив ручку. Увидів електричный лампашчик, пару раз запалив – загасив и повісив го собі на гомбу. Уйшов из хыжі, несучи радіо пуд плечом. За сись час другый катунна уже выводив из хліва дідиковы коні – Сарчу из Фанійов. Увидів ня на порозі хыжі и помахав ми пястьов.

Через деякый час прийшли из гори наші. Дуже збуджені, особливо уйко.

- Но, накониць, туй суть наші братя. – весело казав. Типирь, увидите, у шовковых міхах завезуть сюды пшеницю... Я сам видів яка того руська пшениця... - ги золото, де того до нашой!

- Никай, абы удсі не везли пшеницю туды – щось дуже някое сесе войско... Якісь каляні, нефайно убраті, из чуднов амуніційов. Де їм до удб, Жойська у якуму я був колись... – скепично зауважив дідик.

- Айбо завто читаво женуть німцов, А што каляні – бо розумно убыйшли горами лінію Арпада, не йшли на рожен туды, де їх чекали...

Они так оживлено бесідовали що я ледве мугем вставити слово.

- Повели уд вас коні, дідіку!

- Тай лампашчик, тай радіо добавила сестра – были туй у хыжи. Такі страшні!!

Уйко змовк. А дідик побіг у хлів. Уйшов удты лаючи.

- Ні Сарчі, ні Фанії, певоя бы їх убила! И сплюнув.

- Бізувно треба їм было замінити свойых, змореных та пораненых – несміло пояснив уйко.

Я убрав минуту, коли дідик зайшов до хыжі, побігем “гурі” на чиненик. Там у центрі села повздвож чиненика усе ци стояли сїляне, никали як идуть руські, махали їм руками, выкриковали щось. А они ишли та ишли. На возах и піше, здорові и перевязані. Видко было, що дуже зморені.

Одна жона, що стояла коло мене крикнула:

- Ци принеслисьте нам хліба та цукру?

- Мы вам свободу принесли – удповів один.

Так оно и было. Ні хліба, ні цукру не принесли, айбо принесли свободу уд релігії, уд чесної роботи, откровенности и правдивости, уд моралі и уд чувства влсної годности.

Научили нас брехати, красти, сквернословити, стояти у очередях за усым що треба абы жити, пити паленку великими погарами и жити у страхови...

*Будапешт, новембер 2000
Александр Хуст*

ДАЙ, БОЖЕ, ЩАСЛИВІЙ СЯТІЙ ВИЧУР!

Такое сакраментальное вінчованя учеме вечером у передень Різдва Христового у русинських хатах на Подкарпатю. Чудесный, милый сятый вичур! Насыченый стародавними звичаями, одухотвореный тасмничими обрядами, він є для нас тым чистилищем и жерелом сятої благодати, в який мы стрічаеме новорожденное Божественное дитятко.

Зазнали сьме в еден час и великої кривды, коли князь тьмы намагався одрізати нам путь до тої духовної купели. Айбо марні были його потуги! Подполно, при заштореных окнах и замкнутых дверях сятый вичур все мерехтів Віфлеемськов зіздов у наших світлицях и в наших душах.

Типирь знова сяткуеме открыто, широко, весело. Хотя, треба повісти, много из тых давных звичаїв вытіснила цивілізація и урбанізація. И всетаки сятый вичур має велику магічну силу, яка може розмнякшити майзаскарублішое серце.

В нашому житю духовное и матеріальное начало тісно переплі-таються. Так и на сятый вичур : кажеме - "духовна купіль", а думки наші привязані до сяткової трапезы. Она може початися аж тогда, коли на небі засвітиться перша зізвда. У хмарну погоду зоріентуе нас годинка: 6 годин. Хотя ищи ранше всі

члены фамилії побывали у ванні, но перед самою трапезов проходят обряд символичного умываня : руки и лице. А потому газда назамітно виходить и появляеся в дверях з охакком соломы:

-Дай, Боже, щасливый сятый вичур!

-Дай, Боже, й вам – отвічае хором чилядь.

Розтрясують солому по хижі, а з повалы сыплються градом ліскові орішки и цукерки. Діти стараються назбирати чим більше сього добра, мацаючи в соломі. Сміх и потіха! Легко догадатися, што солома в комнаті символізуе Віфлеемську яскиню. Само собов, няка господиня не приставить розум допустити такую яскиню у параднів комнаті з дорогими меблями и коврами. Для сього символа годиться літня кухня або й веранда.

Пак зобразися коло стола, помолилися "Отче наш" и посідали. Пахне смереків – она блищить гірляндами у закуті. На столі под скатертьов керечун на отаві, горить свічка. А што приготвила газдыня на вичиру? По освяченой віками традиції туй має быти 12 страв. Айбо котра газдыня в наш модерный час стане утрудняти себе таков варьов? Та й її чилядь не якісь там гаргантюа, обы могли "оприходовати" такую гастрономію. Но обы все-таки было 12, господиня схитрить: зарахуе у окремішну страву хоть котрый из її інгредієнтів и приправ: петрушку, цибулю, бурак...

А того, што приготвила, подаеся в таким порядку:

Рыба (руслик-сельюдка), навариста грибова поливка, крумплі з грибовов подливков и шапочками букових грибів, сегединський з рисом и грибами, бобальки, вар из печениць. В даяких фамиліях можуть быти и инші стравы: голубці, колочена пасуля з капустов, фанки. Попровбаловали русины и украинську кутю, та не полюбилася їм сися страву.

Ледвы вичиря пудыйшла ид свому кінцьови, як пуд окном загомоніли дітські голосы:

- Ци веселити, пане газдо?

- Веселіть, веселіть!

- Кому?

- Андрійкови.

Ой заяв Андрій коника в воду

Не в нашім, не в нашім краю,

А й у волоськім Дунаю...

А кидь Марійці:

Ой прала Марька Божія ризи

На Ярдань, на Ярдань воді,

На краснім броді на ярдань...

На сятый вичур уже починаються
взаємні рождественські візиты родичів.

Посиділи у одних и цілов ровтов
збираються у другых. Под гармоніку
співають колядки: “Дивная новина”,
“Небо и земля”, “Коли звізда ясна”...

Дуже популярною у русинов стала
німецька пісня “Тиха ніч” и и
мадярська “Меньбёл оз ондёл”...

Так у піснях-колядках и веселых
розвагах дочекають тої години, коли
треба збиратися до церкви на всенощное
богослуженіе...

Василь Молнар

с. Голубиное

14 октовбра 2000 р.

ПАХНУТ АКАЦЫ

Заберат ся на кониць мая. Вонка
росцвели ся и так ухманно пахнут
акацы, онь бажит ся штось непознатос и
файное. Теплов габов ся двигат у
грудёх, несучи неясні и радостні
передчуваня. У свой красотї ярнёго рана
сидит газда Станё Маханич на гарадічох
свої набілинько вакованой хыжі. Споро
клепле косу. Ёго руками тота хыжа
измурована, ёго руками и повакована.
Де бы не був на тото гордый. Не люблят
му руки спокою. Столярська и тесарська
робота — и сесї ёго. Чий хлїб свуй
насушний зароблят собі из столярсь-
вом. Ож Станё Маханич не хотьякый
собі столяр. исе добрі знавут люди. Та
все ся притрафит сям-там даяка людська
робота, из чоґо прийде майстрови
копійчина. Бо и хотьякое инашкос

майстерство лїгат му до рук и веде ся му.
Та де бы ся днесь чоловік не змагав? На
фабриці роботы уже неє ачий дас
пувроку. Платня мізерна, а ши й тоту
добрі, кидь заплачат. Такой пона три-
четыри місяці позадляли людём уплату.
Най там буде хотьяк, а на убшарю своєм
потримле собі шор. У загороді уже
поярёвано, и у сына на літнющей хыжи
мусів ушыткой угазовати, бо сыну
ніколи. Из сонцём ведно мусай уставати
аздови.

—Доброй рано, сосїдо!

—Доброй ранко и вам!

—Газдуе́ме, газдуе́ме?

—Та треба, треба.

Днись указує на хвілю, мож буде
покосити, тай чий и посохне, даст бог. Бо
уже суритный час на кошнія — еге яка
трава нагучала. Кури, труськы, пацята
уже заґы зрана покормлині, а дораз, лем
ся забудеш, а вже час — на біцїглю и
гайда на фабрику. На тоту, фрас бы юй,
майже неплачену роботу. Айбо ходити
на ню треба. И адсяк динь-у-динь.

Ий, газда Станё, газда. Такого єдного
ану найдїт. Начим ся розвиднит — уже
чути го на убыстю из дачим байловати,
гі тоту пчёлку. А як ся стимніє, усяґды
сосїды позасїдадут за вечирю и перед
телевізор, а у нёго лем никайте, ож ся
світло россвітит у майстерни, тай пила
аваде гобловачка завискат, як фурт.
Зайде сосїдка дохторка та давай го
абріхтеровати:

—Та вам не є ни дня, ни ночи, сосїдо?
Тадь испочиньте вже мало! Не єсьте из
жилїза.

—Не упила бы-сьте собі погарик винка,
сосїдо? А пак можеме и подїскутовати
за єдно-другой, кидь ся нам языкы
розьяжут, — удфілює Станё.

Ко бы знав тото повісти, кулько у
каждум из нас жилїза, а кулько воды.
Дохторове кажут, ож воды булше, гі
половка, айбо ко бы тому віровав. А кидь
и так, та што? Тадь и у тум винку
черленум доста воды, не? А што силу
має! Исе позад роботы друга роскош и
удовольсто Станёво. И аж бы не сесе, та
так бы и йшов у постіль такой уд

глоблячки. А так изнихотя удкладує набук роботу, тай ріхтус ся до хыж, бо уже бы час и тот погарик-другый долу гыртанков пустити. На нибі уже король місяць маєстагно затроновав над своим звідзяным корольством, жабы ся неисперяемо роскумонїли, и дись-ни-дись зачинат ціфровано покотьковати славчик. Айбо не є коли газдови на тоты милоты ся роззерати тай рослуховати.

Онъ як прийде тота недїля — та се уже діло сятоє. У недїлю робити не яло хрістіянину. Будит ся солонина на дворї у пецику, справленум из старої бадогы, благо иверюв-трїсча доста у столяря. Барбы иншого туюлько было. Поисхожуют ся гостї. Винко ся унесе из студенї пивницї и торжественно укладе на стул посеред двора, а боката карафа заблїскає рубїново на сонїчку. Парада! А гостюв є фурт, ани кликати їх не треба. Забавлят картї, побалагуют за едно-другое. Але и динь пуйшов.

Адтак помалы и жытя ся хылит и кунцю. Нїт, нич у жывотї вун не запоздив, и нїзачим му бановати. Ушытко шором: хыжу поставив, керт уростив, сына на ногы пудняв.

Аж собі подумат за сына, онъ го фрас хоче брати. Што за несериньча фурташна! Не на отця собі удав ся. Майнаупиридї погарик, а робота на куци, кідь уже мусит быти. Перва жона го лишила и дївочку Ержіку забрала из собов. Так уросло дївчатиско гї з воды, и не стямив ся. Адде приходит из фраиром на білуй мерцедесцї:

—Дїду-у? Будеме свальбовати. Кличу вас на свальбу на антоту недїлю. Поможете нам из грошми-и, дїду-у? (Де бы дїдо не помог.)

—Бїзуй ся, удданицї, чий сякоє раз у жывотї. (Еге хлопик на мерцедеску мав, а кварталъ хоче задарьмо. Днись тота молоджява хоче вшытко нараз.)

Купив ся и кварталъ, и удсвальбовало ся, як тому шор. Ци годен був ся принадїяти дїдо, яка з того буде звада? Нова невістка, кібы лем говорити из ним не хотїла позад сїго, та пувбїды. Айбо їст го, як шаркань. Де лем найшов сын

тото кобылиско! Лінивой, гї сто чортув, пе, як дуга, а цігаретлик юй з рота не уйде. Пропало бы! Нїт было из своих глядати, а не тоту чужобину? Їсти не зварит, двох діти му уродила, айбо ся нима и не потворит. Ушытко удбыла на бабу: най баба варит, най сокотит, най райбат. Панія не буде уварєвати тай роботити. Робити нигда не робила, а днись, як из роботов чажко, тым булше. А сын лем на случайных заробках сидит, тай столяръ из нєго не богзнати який. Най отищ спомогат, їму най голова сохне. Тадь годен ун туюлько помочи.

Носит из собов тоту грызоту Станє, гї дурный двирї. Легше му, кідь є фурт у роботї, бо нїколи над тым думати. Не чажкат ся газда никому, на чум му голова сохне: нїшто исе каждому знати. Тай нїкому ся поносовати.

—Сосїдо, а ци читав єсьте, што пишут за новый парламент?

—Ий, дайте покуй, маву я час на новинку? Што ми там до них, най ся вадят.

—Та пойте хоть кіно мексіканьской позерати.

—Бїда бы го позерала! Ліпше ляжу я, а рано собі роботу пошорю.

Єден вечур сосїдка дохторка призерат ся:

—Штось ми ся не любите. сосїдику, мав бы сьте спочити, а тото вино уже радше не пїйте. Лязьте собі, а рано узвїт дохтора, бо вам бы не йти на роботу. —Ий, што там придумуєте, нич ми не є!

Рано так, гї все, угаздовав ся на убыстю, скочив на біциглю и звив ся на роботу. А назад біциглю лем придручали. Бо газду удвезла санїтка на реанімацію. Задарь, ож читавый хлоп навонка, а пукне у нюм удну якась тонинька жылка — и не є на того рады.

У два дны пуд білов хыжов Маханичовов зобрало ся чудо люди, и вшытка улиця была заставлена из автами. На Ержіцї не видко лем тоты напухнутї очи. По дворї, як мурянок — и своих, и чужых люди. А хыжний газда спокойно и удсторонено лежить пуд лугошом у деревищу, прилаженный у

послідню дорогу. Поп и дяк красно співають: пушов газда у далекий путь, из котрого уже не мож прийти говорити, своих родных навщівити, — а люде слухавут и утеравут носы и очи. Удпрошав ся уд жоны, діти, внукув, сосідув и повюз ся гет из родного убыстя. Послідный раз затрубів удпроводный автобус перед газдовов хыжов, бо вже ся газда не верне.

Довгой є жытя людськоє, айбо нагло ся минат. Быв сигінь чоловік — и, але, вже не є го. Не устигли ши й акацы удвести.

Білинька хыжа Станя Маханича сиротно укукує из густої зеліявы лугоша. На убыстю тихіцько-тихо, не дає голос пила, не узыват ся гобловачка. Чий зато ши май ухманно пахнут акацы, и пчёлы брунят у цвітю. Дись меже нима и душа Станёва. И кідь ю мерзит дашто, та хыбай лем тото, што и каждую иншу душу умерлого Руснака — ож лишив непоробену роботу. Айбо така вто судьба наша и нич туй не зробиме.

Ігорь Дюріч

ЛИЯ

Иши лем первый юній, а рано духотное, парянос, нучної свіжости и не слідно. А што буде удинь? Учора было тридцять градусув. Кідь рано на траві росы майже не є — исе на дождь. А дождю бы треба, ёй ци треба! Така пекота — онь дусит чоловіка.

Уже перед полуденком зачало ся помалы затяговати на дождь. А як сіли полуденковати — чуй, што тото: громоты дись далеко чути. Чий буря буде? Недовго требало ю чекати. Надлитів віхор, нараз потимніло и пустило ся! Білі, як горох завеликі, камінці лупкавут у дрік старої бороцквы, у рамы, скло, збивавут із стіны вакованя и удскакувут, гі збісні. Замашеным потоком зливат ся вода долу склом. Малинька бороцквичка-скіпець погинат ся пуд лютыма шурками воды, змішаної

из ледом и вітром. На высшинках, де ши не залято, земля застелена білыма крупами. Долу улицёв валит ся ріка. Така ріка, гібы все туй была. Авта, полишані на улици, убмывавут ся каламутныма водами. Скоро, чий и колеса їм не видко буде, и поплывут долу водов, гікой боковы. Нашто тепирь топанкы ходакам! Туй и чіжмы гумові нанич. Мокрый до ниткы хлопичь шляпкат краём улиці. Мудрійші попрятали ся, де ко устиг. Бігіте лем скоро у перидню хыжу из ряндов, бо набило круз рамы. А пак ши у спалню, бо и там мало затекло. Се штось страшное! Кідь адтак буде лляти за годину, та буде потопа.

На щастя, як скоро надлигїла буря, так и перейшла. Вітер дись ся дів. Мало ся зачало росвітляти. Хоть каламутні потоки ши біжат долу улицёв, и дождь ши паде, но видко, ож уже стратив тоту свою страшну силу. А через куртый час и дождь перестав, и сонічко ся указало над умытов улицёв. Люди босі, як у дїтстві, радостно вертавут ся дому, несучи у руках топанкы. Камінці їм грызут ноги, а каламутна вода у баюриках так лагодна! Нагла стіхія заставила ушыткых забыти за свої каждоденні старункы, за вшелиякі діла, котрі ся віділи важныма. Природа днись тото выштыко удкликала, дала каждому фрай и дїктує свою волю. Вертайте дому, переуберіть ся, переубуйте ся. Днись сято природы. Поубдивляйте ся божему світу. Каждый камінчик, каждая коцка бураша, каждый листок — так гібы помьгї из шампуном. Умыті ружі онь очи пробравут сытыма фарбами. Ушытко жывоє ся радує сонцю. Боже, што за красота!

А у загородах стоит вода. До хлївчати, до зайчарні дуйти — нішто й думати. Добрі, кому не мусай ити вон. А там, але, уже по-поєден азда из відром спелат из загороды воду та уливат на улицу.

—Сосідко, я плавлю!

—Гадь вижу, вижу.

Велика шкода по загородах. Кулько было посажено россады, што ся требало

наробити, сокотити, ходити коло того! Онь як вода спласне, буде видко, што и як. Годно быти. ож и до хлівчати удну натекло.

Но-лем, позерайте, се ши, як видко, не кониць. Зась небо ся замрачило, зась дождь. Люде ся разраз затігують до хыж ци хоть лем пуд даяку стрішку. Не дождь, ай лия. Зась блискат и гром лупкат так, што ся чоловік онь пригынат. Из чаторны шуркат збісніта струя воды, уполы из шумом. Вітер палайдат корунами дерев. Се уже буде погрома. Айбо, ніт, дождь ся стишує и помалы перестає. Указує ся сонічко, и так ся нараз чинит любо. Улицю перейти не мож. Лем молоді дівкы, пудкотивши сукманы, указують свої красні ноги и сміло бредут водов.

Як мало треба людём діла щастя! Ласкотное сонічко и мы серед матери-природы, нич нас не розділят, ани талпа топанок. И лем оловляні мраки у далечині припоминавут нам перемінливість и минуцьность нашого жывота. Громоты уже чути лем из другого боку и приглушено. Буря нас минула.

Вон любо быти. Пахне озоном и воздух такый, гі свіжо подоєное молоко, што бы го пив без кунця.

Ігорь Дюріч

ОДЩЕПЕНЕЦЬ

Туристичный автобус из Свалявы припарковався на широкім майдані восточно-словацького города Пряшева. Правду повісти, його пасажиры не были туристами за дефініцієв академічного словаря, бо ани спортивных ани познавателных цілей нико перед собов не ставив. Гнала людей у заграничні вояжі нужда. Болшовицький колос на глиняных ногах розсыпався, економика молодої одколотої державы розвалилася, и бурні людські потоки хлынули на чужоземный рінек, піац, тржніцу, трговіште...И нико сись промысел уже не осуджовав, як ото было ранше. Йому

и имня придумали толерантное и пристойное: коммерческий туризм.

Туристы из Свалявы вытягали из пазухи гроші для обміна, переглядали списки – што треба купити, а дале групповалися по интересах и ригнулися по бовтах и торговищах. Лем еден хлопиць из тої ровты повів себе якось ненормално. Спершу примкнув до одной “группы захвата”, айбо такой скоро змывся и замішався в многолюдну плоту головної улиці города. “А Симко? Де Симко?” – спохватилися товариші. Та й успокоилися и не творилися білше на нього. Ги кажуть, не малинький, не пропаде.

А Симко, повіме наперед, мав ши одну ціль свої поїздки. Про сесе не хотів бубновати серед общего комерційного збуджіня. Став край тротуара, обы не заваджати пішоходам, и мірковав, куда ся намахнути. “Путь на языці!” – пригадав мудру приповідку. Айбо не забыв и того, ож він у другій державі, де иншакий язык. Скласти потребну до даної ситуації фразу йому не риболо тяжкости, бо часто слушає радіопередачі из Братиславы, и словенчину розуміє, як свою русинську бисіду. “Ако са мам достать до помніка...” – сі слова проговорив собі дакілько раз, обы звучало плавно и розлучно, и оком психолога впозіровався до стрічных людей, обы не нарватися на якогось воркотуна, а на доброжелателного чоловіка, котрый бы радо показав йому дорогу.

Звідає одного, другу, третього, и все чує лем одну одповідь: “Препачте, не знам”, “Богужіал, не вієм” ...Межи тым крайчиком уха вловив мадярську бисіду двох паній у товпі. Раз-два пересторив свою словенчину на мадярчину (а што? Ци є така бисіда на свиті, обы її русин не знав?) и подыйшов до них: “Бочанот... мерре оз ут...” Ай де! И туй несеринча! “Нем тудом” – та й готово.

Стало Симкови больно, ож люде не знають того святое місто в своему городи, ради котрого він колесив автобусом из сусідньої державы. Ци ан-того

позвідаю, - верг оком на стрічного смаглявого хлопця в калалі. Його лице вселяло довіру і надію.

- Препачте, могли бісте мі поведать, ако са мам достать до помніка Духновича?

- Хлопиць усміхнувся, выдержав коротку паузу и одповів:

- До памятни́ка Духновича? Можу вам повісти, бо сам відты йду.

- "Туй го маеш! – засміявся в думці Симко. – Я так старався говорити чистою словенчиною, а він до мене по-нашому". Но молодый чоловік не дав йому довго обдумовати сись забавный случай. Простер руку над головами товпы и показовав головні віхи на дорозі до памятни́ка... "А коли будете у Хусті, - и там вам покажу бюст Духновича. Тепирь уже и в Ужгороді маеме такий памятник..." Хотів Симко щи дашто поговорити из земляком, но тот потиснув йому руку и зник у товпі, лем му калап плихтав над головами.

Симко пішов за вказаным маршрутом. Перша улица наліво. Довго йти, йти...Пройти через величезну арку в корпусі жовтого будинка. Железничный переїзд. Щи дале йти...И вот він так несподівано мечеся в очи из-за угла многоэтажки! Памятник Будителю работы Олены Мондич! Здравствуй, Батьку! Серце сильніше забилося.

Симко – ровесник подкарпатського октобра – 44, коли на имня Духновича и швиткої плеяды Будителів было накладено табу. Не знав хлопиць, што в нашій исторії е такі славні люде. І звізда знову засвітилася аж тогды, коли помирькла пятиконечна звізда бісовської имперії и впали желізні занавісы. Од того часа снів поклонитися Будителю в образі скульптурного шедевра в Пряшеві.

В побожній екстазі довго стояв сваявський хлопець перед монументом. Його бурным чувствам вторила річка Торися, яка вон города шуміла габами по каміню. Торися? Привіт тобі од сваявської Ла-Торисі – Латориці!...

А пакуночок у тащі? Аж стрепенувся

од думки, што міг забыти за нього. Розгорнув папірь и...

На постамент статуї Духновича в Пряшеві лягла червена ружа из Свалявы.

Василь МОЛНАР

МИХАЙЛО ЛУЧКАЙ

ВРАЗКИ

РУСЬКОГО СТИЛЮ

1. Тыква и дуб

Тыква все лем по землі волочилася, и незнала яко на велика. Сталося, же впало зерно при дубі, нашло добру землю, и изыйшло, незадолга вересло дуба досягло, и по малому часу на верхку явилося, коли уже не лем (лиш) свою podporу, но и вшыток ліс преросла, и превысила, листа великое, цвіт красны́й распустила, тогды тыква почалася дубу глумити, и посмівковати. О небоже от коли ты ростеш; ищи як малый єсь, кто тя сіял, тот не зажіє жолуди ты, а кедь у 20. роки раз оуродиш, то оуже зась за 20. Роки юловый єсь, позирай на мене не давно сімя было, и ужем болша от тебе, твои листки ги гниды, а мой єдин за твоих сто, квіт твой ни кто не видит, а мои великіи и красны́и блищитя ги золото, колько сто жолуди треба, жебыся єдин велер наїл, а моей, єдној тыкви цілому монастыреви доста, ци не ганьбишся? Ищи в цілім лісі царем хочеш быти? Я заслужила царицєв называтися. Незабавки прїйде мороз поварит листя, квітя, и вересло. Тогды дуб прогварит: яка маеш царицє? – Тепер ю вижу, же я лем тыква. (155) Наися учат, котрі надачто подберутся и забывают, что Они суть.

2. Муж, и жена

Муж, и Жена не слагожовалися и як то между людьми бывать и за тридни єдно ид другому не прогварило, и хоть котроє

завинило все жена была бита. В такій час муж кош плести хотіл на тенгериці, и зато поиде в ліс, нарубати прутя, наструже рождя, Обтеше ляци, и принесе дому, верже сред хижы. Роскладе проверчуе ляци, набіе жердяи почне кош плести, коли искончав, скресчав: Атак! а жена из припічка прогварит: а вонка як (болшій бо був, як быбыв на двері містился) тогды муж: а ты собако: чом есь ми скорше не повіла. Снову бій жену. Свадльй человек всегда найдет причину свадитися.

3. Дикій и сільскій человек

Сільскій человек мав познаемность из диким, и призвал го на гостину, пришел гость, привитался красні, и посадится за стол. Поневаж студено было; селянин руки ид роту приложив, и дихав на ні, дикій извідуеся, прочто тото робиш? – зимно бо ми, та паров розгріваю. Потом принесли поливку дуже гарячу. Селянин зачерпнув лошков, и снова продувовал, дикій зась (заново) свідуеся начто тото робиш, - бо горяча поливка, та застужую отвітуе селянин. Тогды дикій каже: кедь из твоего рота и тепло, и студено иде, нехочу я твое побратимство – будь здоров. Остерігайся от человека двоетного.

4. Шука, й карас

Шука доганяла караса, абы го прожерла. Карас из страху біжал то сюды, то туды на послід выскочил на рінь. Шука заним нагналася, та и сама на ріни остала. Карас издыхаючи видів же и Шука изгибат, казал: лекше умираю, бо вижу и того изгибати, котрый причина е моей смерти.

5. Лев, й медвідь

Лев, и Медвідь пошли на ловлю, и имили Серня, Обоми хотіли цілоє Серня. Из слова на слово свадилися, и так побилися что маиже при серняти вывернулись. Лишка туды идуча, видит,

же ни еден нерушатся, по малу приблизится, и ухватит Серня, и отбігне с ним, тогды Медвідь прогварить: видиш де, мы трудилися, а лишка погодуеся. И так правда правлов остане, где двоими вадятся третій радуеся.

6. Сойка между потятми

Потята из цілої краины с ишлися на одну дебрь, й собор держали, но припочатку согласно докончили, Сойку нияк не припустити на собор. Сойка бо все щебещит, и между тым й тайну изювит, а даколи, ги віщник будущее повість. Сойка хотіла умолити Собор и так себе извинняет: я невижу причину прочто мене карають, я недавнол други потята, не пуштошу ги Орел, и ястраб, мершов не жію ги ворон, и гейя, слепом мене неимуть ги желтогрудку, и жаворонку, ни пишалков мене принудит, як ворябку, и не ем така лакомна ги Соловей, и Синица, но из далеку Пускаря зазрю, и от лечу, и просто между всіми найдолше живу. Красна сія бесіда была выслухана, й предвся Сойка из Собора изгнана. Тяшко бо там правду мати, где еден Обвинитель. и судитель.

7. Трубарь

Трубарь в час войны трубыв, и от неприятели поиман, так го молив: забудьте мя добрі люде, бо невинный, я ни єдного из вас не забив, и не маю болше при мні, лем (лиш) сесю трубу. Ціле зато заслужив есь смерть, сам бо не годен есь битися, а годен есь других на битку подбудити.

*“Грамматика Слов”яно-Руська”
Київ. Наукова Думка 1989.*

На поклони до Марії Повчанської

Колим бов малый дїтвак, дуже добре памятаву як йшли протисїюв до Повчі уніятські віруючі з Великих Лучок. Спереду ишов священник з хрестом у ризах, за ним люди несли завісы, а пак были жоны и діты. Вшыткі співали:

О, Маріє – Мати Божа,
Молися за нас!
И на Суді не лиши нас,
Як прийде тот час!

Куды тяглося серце мойих лучан? Они йшли на поклон до Пречисой Богородиці – Дивы Марії, за прощїєм грїхов!

Греко-католицька деревляна церква, де службу служили по церковно-славянськи, тут у 1696 році 4-го новембра из очей ікони Богородиці потекли слезы, што ся фурт держало два тыжні. Свідками чуда были 300 людей самых иншаких віроисповідуючих. Чутка про чудо дойшла и до Відня, австрійський цїсарь Леопольд I. приказав перенести у віденський кафедральный собор святого Стефана чудотворну ікону. На місто забраной ікони через 10 рокув из Відня прийшла друга ікона, котра и типирь там стоить уже у камнянуй, на старому місті выбудовануй повчанській церкві.

Дуже много труда поклав при будованю церкви єпископ мукачувський Мануїл Ольшавський, яку вун освятив у 1749 році. По смерти єпископа похоронили у кріпті пуд церквов.

Друга ікона у 1715 році. 1-го, 2-го и 5-го августа да кулько годин каждый дїнь при многих свідках плакала. Про сесе чудо склали протокол, копія якого находится у маріяповчанському греко-католицькому музейі. Повторилося чудо 1905-року у децембрі уд 3 до 31-го дня, коли из правого ока челлені слезы текли у Пречистой Богородиці.

У 1950 році партійный уряд Мадярщины закрав чин святого Василя Великого и монастырь повчанський

перетворили в дом престарілых для жителюв Будапешта!!?

Слава Богу, уд октовбра 2000 року монастырь у Маріяповчі вернули чинові, правда у запушеному виді, без отоплення, из обдертыми стїнами. За послідні 10 рокув рядом побудувався силами церкви дом для отпустникув, де мож ся остановити на пару днюв.

Можете собі представити, што я чувствовав, коли мені из групов вірникув Бог милостивий дав возможность пройти пішым ходом из протесїюв из Ньиредьгазы до Маріяповчанської Богородиці. Мы несли ікону Богородиці з Ісусиком, співалисьме псалмы, молилисьмеся коло продорожных розпять и через 9 годин почувлисьме звоны святой церкви. З нами были люди не лем из Мадярщины, а и Пудкарпатські греко-католики из села Шаланки. Будьме вірні Господу Богу!

Андрій Шпонтак.

Дітям

Ілона Зрінїї

По смерті Ференца Раковція І. ёго вдова, Ілона Зрінїї, удала ся за славного Імре Текелія и сяк воспитовала своих дітий, Юлію и Ференца.

Утця юї, Петра Зрінїя, што ся був збуриw против немилосердности віденського уряду, противозаконно засудили на смерть. Брата юї имили; двадцять годув був у темниці, докуль не стратив розум.

Ко происходив из такої фамілії, тот не муг быти слабый чоловік.

Ілона Зрінїї не лем свого храброго мужа пригваряла ид бою, но и сама через довгі три годы обороняла сильный мукачовський замок перед цісарьськыма войськыма.

Цісарський генерал онь пукав уд злости, а віденський двор перед цілым світом ся ганьбив. Слаба жона оборонят замок и не творит ся ани просььбами, грозььбами Австріянуw! Жона Імре Текелія не просит и не приимат милость уд цісарьського двора!

Меже тим Туркам удало ся имити Текелія, и в ланцю повезли го до Турції.

Лем мукачовський замок стоить щи. лем славна Ілона Зрінїї бе ся из врагами.

Но все найде ся и зрадник... Замок трафив у руки Австріянуw. Ілону Зрінїї из діточкыма повезли до Відня. Сяка судьба постигла нещастну жону. Муж ёї був у туринькум рабстві, а она была заперта в єднум темнум монастири. Взяли уд нїї навперед сына, десятилітнього Ференца, а пак и дівочку. Малого Ференца записали до єдної монастирьськыи школы и розказали, жебы из нїго воспитали доброго Австріяна. У школі всяко змагає ся так учить малого Ференца, жебы ун не любив свуй народ и свою утшознину. Дуже мерьковали на нёго, бо знали, же происходить из фамілії, котра діля віденського двора опасна.

Мати му из сякыма словами удпиршала ся уд малого Ференца: "Шиди не забудь, сынку, же Раковцієм ся кличеш!"

*Поэза Антонія Годишкы,
Светла Перфецького.
Лислова Чютея*

дати багатому войвовлі Драгові Хуст, жебы му позычив гроші воєвати дале. (Туй інтересно понутно повісти, же Жігмонд около 1392-1394-го года даровав Мукачово свому уйкови князю Теодору Гедімінасу, котрого знасме у нашуй історії як Теодора Коріатовича). И панованя Жігмонда, котрый фурт воєвав, и непокійный час, што настав по ёго смерти, повный спад, розопрї меже собов, принесли много біды. Много села Пудкарпатя были упалені, а їх обывателї угнані. Но сяка устройность не могла держати дале, бо як всягды в Європи, так и у нас, за панованя палатина Яноша Гунядія (1456) и ёго сына короля Матяша Корвина (Hunyadi Mátyás, 1440-1458-1490) уже не бандирії давали міру, ай наємні катуны. Спомянїм лем славного Чорного Войска короля Матяша, за котрого вітязьство и карность ги за примір ся говорит. Сякос професіональнос войско держати было тунше и Матяшу удало ся назад установити порядок.

Много листины говорят, як Матяш Корвин змагав ся назад вернути распорошенос обывательство у ёго перижі поселища, дати му условія спокойно газдовати. Кмиті, што ся вертали у перижі села, де лем треба было мало повбновити газдувство, уимали ся спуд плаченя даний на 6 літ. У нас, пуд Карпатами, у сись час активно заложуют и нові села. Туй кмиті не платили дань онь за 12 первых годов уд заложиня села. Уже на 1458-годишшум соймї, на зачатку свого панованя, Матяш жадав уд панув, жебы из своима кмитями поступовали по закому, не робили над нима ниякого насилства, и установив панам за насилство над кмитём покуту 6 марок серебра. Лем паны и корольські урядники (жупаны) не все ся творили на корольські розказы, так же на соймї 1471-года Матяш уже мусів погрозити жупанам, ож за несповнния корольських розказув стратят пост, а покуту за насилство над

кмитём пудняв на 25 марок серебра.

На соймї 1484-года прияли закон, який первый раз споминат о Русинах, же “Русины не довжні и не повинні десятину платити”, як непаліші. Сим Русины дустали ліпші условія на газдованя. Корвин Матяш був дуже любеныи король, называли го щи Матяш Справедливый, и за нёго народ исклав много легенд.

За Матяша зачали класти годинки на варошських турнях. Матяш дав принести файтові виняні лозы из Бургундіи и Шампаня, чим можеме повісти, же поклав основу нашого винарьства, бо онь через 300 годов за ним малярськос вино дустало славу на світ. 1473-года, коли щи лем 17 літ минуло, што Іоан Гутенберг унайшов книгопечатаня, дав король Матяш списати вшитку натогды знату історію Мадярської краины и напечатав красну Будинську Хронику, из котрої сут днись у Мадярщинї уже лем 2 дарабы, а по світі шість.

За Матяша уже священники наші пудвиржині были білгородському митрополиту.

На жаль, наступники Матяшовы не подержали сесї порядкы, не честовали законы, у державі запановала безголовость. Турицький султан Соліман заяв Білгород и 1526-года пуд Могачом знищив мадярське войско. Надовго велика часть Мадярської краины упала пуд турицьке рабство. Уд сѣго часу зачав пановати Габсбургський дом. Цісарі нерадо віділи русинські "фрайгайты" (слободы) и многораз на соймах (1563,1566,1567,1569,1572) онь до 1604-года пробовали зотерти їх, айбо мадярські паны не дали, говорячи, ож сесе ясно записано у Матяшовых законах.

Хуст

Приходячи до Хуста хоть из котрого боку уже здалеку видиме високий правилної форны берег, а на нюм упинают ся горі руины бывало славного хустського замка. По збочах добрый путь поведе нас онь на вершок. Довкола отворят ся величава панорама. У пудножу груна штокові домы и білинські хыжі из загородами, гикой малёвані шкатулькы, окружині загородами, кертами, зеленыма таблами полів. Дале ся ве стріберна Тиса и сї сестриця воятлива Ріка. На сївері як рама сѣго світлого образа темніют ся синї Карпаты.

Года 1353 король Лудвик великий (Nagy Lajos, 1326-1342-1382) именовав капітаном замка Домініка Мачку. Из старої листины и тото ся прозрадит нам, ож тогды замок уже стояв и був у властництві мадярських короліов. Сякий замок не могли убудовати из года на гуд, зашто и тото можеме повіривати, же зачав го будовати щи Владислав Сятый (IV. Kun László, 1262-1272-1290).

Хустський замок, села и маетки, што ид нѣму припадали, а майпаче сольні копалні у Марамороши мали дуже

Замок Хуст в XIII-XIV. століттях

велику ціну. Про то многі лакомили ся на сись замок и на сесї маетки и хотіли быти їх панами. Хустський замок и не убстав довго у корольських руках, ай часто міняв своих панув. Уже зять Лудвика Великого, король Жігмонд (Zsigmond, 1368-1387-1437) упустив го из своих рук. Жігмонд много воёвав, а на то уже и в тых часах требало много гроший. У тых часах привандровав був до Мадярщины из Молдавії войвода Драг и принюс из собов много богатств и гроший. Из королём Жігмондом скоро ся порозуміли. Драг позычив королію гроші, а король ёму передав хустський замок.

Сыны войводы Драга уже ся писали по мадярськы Драгфіями. Коли усіли ся в замку, любили бы были дустати назад и свої гроші. Дотуль докучали королію Жігмонду, же загнівав ся на них и подаровав маетки поблизь Хуста и иным фаміліям: Переніёвым и Долгаёвым.

Не могли вже тепирь Драгфіёвы сидіти спокойно у хустському замку и нерушено хусноватися своима маеткамы. Переніёвы и Долгаёвы не дали їм покою и зачали ся з нима вадити, ставати у перекы. Ож сякі вады и перекы у тых часах не были невинні забавы, мож собі пердставити ! Так Драгфіёвы и недовго могли собі подержати Хуст.

Хустський замок зачав подобати на лопту, што в игрі переходит из рук на руки. Дустала го то една, то друга

фамілія, часом перейшов и на корольські руки, а король пак зась подаровав го єдиной, то другуй немешькуй родині. Меже многыма панями хустьскго замка были такі фамілії: Перепій, Падондій, Другет, Бочкай, Бетлен, Редній, Раковіцій. Сякыма частыма перемінами зажив Хуст много іггересного.

Цісарь Рудолф II. (II. Rudolf, 1552-1576-1612) подаровав хустьскый замок свому генералу Бантови. Банта править тогды покоров бив ардяльскых панув, забрав уд них много богатства, стрібра, золота, драгомітув. Пиєда, видав, му ся за такі богатства ани не спило. Быв у великуй журі: де тоты поклады скласти, жебы їх уд нёго дако не забрав. Зато дуже ся зрадовав цісарьскому подарунку и склав свої поклады у хустьскум замку. Гадав, ож меже сима невбалимыма мурами має їх у бесниці. Айбо замылив ся! Ардяльскый князь Стефан Бочкай неодовго угнав го из хустьскго замка. Правда, як хроника росповідат, Бантови при помочи польскых рыцарюв удазо ся нагромажені там богатства украсти из замка. По єму за єден час панями хустьскго замка были ардяльскі немеші. Красных часув бив хустьскый замок свідком у часі Ференца Раковіція II. Раковіцій заложив туй фабрики на стрільний порох, які додавали курупам потребну муніцію, и на фарбену кожу (кордован, кармазин). У Хусті у тых часах много радили ся у державних ділах. Туй уже 1706-года, єдним годом скорше, ги на вістнум соймі в поді, требовали, жебы Мадярщина удорвала ся уд Габсбургув.

Упадком Ференца Раковіція II. минули сланні часы и хустьскго замка. Прийшли тихні часы. На замкы вже и не была потреба. Хустьскый замок переходив и далє из рук на руки, айбо нико вже ним не старав ся, нико го не полажовав. 1748-го года странна буря перейшла хустьскым хутарём и великі шкоды поробила у замку. Майже вшиткі будовлі убетали без стріх. Замок не давав уже утулку. 1750-года вшитку муніцію перенесли удеюль до Кошиць и

Великого Варадину. У замку убетала ся лєм менша варта.

1766-го года друга странна буря зметелила ся замковов горов. Запалила ци и тоты будовлі, што дотеперь сяк-так стояли. Замок ся зачав розвалёвати. Яли ся радити, ци го полажовати, ци вхабити на поспас часу. Наконить, Марія Теризія (Mária Terézia, 1717-1741-1780) росказала замок лишити на властну долю.

Так убетали ся из колісь славного и неввбалимого замка лєм теперішні розвалины. Стоят они – помяники нашої давнины – над Хустом и прилакомлюют меже свої муры ци и ныні много туристув.

По матеріалам читанки “Утцоюзина”

Ігорь Керча

РУСИНСЬКІ АНЕКДОТЫ

УТКІ ПРОИСХОДЯТЬ ЛЮДЕ ?

- Няньку, ци правда, ош люде происходять од малфы ?
- Правда, сынку.
- Выходити, няньку,ош и я од малфы ?
- Што !?...

ГЛЯДАВУ РОБОТУ

Пройдисвіт прийшов до єдиної паніі та й каже :

- Ци маєте для мене якусь роботу?
- Мені вас не треба. У мене дуже мало роботи...
- Тадь мені того и треба.

Из зборника “Котик”.

Зобрания преподавательки Мукачовського педучилища
Катерини Петричко.

Мала мамка пять синув...

М. Підгірянка.

Мала мамка пять синув

Усіх красных русинув:

Єден ходив до школы,

Гругий подер бочкоры,

Третий возив саночки,

А четвертий тиліжки,

Пятий малий Юрочко

Упив мамці молочко.

- Выйшла мыш на стелаж,
- Изіла сырянный калач.
- А де тота мышка?
- У дірку забігла.
- А де тота дірка?
- Травицѣв заросла.
- А де тота травиця?
- Коровиця спасла.
- А де тота коровиця?
- Червачки поїли.
- А де тоті червачки?
- Кури подзьобали.
- А де тоті кури?
- Баба зарізала.
- А де тота баба?
- Скочила на граба.

Граб тріщить,

Баба пищить,

А дідо ся Богу молить,

Бо ши баба ногу зломить.

Анекдоты

ПОМОЧИ НЕ ТРЕБА БЫЛО

Судя /до свідка/ : Вы виділи, коли подсудный убив вашу стару ?

Зять /свідок/ : Прошу красно, видів.

Судя : Та чому сьте не прийшли на помуч?

Зять : Я хотів, айбо як им увидів, ош вун и сам ся справить, то не вмішовавимся.

ВЕРНУВ ПО ПЫСКУ

-Знаеш.- каже еден,-я Иванови дав по пыску.

-За што? – зазвідав другый.

-Бо гроші ми не вернув.

-А што ти одповів на то Иван ?

-Вернув ми по пыску.

ХИТРЫЙ РУСИН

Судя : Признайтесь, бо я приведу трьох свідкув, які вас там виділи.

Подсудный : А я, прошу пане судьо, поставлю, што 50-х свідку мене там не виділи

ЗА СПОКУЙ У РОДИНИ

Анця: Пане дохторе, дайте ми лікы, обы ня муж не був.

Дохтор: Натє сєсю воду и все держить у роті, коли муж из вами у хыжи. Нигда вас не ударить.

ПИСЦЬОЕ ОДДІЛЕНЯ

Залузького пана намісника Иванчова покарали за пса Бодрія на 50 кч. Екзекутору гроші не дав, а ршив покуту занести сам.

Прийшов на окружный уряд у Мукачєво и звідаться першого пана:

-Прошу красно, де туй писцьое одділеня?

-Якое?

-Писцьое!

-Я вас не порозумів.

-Прошу, хочу заплатити за пса покуту.

-Ага, идіть у двері з числом десять, де сидить пан Бодрі.

ТАКОІ ФІРМЫ НЕ НАЙШЛА

Загнала Поланя сестрі Анци писмо у Америку : “Сестро, будь ми на помочи. Не маву гроши та купи ми топанки бо м боса.”

Через довгий час приходить отвіт : “Сестро Полань! Я ушитку Америку исходила, а топанкову фірму “бо м боса” не найшла м”.

Русинські ПОСЛОВИЦІ

Як сіно косять – у Бога погоды просять, а як сіно в оборозі – забывають о Бозі.

Дай Боже добрі! Што там маєш на поді?

Чи здорова корова? Бык ци привык? Ци втелиться телиця? Ци не журиться куриця? А солонина ци посолена? Кіть є вшитко горазд: погостимєся хоть раз!

Дись была? В ониі. Тко там був? Усі свої. Штось виділа? Лєдвы’м сіла – онаия оный поклала в оныйинь і роздула грань. Онаиянь ся онаджило, то варило, то пражило. Идеш у вариш – бери повный будиларош!

Хор Пава из Комловшки

Хор Русинської співанки ім. А. Духновича из Мукачева

На выставці Б. Мартона

Конкурс дитського русинського рисунка

Уряд Самоуправління
VIII. р. Будапешта

Не є вароша без орвоша.

Де бысь не жив, Іване, а домув тягне.

Для челядника домувство там, де ся уродив, а для пса – де ся наїв.

Куля не галушка – її не прумкнеш.

Господы, вшиткым помагай, а мені – май!

Чоловік без людий, як сліпый без очий.

Ліпше ворог задарь, як цімбора за гроші.

Пуйдеш у пекло, там ти буде тепло.

Парадні сукні гасять огинь на кухни.

У п'яниці – болотяні ногавиці.

Добрі бабі пищати, докі є в міщати.

Ще й за кросна не сіла, а вже й упріла.

Иди, діду, гуси пасти, буде в бабы доста масти.

Тисть любить чисть, а зять любить часть.

Грошам лица не є.

То не біда, ож без рыбы середа, біда тогды, кить и в неділю лем з воды.

На голодный жалудок тяжкый пробудок.

Баба бабі на вухо, а вшитко село слухать.

Повіч бабі “попіл”, а вна кумі – “копыл”.

Мы всі – діти Божі, зато й похожі.

Пушов у світ малым, а вернувся вже старым.

У верховинця хыжа без клинця.

Добра хыжка і на курячих лабах, лем бы край свого добра.

Велику верету треба мати, вбы селови рот заязати.

Запри студинь дверима – в оболук залізе.

Дурный бумбела: позад дошу – амбрела.

Коли сіють – баба спухла, коли жнуть – баба углухла, коли печуть – удіта, модна, коли вже свальба – уж всьо годна.

*За книгов русина-політвезня,
відомого поета, ораматурга
Юрія ЧОПІ “Слово – не палова”.*

КРУТЫЙ ФІГЛЬОВАНЫЙ РУСИНСЬКЫЙ ТОВКМАЧ

Гече-пече

Тко не чув про гече-пече,
Свербигузку лісову,
Най сидить собі на печи,
Я тым часом поживу.

Грабелькы

Галузка довга и пряма,
На кунцях двояка,
То – грабелькы для сіна –
Не пушка вояка.

Чоповка

Вуз накладены дрывами,
Є на возі граб и бук.
Обы дрыва ся тримали,
Туй чоповка, гибы лук.

Пенделяш

У чужум селі женився
И навхтема там лишився.
И хоть сиди,

хоть стуй, хоть ляж,
Вун –приймак,
вадь пенделяш.

Бычак

Нуж великий –величезный
(Мав такый хіба лем Чак)
Уд бычка, може, походить,
Бо называться бычак.

Фанкы

Пирожкы з начинков,
Вмочені в сметанку,
Пресмачні із шинков.
Тко не любить фанкы.

Фийса

На дрывутні стояв вуйко
З остров фийсов у русках,
Гамселив, гибы у буйку,
По колотвицях й дрывах.

НАРОДНЫЯ ПОСЛОВИЦЫ

Не всегда у неділю “Петра”.

Гді хлібъ и ввода, тамъ нїть голода.

Приходишь суждають по платью;
отходиш, по розуму.

Служити Богу замолоду – золото; за
средній вікъ – срібро; за стару, - желізо.

Не глядай правды у світі, в нем же нїть.

Обішанка ганка, а дурному радость.

Трафила коса на камень.

Прибери пня, найдешъ му имя.

Что то ся хвалити, коли ничего сварити.

Хвальбы до хмаръ, а цуря до земли.

Якое зерно – таке и насіня.

Якою мірою міришь, такою и тебѣ
примірится.

Смерть съ косою, черть съ граблями.
Научить біда думати.

Съ якимъ пристанешъ – такимъ будешъ.
А ци сова не птица?

Якъ себѣ постелишь – такъ ся и
выспишь.

Фиглі, фиглями, а правді быти.

Что посеіешъ то и пожнешъ.

Работа и мучить и учить.

Собралъ: Василій Телекій.

*Подкарпатскій Земледільскій
Календарь на годъ 1934*

ЗАПОВІДИ РУСИНА

1. Будь моральний и чесний, бо мораль
и честь – основа твого
благоденствія.

2. Люби Бога и свою прадідувську віру,
бо она е оснований чести.

3. Люби свуй народ, сохранияй йому
вірность, роби діла нього, заступайся за
нього, бо работа діла народа – се
стараня про твоих дітєй.

4. Усяды и перед усіми признавай себе
русином, сміло говори, ош ты русин,
народа сын.

5. Люби свуй русинський язык –
майдорогый клад, яким ты одрізняешся
од другої народности.

6. Люби обычаи и традиції свого народу,
бо ты сим сам прикрашуеш себе.

7. Будь правдивим и смілим, за што тя будуть и чужі уважати.

8. Не роби такого, за што бы ся треба пак ганьбити.

9. Будь справедливим и всяды выступай за правду, засужуй кривду; справедливость – основаніе любви, любов – основаніе едности, едність – основаніе добра и благодати цілого народа.

10. Не буйся терпіти за правду. Вірь, ош правда побідить; віра и смілость – половина побіды.

СПІВАНКЫ

ЗА ЧОРТОВАТУ ЛЮБКУ

Спуска верба долу водов тонкі голузочки...
Лем на журу полюбив єм чорну фраирочку.
Уйде вичур на уличку – ани ю не видко,
Бо вна чорна, ги у того коминаря щітка.

Прийди, мила, прийди до нас рано у неділю –
Є у стайни вална мало та най тя побілю.
Ой побілю я тя файно, обы-сы позначена,
Обы знали другі хлопці, же-сь мені суджена.

Моя мила удмалинька была чортовата:
Хоть котрого легіника знала счаловати.
Щи лем цабала по землі, лем два зуба мала,
А вже чорныма вучками на хлопців стріляла!

Ой вербочка зеленинька голузкы полоче...

Моя мила всіх цілує, а мене не хоче.
Чужі хлопці обдарувут – она тому рада,
А мене бы, фраирика цюловати задарь!

ДЕ СУТ ТОТЫ РОЧКЫ ?

Ой Боже муй, Боже, де сут тоты рочки,
Коли стара моя была фраирочка ?
Де сут тоты рочки, де сут тоты красні,
Коли я молодой, хотів ю украсти ?

Кобы мені тогды днишній розум мати,
Та знав бы я, знав бы, котру собі брати !
Взяв бы-м стару бабу, вбы ня честовала,
Обы на параду при собі держала !

СПІВАНКА УДДАНИЦІ

Не буду ся уддавати, бо нес за кого :
Розбрели ся файні хлопці до світа білого.
Кобы-м была ластовучка, кобы мені крыла,
Та за любком на край світа была-м полетїла.
На край світа, де гулявут чорні афричане,
Де муй милый на фазенді обрывает бананы.
Обрывает вун бананы, галузочков сїпат,
А на нєго торомбата кучерявка кліпат.
Дарьмо змыгаш ся, не будеш ты єму фраирка,
Хоть бы-сь была, чорнявинька, и вождєва дівка.
Бо вун має фраирочку из Великих Лучок.
Як ся верне, купит пару золотых обручок.

ЯК МУЙ ЛЮБКО ЙШОВ ДО ВОЙСКА

Як ми любко йшов до войска на два довгі рочки,
Наревала-м цілу річку та ши й два поточки !
Не минуло ани тридны, ани вечоры,
танцёвала-м з легінями, онь гучали горы!
Та яка бы то я дівка, та яка бы-м была,
Обы-м дома за два рочки на пецу сидїла ?
Танцёвала-м та ши буду, шіді.ріді-дана !
Як ся верне любко з войска, буду вже уддана!
Ой верне ся муй милинькый, та ищи до року
Найде собі удданицю даку чернооку.
Як увиджю свого любка з молодов стояти,
За дівочима роками буду бановати !

Зобрала Т. Керча

ГАЗДЫНЯМ

Газдыням

ВАРИМЕ З АННОВ МИКИТОВ

Перві стравы

ПОЛИВКА ГУЛЯШ

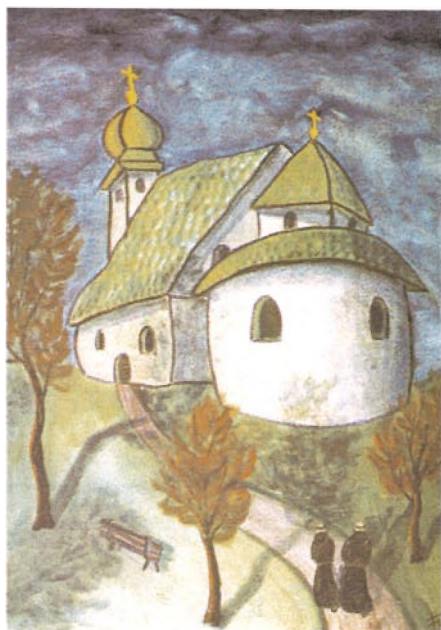
Потребно: 1 кг мяса, 1 ложка масти, 1 цибуля, 1 кавова ложка солодкої паприкы и 1,5 літра полуплених кумпиль.

На сесю поливку майліпшое мясо свинськоє, а кидь такоє не маєме, та мож ухосновати и маржинськоє, вадь вувчачоє. Майліпша часть для сїї поливки стегно вадь ребра.

Сперву покладеме до горщика ложку масти, а коли ся масть ростопит, усыплеме до нїї посїчену цибулю, попражиме, пак придаме кавову ложку солодкої паприкы, посолиме. Далє покладеме до горшка на великі дарабы порізаное мясо, наллєме два горнятка воды и закрьвши судину, зачнемє го пражити. Ведно з мясом мож покласти и зеленину (1 моркву, 1 порізаный каралаб). А коли поливка готова, зеленину мож уняти. Через сдну годину дуллєме у мясо два літра воды и варимє доты, докы ся мясо не зварит дополы. А далє покладеме до поливки пувдрога літра полуплених и порізаних кумпиль. Поваримє вшитко и подаєме на стул.

ДЗЯМА

Потребно: 250 грам свіжого вадь буженого свинського мяса, 3 зубка чесноку, 1 цибуля, гурька поприга, 1 морква, 1 каралаб, 2 яйця, 6 ложок

Атанас Фединец "Ротунда"

Атанас Фединец "Великомученик"

Атанас Фединец "Деревяна църква"

Русинський фольклорний колектив "Верховинка" на колядах у Будапешті

Віра Баганіч із супроводом. Коляди у Будапешті

сметаны, 4 ложки білої муки и мало оцту.

Наллеме до горшка 3 літра студеної воды, покладеме мясо, даме варити. Коли закипит, здоймеме з поливки гоб дїркавов варїхов. Пак покладеме до нїй моркву, каралаб, цибулю, 3 зубка чеснока, гурьку папригу, посолиме. Коли ся мясо зварит, сцїдїме, закваснїме оцтом, пак ши раз скипятїме. Заправку дїла поливки зладїме из двох яиць, росколочених з чотырма ложками муки у шїстїх ложках сметаны.

ПОЛИВКА З РЫБЫ

Потребно: 2 літра воды, гурька поприга, 4 ложки сметаны, ранташ, оцет, суль.

Наллеме до горшка два літра воды, покладеме 2-3 дараба гурької поригы, 3 бобкві листкы, посолиме и закваснїме оцтом. Кладеме на огинь. Коли закипит, даме до поливки ранташ, прилаженный из едної ложки масти, двох ложок білої муки и малої цибулі. Дале даєме до горшка помыту почишену на дарабы порїзану рыбу. Уважайме, обы ся рыба не розварила, бо через дакулько минут уже готова. Пуд кониць кладеме до поливки 4 ложки сметаны. Подаєме на стул ведно з рыбов.

ДРУГІ СТРАВЫ

ЗЕЛЕНІ ЛОПАТКЫ

Потребно : лопаткы, ранташ, 1 ложка муки, 1-2 лпжкы сметаны, молоко.

Наллеме до горшка воды и скипятїме. Даме до воды поламанї на дарабчыкы лопаткы. Кидь наполю поваренї (через пувдрога години), посолиме. А коли будут цїлком поваренї нагусто, заправїме їх ранташом. Ранташ приладїме из 1 ложки масти, 1 ложки муки, 1 порїзаної цибулі. Да закваснїме лопаткы оцтом и скипятїме. Пуд кониць заправїме сметанов вадь заправков,

котру приладїме из 1 ложки муки, 1-2 ложки сметаны, молока дуллєме по смакови.

КУЧЕРЯВА КАПУСТА. КЕЛ.

Потребно: 1 головка келкапусты, 1 ложка масти, 1 ложка муки, 1 цибуля, 2 ложки сметаны.

Головку капусты почистїме, порїжеме на великі дарабы, покладеме до великої мискы, посолиме и запарїме. Воду сцїдїме. Покладеме капусту до кайстро́на, заллєме горячов водов и поварїме, докы не устане мало воды. Заправїме поварену капусту ранташом з 1 ложки масти, 1 ложки муки и 1 цибулі. Ко любит, додає ши 3 зубкы чесноку (порїзаного). Коли капуста з ранташом закипить, покладеме до нїї 2 ложки сметаны и можемо подавати на стул. Мож приладити келкапусту з парадичками. Так ладїме капусту, як у первум варїанті. Коли воду сцїдїме, кладеме капусту до парадичкового вару. Типирь капусту посолиме, даме ранташ, скипятїме.

РОСТБИФ.

Маржинськєє мясо (из стегна) порїжеме на кусы товсті на палець и великі на долоню. Добре потовчєме деревляным клепачом, посолиме. Тепирь на каждый кус мяса береме єдну цибулю, порїжеме на кружкы, посолиме. Покладеме мясо у горячу масть и упечєме з обох бокув. Коли дополю упечєно, додаме цибулю, пак ши смажїме. Готовый ростбиф нараз подаєме на стул, бо кидь постонит, дустане неприємный присмак. Ростбиф подаєме ведно з праженов цибулєв до смажєных крумпыль. Салат из червєної капуствы, вадь квашєні огуркы.

СОЛОДКІ СТРАВЫ БУХТОЧКЫ

Потребно : 250 г муки, 70 г масти вадь масла, 2 яйця, 1 поливкова ложка цукру, 125 г молака, 10 г друджюв.

До адной миски пакладэме масть, адно убитос яйце, жовчок из другога яйця, 1 ложку цукру. Добра расколотиме. Розмысьме у теплому молаці друджї и даме до миски. У другу миску просїе́ме 250 г муки, посолимe и частя́ми дода́ме до первой миски. Добра умісьме тїсто, даме укыснути. На помученуй таблі розвалькаме тїсто на колбаску и порїжеме го на 15 дарабчыкув. Каждый дарабчык розплюцме на палець тонкос тїсто и наповниме лекварём, маком вадь орі́хами. Прида́ме форму банічка. На вярх помастиме білком. Укладэме на помашену тепшу. Коли мало постоит и пудойме ся, упечэме у бловдари.

КРУМПЛЁ́ВІ КОЛОБКЫ З ЛЕКВАРЁ́М

Потребно : 12 великих крумпиль, 1 вершина ложка масти аваль масла, лекварь, прійзлі, пув літра муки, 2 яйця.

Крумплї почистиме, повариме, порисилосме. Примішасме муку, масть, 2 яйця, посолимe, замісьме тїсто. Роскачасме на товсто. Порїжеме на грубші коцкы, наповниме лекварём (мож покласти намісто лекварю сливку без косточки), сформуе́ме з тїста кульку. Такі колобки повариме и посыпле́ме посмажэны́ми у масти прійзля́ми.

ГРІЗОВЫ́Й КОХ

Потребно: пув літра гріза, 3 яйця, вершина ложка масла, 3 ложки цукру-порошку, 4 ложки сушеного вина, 1 цітрон, прійзлі.

Гріз повариме у молаці, усыпле́ме го до миски. Дода́ме до нёго ложку масла, 3 ложки цукру, помытос сухос вино, жовчки яйць, убиті на сніг білкы. Порисилосме кожу з адного цітрона и утисне́ме з нёго вар, дода́ме до гріза. Вшитко добрі перемішасме и даме до помашеної и прійзля́ми посыпаной формы. Унечэме у бловдари. Коли буде причервены́й гріз, уйме́ме, посыпле́ме цукром и пода́мо на стул з лекварём.

КНИГА ВАРЕНІЯ

ДЛЯ СЕЛЬСКИХ КАРПАТОРУССКИХ ЖЕНЩИН.

III. ИЗДАНИЕ.

НАПИСАЛА:

АННА МИКИТА.

КОЛЯДКА РУСИНА

Двохтисячний рук веселиться,
Исусу пеленку простер,
Сын Божый для нас народився,
Антихрист нам віру не стер.

И Мати Господня – Марія
Якимова, Діва Свята,
Во віки віков вна не стліє
У салаша – дома Христа.

Я уйду до тої зорниці,
Што волхвув вела у салаш,
Святої попрошу водиці,
Помолюся за край вшиток наш.

*Михайло ЧЕКАН,
Мукачево*

ГОСПОДИ, ПОМИЛУЙ РУСИНІВ!

Кой лем гія й мийриг в краю путкар-
пацькім,
Кой на роті – камінь, а на сирцю – лід,
Господи, помилуй бисіду руснацьку.
Господи, помилуй всьй руснацький рід!
Прояви, Всивышний, всемогущу силу
Господи, помилуй! Господи, помилуй!
Ни забештелуєш, ни закарандачиш
Тої цятк луфту, вбсь туй ни вчадів.
Хоть – псирирчливый! – народ мій ни
плаче,
Господи, помилуй добрых русинів!
Прояви, Всивышний, всемогущу силу

Господи, помилуй! Господи, помилуй!
Русин був, є й буде народом побожным.
Русин був, є й буде тым, кым овін є.
У скарбизнім світі у часы трывожні
Лем Всимилостивый жити нам дає!
Прояви, Всивышний, всемогущу силу
Господи, помилуй! Господи, помилуй!

*Іван Петровцій
Наші співанкы*

Пѣснь

Радость ся нам являет,
Дѣва Сына раждает.
Небеса, небеса, небеса поют 2.
Ангелы ся удивляют
пастыріє поклон дают
народженному.

Ты Іосифе старенький,
плачет Іисус маленькій,
помагай, помагай,
Чистой Дѣвѣ колысати
и пѣснь Ему заспѣвати:
люляй Царю нани.

Убого ся народил, богатого засмутил.
Ирода, Ирода, Ирода злого, злого. 2.
Он бо дѣтей убиває, Христа убити желает
Нарожденного.

Господь Бог предвѣчный...

Господь Бог предвѣчный
нынѣ нам явился
з Непорочной Дѣвы
в яслях народился.

Хоры ангелеки спѣвають
Нарожденного витают
Слава, слава, слава во
вышних Богу.

Со небесным хором
Всѣ днесь веселимся
и Христу Дитятку
низко поклонимся

Хоры ангельски...

Содержаные – Tartalom

1. Спередслово	2
2. Посланиє еп. И. Лявинца	5
3. Церковный календарь, памятни даты	6
4. Публицистика	
А. Годинка “Чесні мої братчики...”	30
И. Петровицй “Кой серце ня боліло...”	33
С. Попович “Международный комунізм проти русинства”	33
М. Алмашій “Який мы, русины, народ”	44
И. Латорчанин “Курс державного языка на русинську лексику”	47
М. Мальцовска “Животна одісея Михала Жролки”	49
П. Р. Магочий “Русины и їх домовина”	52
Город Мукачево	55
Udvari István “Ruszinok - szláv nép”	57
Udvari István “Amerikai ruszin kiadványok”	62
Kótyuk Erzsébet “Interetnikus kapcsolatok a népi gyógyításban”	63
Ortutay Elemér “Mit tanultam Hodinka Antaltól...?”	66
Е. Опрятай “Щто я научился от Лигонія Годинки?”	68
Udvari István “Sztripszky Hiador a ruszin irodalmi nyelvőről”	69
Botlik József “Kárpátalja autonómiájának első időszaka”	73
Sasvári László “A magyar liturgikus nyelv”	85
Botlik József “Adalékok a ruszin himnusz történetéhez”	86
5. Поэзия	88
6. Знамениті люди	
Тибор Миклош Попович “А. Кралицький”	93
Л. Пушкаш “Владыка Товдор дас знати”	96
В. Федынышынец “Найбагатший чоловік”	100
С. Добош “Памяти учителя”	102
А. Борто “Дезидерій Задор”	104
А. Молнар “Не забудьте за своих”	106
М. Алмашій “Августин Сиковський”	107
7. Проза	
А. Хуст “Руські прийшли”	108
В. Молнар “Дай, Боже, щасливий вичур”	111
І. Дюрнич “Пахнут акацы”, “Лия”	112
В. Молнар “Одщепенец”	115
М. Лучкай “Зразки руського стилю”	116
А. Шпонтак “На поклоны до Марії Повчанської”	118
8. Дітям	119
9. Анекдоты	124
10. Пословиці	124
11. Співанкы	127
12. Газдыням	128
13. Колядки	131

Országos Idegennyelvű Könyvtár

2 000013 54314

